T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KING-CRANE VE GENERAL HARBORD HEYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ (THE NEW YORK TIMES GAZETESİ'NE GÖRE)

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Cenk EKİM

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KING-CRANE VE GENERAL HARBORD HEYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ (THE NEW YORK TIMES GAZETESİ'NE GÖRE)

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı
Ahmet Cenk EKİM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bige SÜKAN

Ankara-2010

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KING-CRANE VE GENERAL HARBORD HEYETLERİ'NİN FAALİYETLERİ (THE NEW YORK TIMES GAZETESİ'NE GÖRE)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bige SÜKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof.Dr.Temuçin F.ERTAN	....
Prof.Dr.Bige SÜKAN	....
Doç.Dr.Recep BOZTEMUR	....

Tez Sınavı Tarihi: 09.07.2010

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

1786'ya kadar uzanan ABD ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler resmi olarak 1830 yılında başlamıştır. Türk Amerikan ilişkileri temelde Amerikalı tüccar ve misyonerlerin faaliyetlerine dayanmaktadır. Anadolu'ya gelen Amerikan misyonerleri, zamanla eğitim ve sağlık hizmetlerini yürütecek Hıristiyan doktor ve işçileri Anadolu'ya getirmiştir. Misyoner okulları kreşlerden dini eğitim veren okullara kadar çeşitlendirilmiştir. Ermenilerle ilişkileri gelişen Amerikan misyonerleri, sadık tebaa olarak bilinen Ermenileri Anadolu'da oluşan ayrılıkçı Ermeni terörünün militanlarına dönüştürmüştür. Misyonerler, Ermeni milliyetçiliğini şekillendirerek Protestan Ermeni Cemaati'ni yaygınlaştırırken bir yandan da Amerikan mallarına talep yaratmıştır. Amerikalı tüccarlar da aracı olarak Ermeni tüccarları kullanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda ABD resmen Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiştir. Buna rağmen, Amerikan halkı doğuda bağımsız bir Ermenistan Devleti'ni kurma girişimlerine sıcak bakmaktadır. Amerikan basını, Türklerin Ermenilere karşı 1915 yılında uyguladığı tehcir olayını yakından izlemiştir. ABD Başkanı W.Wilson, 14 maddelik prensiplerini 8 Ocak 1918 tarihinde dünya kamuoyuna açıklamıştır. ABD Kongresi'nde duyurulan bu ilkeler, barış içinde yaşanacak bir dünya için gerekli esasları öngörmektedir. Wilson Prensipleri, yenilen devletler tarafından bir ümit kapısı olarak kabul edilmektedir. Ancak Wilson prensiplerine güvenilerek imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için ölüm fermanı haline gelmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda görüşülen "Milletler Cemiyeti Misakı"nın mandalarla ilgili maddesi, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir millet haline gelebilecek yerlerde mandater olacak devletin seçiminde, bu toplumların isteklerine önem vermektedir. Bu nedenle toplumların isteklerini saptamak üzere bir komisyon gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Fransa ve İngiltere çeşitli gerekçelerle komisyona katılmayı reddetmiştir. Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonu'nun Amerikan Şubesi adı verilen "King-Crane Komisyonu" görevlendirilmiştir. Komisyonda Prof. Henry Churchill King ve işadamı Charles Richard Crane yer almaktadır. Suriye'de

manda idaresi kurmanın getireceği yükler ve sağlayacağı faydalar konusunda incelemelerde bulunmak üzere Wilson tarafından görevlendirilen komisyon, aynı zamanda Ermeni meselesinde büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Arap illerinde kamuoyunun eğilimleri ve Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi sınırları üzerinde genel bir ABD mandası kurulmasına yönelik çalışmalarını tamamlayan heyet, Ermenistan konusunun da incelendiği bir rapor hazırlamıştır.

King-Crane Heyeti'nin raporu ABD'nin mandater olabilmesi için Anadolu ve Kafkasya'da ayrıntılı bir inceleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Barış Konferansı tarafından Fransa'daki Amerikan Ordusu Kurmay Başkanı General Harbord, Kafkasya ve Ermenistan'da tahkikat için görevlendirilmiştir. Generalin başkanlık ettiği misyonun görevi, ABD'nin bölgede mandaterliği kabul etmesi için gerekli olan şartları incelemektir. General Harbord Misyonu, askeri durum ve ülkenin asayişi ile ilgili sorunların yanında, trenler, yollar, ziraat gibi diğer ticari ve mali konularda araştırmalar yapmayı hedeflemiştir. Amerikan heyeti, birçok şahsiyet ile görüşerek her tür belge, sayım cetveli ve basılmış eser toplamıştır. Robert Koleji Türkçe öğretmenlerinden Hüseyin Bey'i de yanlarına alan Amerikan Heyeti, İstanbul, Tiflis, Ulukışla, Sivas, Merzifon, Samsun, Trabzon, Erzurum, Horasan, Beyazıt, Erivan ve Nahcıvan'da incelemelerde bulunmuştur. Anadolu ve Kafkaslar ötesinde 30 gün geçiren heyet üyeleri, yerel halk ve hükümet yetkilileriyle görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerin en önemlisi de Mustafa Kemal ve General Harbord görüşmesidir. Heyetin raporu ile Türkiye'de Amerikan mandasının uygulanmasının ve Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulmasının mümkün olmadığı tespit edilmiş ve rapor Amerikan Senatosu'na sunulduktan sonra kongre tarafından yapılan manda tasarısı reddedilmiştir.

Tüm bu dönem zarfında Amerikan kamuoyunda Türk karşıtı eğilimler söz konusudur. The New York Times Gazetesi'nin makalelerinde de bu husus açık olarak görülmektedir. Ermeni milliyetçileri ile iş birliği yapan bir kesim, ABD'nin bölgede mandater olarak yer almasını ve Türkiye'deki Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmasını

sağlamaya çalışmıştır. Gazetede yer alan çoğu haber bölgede görevli yardım kuruluşları aracılığı ile Ermeni kaynaklardan alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Charles Richard Crane, Henry Churchill King, James Guthrie Harbord, Wilson Prensipleri, Paris Barış Konferansı, Manda, Ermeni, Ermenistan, King-Crane Heyeti, General Harbord Misyonu, Türk Amerikan İlişkileri.

ABSTRACT

Relations between the United States and the Ottoman Empire extend to 1786 but officially started at 1830. Turkish American relations were based on the activities of American merchants and missionaries. In the course of time American missionaries brought Christian doctor and workers who would conduct sanitary education, health services to Anatolia. Missionary schools were formed to vary from day nursery to religious schools. Developing relations with the Armenians, American missionaries converted Armenians who were known as loyal citizens to militants of separatist Armenian terrorism in Anatolia. Missionaries expanded the Protestant Armenian community by shaping the Armenian nationalism while creating demand for American goods. American merchants were using Armenian retailers as their brokers.

In the First World War, The United States did not formally declare war to the Ottoman Empire. However, the American public was in favor of attempts to establish an independent Armenian state in eastern Anatolia. The American press was closely monitoring the event of relocation the Armenians that the Turks implemented in 1915. U.S. President W. Wilson announced his principles as 14 points to world public opinion on 8 January 1918 in the U.S. Congress. These principles put forward the necessary basis for a world that to be lived in peace. Fourteen Points, The Wilson Principles, was considered as a renewed gate of hope by the defeated states. But the Moudros Armistice that signed by trusting the Fourteen Points became the death warrant for the Ottoman Empire.

The article of the League Covenant relating to mandate system, interviewed in the Paris Peace Conference, gave importance about selection of Mandating State, to the wishes of the communities that live on the areas to be detached from the Ottoman Empire for becoming an independent state. Sending a commission was agreed upon to determine the wishes of the communities. For various reasons, France and Britain refused to participate in the commission. Prof. Henry C. King and businessman C. R. Crane took part in this committee. King-Crane Commission also known as “The

American Section of the International Commission on Mandates in Turkey" was appointed. The commission designated by Wilson to inspect the future work loads and possible interests about establishing a Mandate administration in Syria, had also a big responsibility in the Armenian issue. After completing their probe on trends and public opinion in the Arab provinces and means of establishment of the United States mandate for the Ottoman lands where had existed before the 1st W.W., the Commission prepared a report which also reviewed the Armenian issue.

King Crane Report has made it necessary to make a thorough investigation in Anatolia and the Caucasus about the United States mandate. Peace Conference commissioned General Harbord who was U.S. army chief of staff in France, to do investigation in the Caucasus and Armenia. The task of the mission which was chaired by General Harbord was to examine conditions that required to the United States to accept mandate in the region. General Harbord Mission intended to investigate issues about business and financial matters like trains, roads, agriculture, etc. as well as the country's military and security situation. American delegation, by meeting with various figures collected each type of document, counting scale, and printed publication. The American delegation, accompanied with Hussein Beg who was a Turkish teacher of Robert College, made investigation and observations in Istanbul, Tbilisi, Ulukısla, Sivas, Merzifon, Samsun, Trabzon, Erzurum, Khorasan, Beyazit, Yerevan and Nahcivan. The delegation members who spent 30 days beyond the Anatolia and the Caucasus negotiated and interviewed with government officials as well as the locals. The most important one of these negotiations was The Mustafa Kemal and General Harbord interview. After the report was submitted to the U.S. Senate by the delegation, implementation of the American mandate in Turkey and the establishment of an independent Armenia in Eastern Anatolia were determined as not possible and Congress draft about mandate was rejected by the U.S. Senate.

During all this period there were trends in American public opinion against Turkey. This matter can be observed clearly at The New York Times newspaper articles at that time. A segment of the Americans who collaborated with Armenian nationalists

was trying to ensure The US accept mandate, take an important place in the region and establish an independent state of the Armenians in Turkey. Most news in the newspaper has been taken from the Armenian sources through official aid agencies in the region.

Key Words: Charles Richard Crane, Henry Churchill King, James Guthrie Harbord, Fourteen Points, Wilson Principles, Paris Peace Conference, Mandate, Armenian, Armenia, King-Crane Commission, General Harbord Mission, Turk American Relations.

ÖNSÖZ

"King-Crane ve General Harbord Heyetleri'nin Faaliyetleri (The New York Times Gazetesi'ne Göre)" konulu bu çalışmada amacımız, Paris Barış Konferansı gündemini uzunca süre meşgul eden ve 28 Nisan 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti Misakı'nın kabul edilmesi ile kanuni çerçeveye oturtulan manda sisteminin ve Wilson Prensipleri'nin ortaya çıkışından itibaren;

- Paris Barış Konferansı ve sonrasında manda sistemi görüşmelerinin Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunca algılanış biçiminin,

- King-Crane Heyeti'nin oluşumu, yapısı, faaliyetleri ve Paris Barış Konferansı'na sunulmak üzere hazırladığı raporun,

- General Harbord Heyeti'nin oluşumu, yapısı, faaliyetleri ve ABD Başkanı Wilson'a sunulmak üzere hazırladığı raporun ağırlıklı olarak The New York Times Gazetesi'nin ışığında incelenmesidir.

Çalışmamızda manda sistemi ile ilgili görevlendirilen King-Crane ve General Harbord Heyeti'nin faaliyetlerinin The New York Times Gazetesi aracılığıyla Amerikan kamuoyuna yansımalarını araştırdık. Manda sisteminin Amerikan çıkarları ve politikası açısından Anadolu, Ortadoğu ve Transkafkasya bölgelerine yönelik uygulamalarını, bu bölgelere gönderilen Amerikan heyetlerinin faaliyetleri ışığında inceledik.

Bu çalışma sonucunda;

- Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan farklı dinlere mensup ulusların Amerikan kamuoyunca (The New York Times Gazetesi'nde) algılanışlarının gün ışığına çıkarılması,

- Milli Mücadele'nin başlangıcında Amerikan kamuoyunun Türk milletine yaklaşımının ortaya konulması,

- King-Crane Heyeti'nin oluşumu, yapısı, görevleri, faaliyetleri ve raporunun incelenmesi,

- General Harbord Heyeti'nin oluşumu, yapısı, görevleri, faaliyetleri ve raporunun incelenmesi,

- Dolayısıyla, Amerikan heyetlerinin inceleme yaptığı bölgelerde günümüzde ortaya çıkan gelişmelere ışık tutulması hedeflenmiştir.

Çalışma için veriler, bir yandan dönemle ilgili The New York Times Gazetesi'nde yayımlanan haber ve makalelerin taranması, diğer yandan Amerikan heyetlerinin hazırladığı raporların incelenmesi ile elde edilmiştir. Bu veriler, konu ile ilgili yerli ve yabancı birinci ve ikinci elden kaynaklardan da yararlanılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türk Tarih Kurumu Arşivi ve TİTE Arşivi, Milli Kütüphane ve K.K.K.lığı ve Lojistik Komutanlığı Kütüphanesinden faydalanılmıştır. The New York Times Gazetesi'nde çıkan haber ve makalelerle, bu konuda yazılmış raporlar, manda ve himaye konusu, King-Crane Heyeti ve General Harbord Heyeti'nin Amerikan kamuoyuna yansımaları dahilinde ayrıntılı olarak taranmıştır. Paris Barış Konferansı ve Milletler Cemiyeti sürecinde manda sisteminin oluşturulması ve bu konularda Amerikan kamuoyunda oluşan genel kanaatler araştırılmıştır.

Yaptığımız bu araştırma ve incelemeler neticesinde tezimiz giriş ve üç ana bölümde tarih metodolojisi çerçevesinde ele alınarak, kronolojik olarak yazılmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümünde; başlangıcından Paris Barış Konferansı'na kadar Türk-Amerikan ilişkileri, Ermeni ve misyonerlerin bu ilişkilere etkileri, Amerikan kamuoyu, The New York Times Gazetesi'nin tarihçesi ve Amerikan kamuoyundaki etkisinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü, Paris Barış Konferansı ve manda sorununa ayrılmıştır. Paris Barış Konferansı'na katılan ülkelerin yaklaşımları, Wilson Prensipleri,

manda ve himaye kavramları, kamuoyunda manda ve himaye yaklaşımı, Milletler Cemiyeti'nin oluşum sürecindeki önemli olaylar, İtilaf Devletleri'nin Politikaları, Yakındoğu Delegasyonu'nun istekleri, manda sistemine ilişkin görüşler, Milletler Cemiyeti Misakı ve manda sistemi incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, King-Crane Heyeti incelenmiştir. Bu bölümde; Henry Churchill King ve Richard Crane'nin biyografisi, heyet için neden seçildikleri, King-Crane Heyeti'nin oluşumu ve yapısı, King-Crane Heyeti'nin İstanbul ve Ortadoğu'daki faaliyetleri, King-Crane Heyeti'nin Raporu'nun ana hatları ve Amerikan kamuoyuna yansımalarından söz edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise General Harbord Heyeti incelenmiştir. James Guthrie Harbord'un biyografisi, heyet için neden seçildiği, General Harbord Heyeti'nin oluşumu ve yapısı, General Harbord Heyeti'nin İstanbul'daki temasları, General Harbord Heyeti'nin Mustafa Kemal ile görüşmesi ve Anadolu'daki faaliyetleri, General Harbord Heyeti'nin Transkafkasya'daki faaliyetleri, Harbord Raporunun ana hatları ve Amerikan kamuoyuna yansımaları bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmamızın genel bir değerlendirmesini sonuç bölümünde ortaya koyarken, ekler bölümünde ise, çalışmada kullanılan önemli gazete makaleleri, heyet üyelerine ait fotoğraflar ve raporlarda kullanılan haritalar ve çizelgeler konulmuştur.

Bu çalışmada bana katkı sağlayan, yol gösteren hocam Prof. Dr. Bige Sükan'a, tez konumu belirlememde büyük katkısı olan Prof. Dr. Yavuz Ercan'a, Prof. Dr. Oğuz Aytepe'ye, Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Temuçin F. Ertan'a, teknik konularda hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Enstitümüz Öğrenci İşler Sorumlusu Fatma Mesci Hanımefendiye, hazırlık ve araştırma safhasında büyük yardım ve desteklerini gördüğüm Mehmet Fatih Olcay'a, Okan Doğu'ya, Dilaver Dinç'e, Mehmet Emin Okutkan'a, Bahadır Olkaç'a ve rahmetli Süleyman Kıyak'a minnetle teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın başından sonuna kadar en büyük sabrı gösteren, beni teşvik eden ve her türlü desteği sağlayan eşim Aslı'ya, kendilerine ayıracağım zamandan fedakârlık eden kızım Ilgım Bilge ve oğlum Boğaçhan Tuncer'e, İngilizce araştırmalarda yardımcı

olan kardeşim Ayça Bike'ye, sevgi dolu desteklerinden ötürü kardeşim İlyas Barış'a, annem Nermin Ekim ve rahmetli babam Tuncer Ekim'e teşekkür ederim. T.T.K. Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TİTE Arşivi yöneticisi ve çalışanlarına da araştırmamız boyunca bize gösterdikleri sabır ve yardımlar için ayrıca teşekkür ederim.

Ahmet Cenk Ekim

Ankara 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AEF	:Amerikan Yurtdışı Sefer kuvvetleri (American Expeditionary Forces)
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.s.	: Adı geçen söyleşi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
B.	: Belge No
BOA	**:** Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	:Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D	: Dosya No
F	: Fon Kodu
G	:Gömlek No
Gnkur.Bşk.lığı	: Genelkurmay Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
K.K.K.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı

L.T.A. :Büyük Türk Ermenistan'ı (Larger Turkish Armenia)

MMZC **:**Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

No. : Numara

NY **:** New York

NYT : The New York Times

O. E. T. A. :İşgal Altındaki Düşman Bölgesi Yönetimi (Occupied Enemy Territory Administration)

s. : Sayfa

S.T.A. **:** Küçük Türk Ermenistan'ı (Smaller Turkish Armenia)

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİH : Türk İstiklal Harbi

TİTE : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

TTK : Türk Tarih Kurumu

USA : ABD

WPC : Wilson Prensipleri Cemiyeti

Y : Yer No

Y.M.C.A. : Genç Hıristiyan Erkekler Birliği (Young Male Christians Association)

Yay. : Yayını / Yayınları /Yayınevi

GİRİŞ

18. Yüzyılın sonlarına kadar uzanan Türk Amerikan ilişkileri, günümüz diplomatik ilişkilerine de ışık tutan son derece önemli olayları barındırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde; birbirlerini yakın dost, önemli diplomatik ya da ticari ortak olarak görmemelerine rağmen, iki ulusun ilişkileri resmi ve sıcak olarak tanımlanabilir. Bu dönemdeki ilişkilerin anlaşılabilmesi için, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarih sahnesine çıkışından itibaren incelenmesi gerekmektedir[1].

4 Temmuz 1776 tarihinde on üç Amerikan kolonisi, yayınladıkları "Bağımsızlık Demeci" ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) adı altında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Vergi anlaşmazlığı ile başlayan silahlı mücadele, İngiltere'ye karşı "Bağımsızlık Savaşı"na dönüşmüştür. Bu savaş 1783 yılına kadar sürmüş, İngiltere 3 Eylül 1783'te yapılan Paris Antlaşması ile ABD'ni tanımıştır. ABD, 1861 yılına kadar süratle büyüyerek ve bölgesel bir güç konumuna gelmiş ve dünya politikasında söz sahibi olmaya başlamıştır[2].

ABD Başkanı James Monroe, 2 Aralık 1823'te kongreye bir mesaj yollayarak, Amerika'nın Avrupa'daki sorunlara karışmayacağını, Avrupalıların da Amerika'daki sorunlara karışmaması gerektiğini belirterek Monroe Doktrini oluşturmuştur. Bu doktrin, yaklaşık 100 yıl boyunca Amerikan Hükümetleri'nin kendi kıtalarından çıkmamasını

---

[1] Türk Amerikan ilişkilerinin başlangıç dönemi ile ilgili ayrıca bkz.: Dr. Fuat Köprülü, "*Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri*", **Belleten**, C. LI, Sayı: 200 (Ağustos 1987), s. 927, 945; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, T.T.K. Basım evi, Ankara, 1991; James A. Field Jr., **America and Mediterrenean World, 1776-1882,** Princeton, 1969; Leland James Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930, An Economic Interpretation,** Filadelfiya, 1932; John A. DeNovo, **American Interests and Policies in Middle East, 1900-1939**, Minneapolis, 1963; Roger R. Task, **The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939,** Minneapolis Üniversitesi Basım evi, Minneapolis, 1971.

[2] Yavuz Güler, "*Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)",* **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, Sayı: 1 (2005), s. 227-229.

sağlarken, aynı zamanda Avrupa'nın dışarıda tutulduğu Amerika Kıtası'nda yalnızca ABD tekelinde bir emperyalist yayılma imkânı sağlamıştır[3].

İngiliz Koloni Yönetimi'nden kurtulmasından sonra ABD, bağımsız bir devlet olarak Amerika kıtasındaki emperyalist yayılımının yanında özellikle ticari faaliyetlere ağırlık vererek kısa sürede kendine özgü yapısını oluşturmuştur. O dönemde dünya ticareti açısından önemli olan Akdeniz'de söz sahibi olmak ABD için oldukça önemlidir. ABD, 1795 yılında Cezayir Beyliği ile daha sonra da birer yıl ara ile Trablus ve Tunus beylikleri ile anlaşmalar imzalamıştır[4]. Cezayir ve Tunus Beyleri Türk olduklarından Osmanlı Devleti-ABD ilişkileri dolaylı olarak başlamıştır[5].

ABD bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren ticari açıdan Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmiştir. İlişkileri geliştirmek için çaba harcayan ABD, ticaret ve Hıristiyan dinini yaymakla uğraşan tüccar ve misyonerleri ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Bunları Amerika'nın hariciye temsilcileri, diplomatları ve konsolosları izlemiştir. Amerikan ticaret gemileri 1786 yılında İstanbul'a, 1797'de İzmir'e, 1800'de ise İskenderiye limanlarına geldiklerinde İngiliz gemilerine tanınan ayrıcalıklardan yararlanmışlardı. 1800 yılında George Washington Fırkateyni'nin komodoru[6] William Bainbrige, İstanbul Limanı'na yanaştığında büyük ilgi görmüştü[7]. 1802 yılında William Stewart, ABD Konsolosu olarak İzmir'e gönderilmiştir. Ancak yürürlükte bir anlaşma olmamasından dolayı konsolos Türk yetkililerce tanınmamıştır. Anlaşma imzalanması için 1820, 1823

---

[3] Armaoğlu, **a.g.e.**, s. ix; Güler, a.g.m., s. 228.

[4] Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus eyaletlerinin yönetimi Osmanlılar tarafından "Garp Ocakları" olarak nitelenmiştir. Güler, a.g.m., s. 228'den Akdes Nimet KURAT, *"Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916)"*, **Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, C. 2 (1964), s. 175-214.

[5] a.g.m., s. 228.

[6] Askeri hiyerarşide Tuğamiral.

[7] "Bir Amerikan gemisinin 9 Kasım 1800'de Cezayir'e getirdiği yıllık Amerikan vergisini ödemek için İstanbul limanı'na girişi, o sıralarda burada bulunan İngiliz seyyahı Edward Daniel Clarke tarafından; "Amerikan firkateyninin İstanbul'a ilk gelişi yalnız Türkler arasında değil, burada bulunan bütün kordiplomatikte de büyük bir heyecana sebep oldu" şeklinde anlatılır. Güler, a.g.m., s. 229'dan Dr. Fuat Köprülü, "*Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri"*, **Belleten**, Cilt LI, Sayı: 200 (Ağustos 1987), s. 927, 945.

ve 1828 yılındaki çabalar da sonuç vermemiştir[8]. Buna rağmen, 1810-1820 tarihleri arasında İzmir'e gelen yüzlerce Amerikan ticaret gemisi, afyon, kuru üzüm, incir, deri, yün gibi mallar karşılığında rom, pamuk, şeker, kahve gibi ürünleri bu limana boşaltmışlardır[9]. "Woodmas and Offley" adlı Amerikan şirketi 1811 yılından itibaren Amerika'nın İzmir Konsolosluğu'nu yürütmüş, ancak 1830 yılında resmi ilişkiler kuruluncaya kadar Amerikalılar İngiliz Levant Şirketi tesislerinden istifade etmişlerdir[10].

1829 yılında Başkan Andrew Jackson tarafından görevlendirilen Charles Rhind, yüzyıl boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin ana iskeletini oluşturacak antlaşmayı 7 Mayıs 1830 tarihinde gerçekleştirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, kendisi ile 45 yıldır bağlantı kurmaya çalışan ABD ile dokuz maddelik "Seyrisefain ve İcrayı Ticarete Dair bir Muahede-i Hümayun" imzalamıştır. Söz konusu antlaşmada, Türkiye tarafından diğer ülkelere sağlanan tüm imtiyazların Amerikan tüccarları tarafından da kullanılmasını sağlayan "en ziyade müsaadeye mazhar millet"[11] ilkesi vurgulanmaktaydı[12]. Antlaşma, karşılıklı konsolos atamasını ve kapitülasyonlar olarak bilinen ayrıcalıkların ABD'ni kapsayacak şekilde genişletilmesini öngörüyordu[13]. Antlaşmanın dördüncü maddesi, yerel yetkililerin suçüstü durumlarda dahi Amerikan vatandaşlarını tutuklamalarını ve yargılamalarını sınırlıyordu[14].

---

[8] Roger R. Trask, **The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939,** Minneapolis Üniversitesi Basım evi, Minneapolis, 1971, s. 5.

[9] Bilal N. Şimşir *"Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine"*, **Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri, (8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Ankara, 1985, s. 79; Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul, 1989, s. 9.

[10] Trask, **a.g.e.**, s. 4.

[11] ABD bu hususu sadece Osmanlı Devleti'ne değil, hemen her devlete kabul ettirmeye özen göstermiştir. Böylelikle başka devletlerin herhangi bir devletten sağladığı ticari imtiyaz ve avantajlardan ABD de otomatikman yararlanma imkânı elde etmiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. ix.

[12] Trask, **a.g.e.**, s. 5.

[13] Kapitülasyon sahibi ülkelerin vatandaşları, ikamet, seyahat ve din özgürlüğü ile ticari vergiler dışındaki vergilerden muafiyete sahip olmalarının yanı sıra Osmanlı Mahkemeleri'nin kontrol yetkileri dışındaydılar. Trask, **a.g.e.**, s. 6.

[14] Şimşir, a.g.m., s. 80-87; Trask**, a.g.e.**, s.6'dan Miller, **Treaties and Other International Acts**, C. III, s. 598; John Bassets Moore, **A Digest of International Law**, C. VIII, 2. B., Washington 1986, s. 662-714; Sousa, **Capitulatory Regime**, s. 131-132; Thayer, **Capitulations of the Ottoman Empire**, s. 218-220.

1862'de İstanbul'da Türkiye ile ABD arasında yeni ticaret anlaşması "Seyrisefain ve Ticarete dair Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşmayı takiben 1874 yılında iki anlaşma daha imza altına alınmıştır. Bunlar 11 Ağustos 1874 tarihli "Suçluların İadesine Dair Anlaşma" ve aynı tarihli "Tabiiyet" anlaşmasıdır[15]. 1830 yılındaki anlaşmada olduğu gibi 1862 yılındaki anlaşmada da en ziyade müsaadeye mazhar millet prensibi kabul edilmiştir[16]. Türkiye ile ABD arasındaki ticaret 13 Şubat 1862 tarihli ticaret anlaşmasıyla daha da gelişmiştir. Bu anlaşmaya göre ABD her millet ve dinden "simsar" kullanabilme imkânı kazanmıştı[17].

İşte bu noktada Ermeniler, Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemeye başlamıştır. ABD; tüccarı, misyoneri, diplomatı ile 1830'lu yıllardan itibaren Anadolu'nun içlerine yayılarak Ermenilerle tanışmaya ve ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Amerikan tüccarları İzmir'de boşaltılan kahve, şeker, baharat, boya gibi malların, Anadolu'nun içlerine ve kıyı kentlerine götürülmesi için komisyoncu, aracı, perakendeci, toptancı gibi unsurlara ihtiyaç duymaktaydılar. Ermeniler; Amerikan mallarının Anadolu'nun içlerine pazarlamasında ve ABD'nin ihtiyacı olan yün, tiftik yünü, incir, üzüm, zeytinyağı, deri, meyan kökü, halı, kilim gibi malların üretildikleri yerlerden İzmir Limanı'na getirilmesi sürecinde "simsarlık" rolünü üstlenmişlerdi[18]. Türk-Amerikan ticaret hacmi arttıkça, Ermenilerden oluşan aracı, komisyoncu, toptancı, perakendeci ve simsar sayısı da artış gösterdi. Bu sayede zenginleşen Ermeniler, Amerikan vatandaşlığına geçerek Osmanlı tebaası olma özelliği yanında Amerikan pasaportlu ayrıcalıklı birer tüccar haline geldiler. Amerikan vatandaşı olan Ermeni tacirlerin yanı sıra misyonerlik faaliyetlerinin etkisiyle Protestan mezhebine geçen değişik toplumsal katmalardan Ermeniler bu ülkeye göç ediyorlardı. Gerek aldıkları eğitimin devamı olarak ABD'ye gönderilen Ermeni

---

15 Tabiiyet anlaşması imzalandıktan sonra bazı maddeler ile ilgili ABD tarafından itirazlar olması nedeniyle 15 yıl kadar uzun bir süre yürürlüğe girememiş, en sonunda da 1889 yılında belgelerin teati edilememesi nedeniyle yürürlüğe konulmasından vazgeçilmiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 17.

16 **a.g.e.**, s. 7.

17 Ali Karakaya, **Milli Mücadele'de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri**, 1. B., Başkent Klişe ve Matbaacılık, Ankara, 2001, s. 2'den Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanları, 1861-. 1876),** C. VII, 3. B., T.T.K Basım evi, Ankara, 1983, s. 260-262.

18 Aynı yer.

gençlerinin orada kalması ve gerekse ticaret amacı ile Osmanlı topraklarından çıkarak ABD'ye yerleşen Ermeniler ABD'de bir Ermeni diyasporası oluşturmuşlardır. Bu topluluk Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkileri etkilemeye ve doğacak Ermeni sorununun temsilcisi olmaya başlamıştır[19].

1830'dan itibaren İngiltere ve Rusya ile Amerikan misyonerlerin etkisiyle eski sadık tebaa büyük bir terör sorununa dönüşüyor, gizli Ermeni terör örgütleri ve komiteleri ayaklanmak için fırsat kolluyorlardı[20]. Amerika'daki nüfus desteği artan Ermeni diasporası, Amerikan kamuoyunu Türkiye aleyhine etkilemeye çalışıyor, topladıkları paraları el altından Ermeni çetelerine gönderiyordu. Ermeni çeteci ve terörist de olsa hiç bir Amerikan vatandaşının Türk mahkemesinde yargılanamayacağını savunarak Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve asayişini olumsuz etkiliyorlardı[21].

Amerikan kamuoyunda Ermeni propagandasının ve Türk düşmanlığının en önemli kaynaklarından biri Amerikan misyonerleri ile Amerikan Protestan Kilisesiydi[22]. Amerikan misyonerler bir bölgeye yerleştikten sonra, orada yaşayan insanların düşüncelerini ve ön yargılarını değiştirerek Protestanlık mezhebini yayarken, Amerikan tacirleri ve imalatçıları için pazar oluşturuyorlardı. Böylece misyonerler için harcanan dolarlar, faizi ve karlarıyla tekrar ABD'ne dönüyordu[23]. Misyonerler, Osmanlı tebaası arasında henüz milliyetçilik akımlarına karışmamış Ermeni toplumuna din kisvesi altında milliyetçilik aşılamaktaydılar. Misyonerler, Protestan yapmak için uğraştıkları Ermenilerin milliyetçilik hislerini kendi emelleri doğrultusunda geliştiriyorlardı. Misyonerler, siyasi amaçları doğrultusunda Amerika'daki yerel basını harekete geçiriyorlar, kamuoyu oluşturuyorlardı. Erzurum'da konsolosluk açılmasından Türk

---

[19] Şimşir, a.g.m., s. 82.

[20] Yavuz Ercan, **Toplu Eserler 1, Ermenilerle İlgili Araştırmalar**, Turhan Kitabevi, 2006, s. 188.

[21] Karakaya, **a.g.e.**, s. 8'den Nedim İpek, *"Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü"*, **OTAM**, Ankara, Sayı: 6, (1995), s. 264-265.

[22] Şimşir, a.g.m., s. 92.

[23] Batının tarım ve sanayi ürünlerini dünyaya yaydıklarını iddia eden misyonerler örneğin, patates, gaz lambası, fotoğraf makinesi, dikiş makinesi, org vb. şeyleri Ortadoğu'ya kendilerinin tanıttığını savunurlar. Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 18-20.

Karasuları'na savaş gemisi göndermeye kadar her konuda Amerikan yönetimi üzerinde baskı kurabiliyorlardı. Misyonerler kurdukları okullarda verdikleri eğitimlerle, Osmanlı İmparatorluğu'nda maddi ve manevi değerleri değiştiren, ekonomik, sosyal, kültürel yapıyı etkileyen önemli bir unsur haline gelmişlerdi[24].

1893 yılında Amerikan misyonerlerinin Türkiye'de 5 koleji, 4085 öğrencisi vardı: Merzifon Anadolu Koleji, Antep Merkezi Türkiye Koleji, Üsküdar Amerikan Kız Koleji, Harput Fırat Koleji ve Rumeli'de Samakov Eğitim Enstitüsü. Bu kolejlere daha sonra Kayseri Talas Koleji, Mersin Tarsus Koleji ve Robert Kolej de eklenmişti. Bu yüksek kolejlerden başka, misyonerlerin "high school" dedikleri 16'sı yatılı kız okulu olmak üzere 80 okulu vardı. 624 okulda 27.400 öğrenciyi yöneten misyonerler, 436 kilisenin 155'inde tam kadrolu papaz, daha küçük 281 ibadet yerinde 228 papaz olmak üzere toplam 1006 kişilik bir kadroya sahiplerdi[25].

ABD'de bulunan Ermeni diyasporasının taraflı yaklaşımları, geleneksel kökten dinci Hıristiyan düşünce yapısı ile beslenerek; 1890'lardan sonra Amerika'da Türk düşmanlığını iyice artırmıştı. Basının yanlı yayınları dışında propaganda amaçlı yazılan ve gerçeklere dayanmayan Ermeni karalama ve iftiralarının en düşmanca olanları bu dönemde yayınlanmıştır. Bunların birçoğu da o tarihlerde Türkiye'de misyonerlik yapanlar tarafından ABD'nde yazılmıştır[26].

ABD'nin, Sivas'ta 1886 yılında, Erzurum'da 10 Temmuz 1896 tarihinde ve Harput'ta 1900 yılında açtığı konsolosluklarda fanatik Ermeni tercümanlar tarafından kaleme alınan ve Ermeniler tarafından belge denilerek rapor haline getirilen sözde katliam metinleri ABD konsoloslarınca imzalanıyordu[27]. Ermeni örgütlerince hazırlanan ve konsolosluklardan yayımlanan rapor ve belgeler, doğruluğu araştırılmadan Amerikan Kongre Kitaplığı'nda, gazete ve dergi koleksiyonlarında Amerikan ulusal arşivlerinin

---

[24] **a.g.e.**, s. 21-24, 57.

[25] Şimşir, a.g.m., s. 98.

[26] a.g.m., s. 106.

[27] a.g.m., s. 116-119.

raflarında yer buluyordu. Konsoloslar aynı zamanda misyonerler ile Hınçak ve Taşnak çeteleri arasındaki ilişkilerde uzlaştırıcı rolünü üstlenmişti[28]. Hınçak ve Taşnak ihtilalcileri sadece Anadolu'da örgütlenmekle kalmıyor, ABD'nde de açık propaganda çalışmaları yapıyor ve komite çalışmaları yanında mitingler tertip ediyordu[29]. Bu dönemde ABD'ne Ermeni göçü iyice kontrolden çıkmış, Ermeni komiteleri gerek içte ve gerekse dışta eylemlerini sürdürmüşlerdir[30].

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Türk-Ermeni kardeşliği ve dostluğu üzerine konuşmalar, yazışmalar olmuş, birçok suçlu komiteci affedilmiş, yurt dışından geri dönmelerine izin verilmiştir. Ancak tüm bu çabalara rağmen Ermeni isyanları durmamıştır[31]. İstanbul'da "31 Mart olayları" ardından "1909 Adana olayları"[32], Ermeni propagandasında etkili olarak kullanılmış, Amerikan yetkililerini olayları durdurmaya ve zarar görenlere yardım etmeye çağırmak için kullanılmıştı[33].

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kaldığı dönemde[34], İttihat ve Terakki yöneticileri arasındaki anlaşmazlıklardan da yararlanan Ermeni

---

28 a.g.m., s. 114-118.

29 a.g.m., s. 105.

30 1904-1905 yılları arasında Amerika'ya göç edip daha sonra iade edilen Ermenilerle ilgili olarak ABD Hükümeti, üç ay kadar iaşe ettiği Ermeniler için yaptığı masrafları isteyince, Osmanlı Devleti bunların kendi izni dışında göç ettiklerini, dolayısıyla böyle bir yükümlülüğünün olamayacağını bildirmişti. Ancak Amerika'nın Beyrut'a iki savaş gemisi göndermesi üzerine bu ülkeye 250.000 lira tazminat ödenmişti. Sabahattin Özel, *"Osmanlı Devleti Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorununa İlişkin Bazı Değerlendirmeler"*, **Genelkurmay Atase Başkanlığı, Sarem Başkanlığı Stratejik Araştırmalar Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Armağanı**, Ankara, 2003, s. 50'den Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC),1. Devre, C. I, Ankara, 1986, s. 49.

31 Ercan, **a.g.e.**, s.190.

32 Ermenilerin Dörtyol'dan Cebeli Bereket Sancağı Erzin'e yürümesi üzerine Türkler ve Ermeniler arasında kanlı çarpışmalar oldu. On bir gün sonra Adana içinde Türkler ve Ermeniler üç gün üç gece boyunca sokak çarpışmaları yaptılar. Bu sırada pek çok Ermeni ve 2000'e yakın Müslüman öldü. Olayda halk birbirine girmişti. Yerel makamların planlı bir Ermeni Katliamına giriştikleri iddia edilemezdi. Ancak olayları önleyememeleri nedeniyle kusurlu sayılabilirlerdi. Aynı yer.

33 Şimşir, a.g.m., s. 119-121. Adana olayları için ayrıca bkz., Uras, **a.g.e.**, s. 550-571.

34 19. Yüzyıl başlarında gelişen şartlar özellikle batılı ülkelerin sanayi çağını yaşamaları gelişmiş ülkeleri hammadde arayışına sevk etmiştir. Gelişmemiş ülkeler ise tarıma dayalı ekonomileri eski toprak düzenleriyle sömürgeci güçlere ve kendi içlerindeki milletlerin 1789'daki Fransız İhtilalinin de etkisiyle "milliyetçilik" akımları ile sürüklenmelerine karşı koyamamıştır. Aynı yer.

komiteciler genel bir ayaklanmanın planları ile uğraşıyorlardı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Ermeni terör örgütleri, savaş başlar başlamaz bir yandan Rus ordusu doğuda sınırı geçtiğinde onlara katılarak Türklere karşı savaşmayı, diğer yandan Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar çıkararak Osmanlı Ordusu'nu iki ateş arasında bırakmayı planlamışlardır. Rus ve Ermeni planlarının hedefinde, Osmanlı Ordusu'nun kısa sürede yenilmesi, Rusların Akdeniz'e inmesi, Ermenilerin de bağımsız devletlerini kurması vardı[35]. 1915 baharında Osmanlı Devleti'nin sınırları boyunca tüm cephelerde savaştığı sırada Ermeni komiteleri ve cemiyetleri isyanlar, tahripler, tedhişlerle bütün Osmanlı toprağında özellikle Doğu Anadolu'da isyan hazırlıklarını sürdürmektedirler[36].

Osmanlı Hükümeti, seferberlik ilanından itibaren dokuz ay boyunca iyi niyetle sorunları çözmeye çalışmıştı. Ancak Van isyanında olayların önüne geçemeyince, Ermenileri silahlandıran komite yuvalarını dağıtmak için 24 Nisan 1915'de bir genelge yayınladı. Bu genelgede, Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, evraklarına el konulması ve komite elebaşılarının tutuklanması bildirildi. Bu emir üzerine İstanbul'da 235 kişi tutuklandı[37]. Günümüz de Ermenilerin sözde "soykırım günü" olarak niteledikleri tarih, aslında isyan ve komitacılık faaliyetlerine karışan adi suçluların mahkeme önüne çıkartılmak amacıyla tutuklanmasının yıl dönümüdür.

Osmanlı yöneticileri, Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, komite elebaşılarının tutuklanması ve bölgesel bazı önlemlerle olayları yatıştırma istediyse de başarı elde edememiştir. Bunun üzerine 27 Mayıs 1915 tarihinde vatana ihanet ettikleri anlaşılan kişilerin toplu halde başka yerlere sevk ve iskânına imkân tanıyan, üç maddelik geçici kanun çıkarılmıştır. " *Vakt-i seferde icraat-i hükümete karşı gelenler için cihet-i*

---

[35] Ercan, **a.g.e.**, s. 191.

[36] Yuluğ Tekin Kurat, *"Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu"*, **Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri, (8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Ankara, 1985, s. 232-233; Karakaya, **a.g.e.**, s. 16'dan Kemal Taran, "*Ermeni İddiaları Tutarsızdır. Günümüzde Ülke Dışındaki Militan-Şartlanmış Ermenilerin Türkiye'ye yönelik İddia ve İsteklerinin Gerçekliliği Var mıdır?",* **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri, (8-12 Ekim 1984 Erzurum),** Ankara, 1985, s. 58-60.

[37] Halaçoğlu, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001, s. 42-46; Halaçoğlu, Yusuf, **1915 Olayları ve Ermeni "Soykırım" İddiaları**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Matbaası, Ankara, 2007, s. 10. Halaçoğlu'nun Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918) kitabında tutuklananların sayısı 2345 olarak verilmektedir.

askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında Kanun-ı Muvakkat[38]" adı verilen bu yasaya göre ordu, kolordu ve tümen komutanları gerekli gördükleri bazı köy ve kasaba halkını başka bölgelere toptan veya kısmen göç ettirebileceklerdi. Yasanın uygulanması sonunda komitecilerle işbirliği halinde olan bazı Ermeni köyleri boşaltılarak başka bölgelere sevk edilmiştir. Bu arada karşı koymalar, çetelerin saldırıları, hastalık, zor koşullar ve benzeri nedenlerden dolayı bir kısım Ermeni ölmüştür[39].

Monroe Doktrini ile Avrupa politikasının dışında kalmaya çalışan ABD[40] Almanya'nın karşısında savaşa girmesine rağmen Türkiye ve Bulgaristan'a savaş ilan etmedi[41]. Kamuoyundan ve kongreden zaman zaman Türkiye'ye savaş açılması yönünde baskılar gelmesine rağmen Wilson da, Dışişleri Bakanlığı da bu önerileri dikkate almadı. ABD'nin Almanya ile savaşa girmesine neden olan denizaltı eylemlerine benzer davranışlar Osmanlı Hükümeti tarafından hiç benimsenmemişti. Amerikalı diplomatik uzmanlar Türkiye'nin, Almanya elindeki bir araçtan başka bir şey olmadığına inanmaktaydı. Savaş açılması sadece Almanya'nın Osmanlı Hükümeti üzerindeki denetimini artıracaktı. Üstelik savaş ilan edilmesi halinde, Türkiye'de bulunan pek çok Amerikan eğitim ve misyoner kurumu kapanarak mallarına el konacak, Suriyelilere ve Ermenilere yapılan yardımlar kesilecekti. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Almanya'nın baskısı sonucunda ve Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle 20 Nisan 1917 tarihinde ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir[42]. Osmanlı Hariciye Nazırı Nesimi Bey, diplomatik ilişkilerin kesilmesinden dolayı özür dilemiş ve Osmanlı topraklarındaki misyoner okullarına dokunulmayacağını söylemiştir[43]. Amerikan çıkarlarının korunması İstanbul'daki İsveç Elçiliği'ne bırakıldı. Türkiye elçilere iyi davrandı ve görevlilerine

---

38 Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri**, s. 52.

39 Ercan, **a.g.e.**, s. 191. Yasanın tarihi Yuluğ Tekin Kurat'ın makalesinde 26 Mayıs 1915 olarak geçmektedir. Kurat, a.g.m., s. 232.

40 Armaoğlu, **a.g.e.**, s. ix; Güler, a.g.m., s. 230.

41 Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu**, İstanbul, 1981, s. 34-37.

42 Trask, **a.g.e.**, s. 21.

43 Armaoğlu, **a.g.e.**, s. F19; Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye gelen Amerikan Heyetleri**, T.T.K. Yayınevi, Ankara, 2004, s.1-2.

barış içinde yaşayan iki ülke işlemi yapılması emrini verdi. Savaş sırasında ticari ilişkilerin zayıflamasına rağmen Amerikan okul ve kolejleri açık bırakılmaya devam etti[44].

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Amerika'nın Ortadoğu'daki ilgisi özellikle misyoner kuruluşların korunmasıydı. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmemesinin nedeni de bu okullardı. Savaşın başlangıcında Türk topraklarındaki sayıları 150'ye ulaşan misyonerlerin, görevleri konusunda gönüllü ve azimli olmalarına rağmen, 1917'de Amerikalı diplomatlarca misyonların aktif olarak çalıştırılması için onay verilmedi. Misyonlardaki kadroların kapatılmasından sonra atanmış misyonerlerin ancak beşte biri görev yerlerinde kalmıştı[45].

Osmanlı Devleti iç ve dış düşmanlara karşı topraklarını savunmaya çalışırken, Amerikalı misyonerler ve konsoloslar Ermenilere destek niteliğinde yanlı raporlar veriyorlardı. Tehcir edilen Ermenilere destek olunması amacıyla Amerikan endüstrisi zenginlerinden Cleveland Dodge tarafından "Ermenileri Korumak İçin Yardım Komitesi Organizasyonu" kuruldu. Ortadoğu'daki yardım faaliyetlerinin Siyonist Yahudiler, Yunanlılar ve Suriyelileri içine alacak şekilde genişletilmesi amacıyla ABD'de kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı. Yardım faaliyetlerinin canlandırılmasına paralel olarak "Suriye ve Ermenilere Yardım İçin Amerikan Komitesi" ile diğer komite birleştirilerek "Yakın Doğu Yardım Komitesi" oluşturuldu[46].

Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın 1918 yılının Ekim ayında barış için ABD'ye başvurmalarını takiben, Bab-ı Ali de 5 Ekim 1918 tarihinde Washington ile arabuluculuk yapması amacıyla İspanya'ya başvurmuş, aynı zamanda İngiliz Hükümeti nezdinde de girişimlerde bulunmuştu. İngilizler bu girişimi dikkate almamış,

---

[44] Karakaya, **a.g.e.**, s. 13'den Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)**, İstanbul, 1972, s. 30-31.

[45] Karakaya, **a.g.e.**, s. 13; Charles A. Selden, *"Wilson Defers Action On Armenian Mandate"*, **The New York Times**, 30 Mart 1919.

[46] Amerikan Hükümeti tarafından bu komitenin başkanlığına Dr. James L. Barton getirildi. Ayışığı, **a.g.e.**, s. 108.; Karakaya, **a.g.e.**, s. 16'dan Thomas A. Bryson, **American Diplomatic Relations With the Middle East 1784-1975 A Survey**, Methucen, N.J., 1977, s. 58-60.

Amerikalılar ise Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadıkları gerekçesi ile cevap dahi vermemişlerdi. 28 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın da savaş dışı kalması ile Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde son derece ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi'ni imzaladı[47].

Başkan Thomas Woodrow Wilson'un 14 maddelik prensipleri Türk aydınları üzerinde Amerika'ya karşı büyük bir sevgi ve umudun doğmasına yol açmıştı[48]. Türk aydınının Amerikan mandasını tercih edişindeki temel neden, bu ülkenin "Türkiye'nin toprak bütünlüğünü" sağlayacağı yönündeki yaygın kanaattir[49]. Ayrıca aydınlar arasında Amerikan mandasının, Avrupa'nın ekalliyetler lehine yaptığı müdahalelere son vereceği şeklinde yanlış bir kanaat oluşmuştu[50].

ABD, Birinci Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansı'nda yeni yayılma yöntemlerinin öncülüğünü yapmaktaydı. Emperyalizmin sömürgeci, kuvvete dayanan eski yöntemlerini benimsemeyen Amerika, misyonerlik örgütleri ve eğitim kurumlarıyla yeni tür bir emperyalizm yöntemini uygulamaktaydı. ABD "Açık Kapı" politikası ile bölgedeki ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu. Savaş sonrası emperyalist Avrupa Devletleri'ne karşı oluşan olumsuz hava Amerikan politikasına yardım etmekteydi[51].

---

47 Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri-Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, T.T.K. Basım evi, Ankara, 1994, s. 6.

48 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1976, s. 459; İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, T.T.K. Basım evi, Ankara, 2001, s. 80.

49 Selek, **a.g.e.**, s. 277.

50 Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, 1962, s. 18. Ayrıca Halide Edip'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli mektup için bkz. Nutuk, s. 64.

51 William Appleman Williams'a göre "Açık Kapı" politikası, Wilson tarafından Amerikan ekonomik yayılmacılığını sağlamak amacı ile kullanılmıştır. Bu politika, geleneksel tarihçilerin ileri sürdüğü gibi, savaş sonrası Amerikan çıkarlarını engelleyecek müttefik meydan okumalarına karşı tedbir amacıyla özel olarak oluşturulan moda bir politika değildir. "Açık Kapı" politikası, İngiliz geleneklerinden esinlenilerek yaratılan ve 20. yüzyıl boyunca düzensiz olarak desteklenen idealist bir yaklaşım da değildir. "Açık Kapı" politikası, iktisadi bir imparatorluk yaratmak amacı ile uluslar arası serbest ticaret için pazar oluşturarak Amerikan ticari yayılmacılığını sağlamak üzere diplomatların kullanılmasına dayanan Amerikan tasarımı bir politikadır. 20. Yüzyıl ilk yarısı boyunca devam eden bu süreç Amerikan siyasi ve iktisadi etkisinin dünya üzerine yayılması ile sonuçlanmıştır. Thomas A. Bryson, *"Admrial Mark L. Bristol, an Open-Door*

Bu arada, Amerikan kamuoyunun fanatik bir kesimi, Türkiye'deki Ermenilerin bağımsız bir devlet biçiminde örgütlenmesini sağlamaya çalışan Ermeni milliyetçileri ile iş birliği yaparak ABD'nin bölgede önemli sorumluluklar üstlenmesini istiyordu. Bu baskı grupları arasında eski büyükelçiler, parlamenterler, yardım komisyonu üyeleri, misyonerler, öğretim görevlileri bulunmaktaydı. Bu kindar tavır, Amerikan barış delegasyonunun tutumunda görüldüğü gibi, eski Türkiye sefiri Henry Morgenthau'nun sözlerinden de anlaşılmaktaydı: "Cinayet, Kur'an tarafından Muhammed dininin bir parçası olarak kabul edildiği sürece, Müslümanların Hıristiyanları ya da Yahudileri idare etmesine izin verilmemelidir[52]." Ekonomik gerekleri göz ardı ederek sadece siyasi amaçlarını düşünen, haçlı zihniyetli ve Türk düşmanı olan bu grupların karşısında ekonomi ve ticaret güdüsü ile hareket eden ve iş çevrelerinin çıkarlarını temsil eden başka bir grup yer almıştır. Bütün geri kalmış ülkelerin, barışçı yollarla, ekonomik sömürgeler haline getirilmesi amacıyla "Açık Kapı" politikasını destekleyen bu grup için önemli olan Türkiye'nin manda altına alınması ya da Türk Milleti'nin tarihten silinmesi değil, "Açık Kapı" politikasına elverişli bir ortamın yaratılması ve uzun süreli ekonomik sömürünün gerçekleşmesidir. Önceleri ön planda yer almayan bu grup, ABD Hükümeti'nin bölgedeki ticari çıkarlarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınmasını sağlamaya çalışmıştır[53].

Amerikan kamuoyunun Yakındoğu sorununa karşı gösterdiği ilgi 1919 ve 1920 yılı başlarında devam etmiştir. Ocak 1920 sayısında konuya geniş yer ayıran ASIA dergisi; ABD'nin bölgede kararlı bir tutum izlemesinin ve manda yönetimleri kurulmasının yararlarından söz eden önerilerin yanı sıra İslam birliği tehdidine karşı İslam ülkelerindeki milliyetçi akımlardan yararlanabileceği yolundaki ilgi çekici önerilerde bulunuluyor, Ermeni ve Rumların desteklenmesi gerektiğini savunuyordu[54].

Diplomat in Turkey", **International Journal of Middle East Studies**, C. 5, Sayı: 4 (Eylül 1974), s. 450-467.

[52] Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları**, Çeviren Şerif EROL, 1. B, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15.

[53] Osman Ulagay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Yelken Matbaası, İstanbul, 1974, s. 15.

[54] **a.g.e.**, s. 61-62.

Derginin yayın müdürü Louis D. Froelick makalesinde Amerikan mandasının üstünlüklerinden bahsederek; "*İstanbul, muhtemelen uluslararası bir yönetime bırakılacaktır. Türk'ün bunca yıldan sonra Avrupa'dan çıkartılması kesinleşmiş gibidir. Türklerin ana yurtları olan Anadolu'ya yerleşecekleri ve Bursa ya da Konya'yı başkent yapacakları sanılmaktadır. Bu durumda Sultan'ın da aynı zamanda Halife unvanını taşıması ve tüm İslam aleminin ruhani lideri durumunda bulunması Fransa ve Büyük Britanya'yı bir hayli düşündürmektedir.*" iddialarında bulunmaktaydı[55].

Tüm bu grupların mücadelelerine sahne olan Amerikan basını, devlet arşivlerinde ya da resmi belgelerde hiçbir zaman yer almayacak olan görüş ve tasarıları, çeşitli çevrelerin özlem ve umutlarını barındırması açısından Paris Barış Konferansı esnasında manda konusunda görevlendirilen Amerikan heyetlerinin faaliyetlerini incelemek için gerçekten elverişli bir kaynaktır. Amerikan basını dikkatlice incelendiğinde yalnızca ABD'nin değil Yakındoğu sorunuyla ilgili tüm ülke ve çevrelerin siyasi ve ekonomik amaçlarını, aralarındaki rekabetleri, savundukları tezleri, bu tezlerdeki çelişkileri ve bu çelişkilerin çözümleniş biçimlerini yansıtır. Dönemin siyasal ve askeri arenadaki oyuncuları konumunda olan devlet başkanları, başbakanlar, komutanlar, bakanlar, parlamenterler, diplomatlar, istihbarat ajanları, ticaret odaları temsilcileri, önemli iş adamları, yardım komisyonu üyeleri, misyonerler, eğitim görevlileri ve tarihçilerin görüş ve tutumlarını yansıtan haber ve yorumların yanı sıra tanınmış gazetecilerin makalelerine, demeçlerine röportajlarına gazete sütunlarında kolaylıkla ulaşılabilir[56].

Çalışma kapsamında, The New York Times Gazetesi'nin seçilmesinin nedenleri ise şu şekilde özetlenebilir: New York tam bir göçmen kentidir ve kozmopolit Amerikan toplumunun bir aynası konumundadır. Dolayısı ile New York kamuoyunu yansıtan yayınlar ve etkileri, aslında tüm ABD kamuoyu eğilimlerini incelemek için iyi bir örnek oluşturmaktadır. The New York Times Gazetesi, yalnızca ABD'nin değil tüm Batı

---

[55] Vahdet Keleşyılmaz, *"Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XII, Sayı: 35 (Temmuz 1996), s. 4.

[56] Ulagay, **a.g.e.**, s. 8.

Kamuoyu'nun çeşitli kesimlerinin görüşlerini de yansıtan, bir haber kaynağı olarak nitelendirilebilir. Bunun yanı sıra bağımsız kalmaya özen gösteren bu gazetede, Mondros Ateşkes'inden itibaren Türkiye ve Yakındoğu'ya ilişkin haber ve yorumlara oldukça geniş yer verilmektedir.

The New York Times, New York şehrinde yayımlayan ve uluslar arası dağıtılan bir gazete olup, International Herald Tribune ve The Boston Globe da dahil olmak üzere 15 farklı gazetenin sahibi olan The New York Times Şirketi'ne aittir. ABD'nde en geniş büyük şehir gazetesidir. Ciddi, ağırbaşlı görünüşü ve stili nedeniyle "Gri Hanımefendi" lakabını alan gazete; sık sık resmi ve güvenilir bir referans olarak kullanıldığından, milli kayıt ya da milli kütük gazetesi olarak da anılır. 18 Eylül 1851 tarihinde kurulan gazete, diğer gazetelerden açık ara önde olacak şekilde 95 kez Pulitzer ödülü kazanmıştır. Gazetenin ismi, benzer yayınlarda olduğu şekilde "The Times" olarak kısaltılır. Gazetenin ön sayfasında üst sol köşede yer alan meşhur parolası "yazılmaya değer tüm haberler[57]"dir. Yayımcısı, gazetenin kontrolünü 1896 yılından beri elinde tutan aileye mensup Arthur Ochs Sulzberger Jr.'dur[58].

The New York Times Gazetesi 18 Eylül 1851 tarihinde, gazeteci ve politikacı Henry Jarvis Raymond ve eski bir bankacı olan George Jones tarafından "New-York Daily Times" adı ile kurulmuştur. Gazetenin ismi 1857 yılında bu günkü halini almıştır. Gazete ilk hali ile pazar günü hariç her gün günlük olarak basılırken, Amerikan iç savaşı esnasında kamuoyunun savaş haberlerine ilgisi nedeniyle diğer günlük gazeteler gibi pazar günleri de basılmaya başlamıştır[59]. Gazete 1852 yılında California Times adı ile Batı baskısı yayımlamaya başladı. California'nın kendi gazeteleri devreye girince baskıdan vazgeçildi. 1856 yılında Henry Jarvis Raymond yöneticiliğinde, The Times'ın önderliğinde Associated Press ajansı kuruldu. Gazete 1859 yılında İtalyan savaşında

---

[57] "Her doğru/uygun haberi basarız" ya da "basılmaya değer tüm haberler" olarak da çevrilebilir. Gündüz Asaf, MC Medya, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110327, 15 Ağustos 2008; İsmet Berkan, "All the news that's fit to print", http://www.radikal.com.tr/ haber.php?haberno=35041, 15 Ağustos 2008.

[58] http://www.nytco.com/company/milestones/timeline_1851.html, 15 Nisan 2008.

[59] Aynı yer.

görgü tanıklarının ifadelerine dayalı haberleri emsallerinin on gün önünde veriyordu. 1869 yılında Raymond'un ani ölümü üzerine yayımcılık görevini George Jones üstlendi[60].

Gazete, 1876 yılında Grant yönetiminin skandalları nedeniyle Cumhuriyetçi çizgisini sorgulamaya başlamıştır. 1880'li yıllarda The Times, politik olarak bağımsız bir gazete olma yolunda Cumhuriyetçi adaylara daha önceki desteğini bırakmış, 1884 yılında Demokrat aday Grover Cleveland'ın ilk başkanlık seçimlerine destekçisi olmuştur. Başlangıçta bu değişim okuyucularını rahatsız etse de birkaç yıl içerisinde gazete kaybettiği etkisini tekrar kazanmıştır[61].

1882 yılında elektrik bağlanan ve Edison tarafından icat edilen ampuller ile aydınlatılmaya başlanan Times binasına, 1886 yılında icadından on yıl kadar kısa süre sonra "John 470" olan ilk telefon numarası bağlanmıştır. 1891 yılında kurucularından olan John 79 yaşında ölür. Aynı yıl gazetenin fiyatının 3 sent'e çıkması tirajını düşürür[62].

The Times; 1896 yılında, Chattanooga Times'in yayımcısı olan Adolph Ochs tarafından alınmıştır. Adolph Ochs; 1897 yılında, şehirde sarı gazetecilik[63] olarak bilinen "New York World" ve "New York Journal American" gibi gazetelerle rekabette bir çeşit iğneleme olarak tercüme edilebilecek gazetenin meşhur sloganı "yazılmaya değer tüm haberler"i bulmuştur. Gazete onun önderliğinde uluslar arası ölçekte, dolaşım ve itibar kazanmıştır. Ochs gazetenin fiyatını bir sent'e indirerek tirajını 26000'den 76000'e çıkarmış ve reklam gelirlerinde patlama yaratmıştır. Gazetenin ana binası 1904 yılında 42'nci caddeye taşınmış ve bu bölgeye Times Meydanı adını vermiştir. Daha sonraki

---

[60] Aynı yer.

[61] Aynı yer.

[62] Aynı yer.

[63] Etik ve dürüst olmayan, skandal tüccarlığı yapan profesyonellik dışı gazeteciler ve medya şirketleri için kullanılan, 1895-1898 yıllarında ortaya çıkan bir terimdir. http://library.thinkquest.org/C0111500/spanamer/yellow.htm, 15 Nisan 2008; Koonce, Ryan. Yellow Journalism: Hearst, Pulitzer, and the War of 1898. http://www2.truman.edu/~x232, 15 Nisan 2008.

yirmi yıl boyunca gazete haberleri elde etme ve okuyucuya ulaştırmak için yeni teknolojileri kullanmıştır[64].

1912 yılında Demokrat Partiden başkan seçilen Woodrow Wilson, zaferini The Times'da yayımlanan Charles Ransom Miller'ın makalesine borçlu olduğunu söyler. 1919 yılında Londra'ya ilk Atlantik ötesi teslimat gerçekleştirilmiştir. 1920 yılında "Sabah 4 uçak baskısı" Şikago'ya uçakla ulaştırılarak, gazetenin akşam saatlerinde Cumhuriyetçi Kongre üyelerinin elinde olması sağlanmıştır[65].

The New York Times Gazetesi 1995 yılından itibaren "Örütbağ (Internet)"da son derece güçlü bir şekilde varlık gösterir ve en yüksek ziyaretçi oranına sahip siteler arasında yer alır. 2005 Yılının Mart ayında örütbağ sayfası 555 milyonun üzerinde ziyaretçiye, 2007 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise aylık 13 milyonluk ziyaretçiye ulaşmıştı. NYT Şirketi 2006 yılı Mart ayında 37.7 milyon ziyaretçi sayısı ile en çok ziyaret edilen 12'nci aile şirketi sayfası olmuştur. The New York Times bedava sayfa potansiyel reklam gelirlerinin üyelik aidatlarından yüksek olması nedeniyle 17 Eylül 2007 tarihinden itibaren örütbağ sayfalarına erişimden ücret alınması durduruldu. Tüm sayfaların okuyucuya açılmasına ilave olarak, 1987 yılından bugüne The New York Times haber arşivi ve 1851-1922 yıları arşivi halka ücretsiz olarak açıldı[66].

---

64 http://www.nytco.com/company/milestones/timeline_1851.html, 15 Nisan 2008.

65 Aynı yer.

66 Aynı yer.

I. BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI VE MANDA SORUNU

A. Paris Barış Konferansı'nın Toplanması

1. Savaş Sonrası Paris

1919 yılında, dünya siyasetine yön veren tüm güçlü liderler, barışı inşa etmek için Paris'te toplanıyorlardı. Barış Konferansı nedeniyle Paris dünyanın başkenti gibiydi. Savaş sonrası Paris hüzünlü ve güzeldi. Sokaklarda sivil kıyafetlilere rastlanmakta olsa da üniformalar hala çoğunluktaydı. Çeşitli üniformalara sahip İtalyan, Anzak, İskoçyalı, Amerikan, Arap, Japon, İngiliz askerleri uzun süren savaşın hikâyelerini anlatmaktaydı. Her üniformanın bir hikâyesi vardı. Verdun'da 7'nci Fransız Kolordusu, Argonne'dan 35'inci Amerikan Tümeni, Çanakkale'den Anzaklar kendi savaş anılarını paylaşmaktaydılar. İnsanlar sessiz ve yaslıydı. Hava şaşılacak kadar yumuşaktı. Parklarda çimenler hala yeşildi, hatta açan birkaç çiçek bile vardı. Daha önce çok yağmur yağdığı için Seine nehri coşkun akıyordu. İki yandaki kıyılara kalabalıklar toplanıp kabaran suları seyrediyordu[67].

Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaştan mağlup çıkmış, Rusya ve Yunanistan'da hükümetler devrilmişti. Karadağ, Portekiz, Çin, Lüksemburg ve Sırbistan'da hükümet değişiklikleri yaşanmıştı. Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Finlandiya ve Hicaz yeni devletler olarak dünya üzerinde yer almaya çalışıyorlardı. Adriyatik kıyıları, Arnavutluk, Ermenistan, Küçük Asya (Anadolu), Courland, Dodecanese Adaları, Epir, Estonya, Gürcistan, İrlanda, Kore, Letonya, Litvanya, Livonia, Çar yanlısı Rusya, Filistin, Ukrayna, Tirol ve Vorarlberg bölgeleri üzerindeki anlaşmazlıklar çözüm beklemekteydi. Makedonya, Dobruca,

---

[67] Hildegarde Hawthorne, *"Paris Hearth of the World:Scenes Among the Envoy from Far and Near on the Mission of Peace"*, **The New York Times**, 20 Nisan 1919.

Transilvanya vb. yerlerde de paylaşım problemleri vardı. Galip devletler kendi fikir ayrılıklarına rağmen tüm bu zor sorunları çözmeye çalışıyorlardı[68]. Konferans toplantıları, tartışmalar müzakereler bazen çatışma ve gerginlikler bazen uyumlu çalışmalar sonucunda yeni oluşumlar, ittifaklar ve ülkeler kuruluyordu. Konferans 1920'lere kadar devam etmesine rağmen özellikle 1919 yılının Ocak ve Haziran ayları arası alınan kararlar, görüşülen konular ve sonuçları ile Paris Barış Konferansı dünya tarihinde öne çıkmaktaydı. The New York Times Gazetesi bu yoğun gündemi sütunlarına aktararak yakından takip ediyordu. Amerikan kamuoyunu gelişmeler hakkında bilgilendiren gazete haberlerinde savaş sonrası barış umudu ve zafer coşkusu açıkça görülmekteydi.

Dünya kaynaklarının paylaşım mücadelesi nedeniyle oluşan kutuplaşma Balkanlarda 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştu. Çarlık Rusya da dahil Avrupa'nın tüm büyük güçlerinin yer aldığı savaş meydanlarından ancak İspanya, İsviçre, Hollanda ve İskandinav ülkeleri uzak durmayı başarabilmişti. Muharebeler, Asya, Afrika, Pasifik Adaları, Ortadoğu ve ağırlıklı olarak Belçika'dan başlayıp güneyde Alplere kadar inen Rusya'nın sınırları boyunca devam eden ve Balkanlar'ın derinliklerine kadar uzanan Avrupa topraklarında gerçekleşmişti. Dünyanın dört bir tarafından, sömürgeler ve dominyonlardan Avustralyalılar, Kanadalılar, Yeni Zelandalılar, Hintliler ve Newfoundlandlılar, Vietnamlılar, Faslılar, Cezayirliler ve Senegalliler ile Amerikalılar itilaf devletleri adına muharebe meydanlarını doldurmuşlardı. Yerleşim yerlerinde büyük bir yıkım yoktu. Savaş alanları haricinde, işleyen liman ve demir yolları ile büyük şehirlerde hayat devam etmekteydi[69].

1918 yılında Amerika'nın savaşa katılmasına kadar karşıt güçler arasında dengenin devam etmesi savaşın dört yıl sürmesine neden oldu. 11 Kasım 1918 tarihinde harp sona erdiğinde Avrupa sarsılmış, Rusya'da ihtilal başlamış, Avusturya-Macaristan

---

[68] *"The World Re-Made: New Rulers, New Laws, New Boundries, While international Relief Work Is Curing the Wounds of War"*, **The New York Times**, 18 Mayıs 1919.

[69] Aynı yer; Margaret MacMillan, **Paris 1919,** çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 1.

yok olmuş, Osmanlı Devleti Anadolu'ya sıkışmıştı. Böyle büyük bir felaketin tekrar oluşmasının önlenmesi için herkesçe kabul görecek barış antlaşması imzalanmalıydı.[70].

ABD Başkanı Woodrow Wilson'la Dışişleri Bakanı Robert Lansing; İngiltere Başbakanı David Lloyd George, Fransa ve İtalya Başbakanları George Clémenceau ile Vittorio Orlando, Romanya Kraliçesi Marie gibi birçok lider kalabalık heyetleri ile Paris'teydi. Dörtlü lig ya da Dört Büyükler olarak bilinen İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD, önce bir ön konferans toplayıp, şartları kararlaştırdıktan sonra gerçek Barış Konferansı'nı başlatmayı planlıyorlardı. Diğer ülkelerin ve özellikle Japonya'nın etkisinin ne olacağı bilinmiyordu. Ön konferans başladığında ise, kararlar Dört Büyükler ile Japonya arasındaki özel toplantılarda alınıyordu. Zamanla ön konferans oturumları gerçek konferansa dönüşmüştü[71].

Konferans katılımcıları, Barış Konferansı için Napolyon Savaşları'na son veren Viyana Kongresi'ni model olarak almayı düşünmüşlerdi. Viyana'da 1815 yılındaki sorunların çözümü, 1919 yılında Paris'te çözüm bekleyen sorunlardan çok daha kolaydı[72]. İngiltere, Viyana'ya yalnızca on dört kişilik bir ekiple katılmış olmasına rağmen, 1919 yılındaki İngiliz heyeti yaklaşık 400 kişiden oluşuyordu. Ayrıca 1815'te sorunlar kolay ve sessizce çözülmüşken, 1919 Paris Barış Konferansı'nda delegeler kamuoyu tarafından takip edilmekteydi. Paris'e otuzdan fazla ülke, delege göndermişti. Bunların arasında, İtalya, Belçika, Letonya ve Sırbistan gibi 1815'te var olmayan ülkeler vardı. Viyana Kongresi'nin ilgi ve etki alanı Avrupa ile sınırlıyken, Paris Barış Konferansı Kuzey Buz Denizi'nden Pasifik'teki küçük adalara kadar tüm kıtalara yönelik düzenlemeler yapmaya çalışıyordu[73].

Paris Barış Konferansı; dünya haritasına yeni sınırlar çizmek, kendi kaderini tayin etmek isteyen farklı uluslar arasında hakemlik yapmak, savaş sonrası baş gösteren açlık sorununu gidermek ve bir daha büyük bir savaş olmasını engelleyecek

---

70 Aynı yer.
71 *"Peace Conference As Maker Of International Discords"*,**The New York Times**, 07 Mart 1920.
72 *"Talk of Discord Frothy: Earnest Mutual Purpose will Mark Peace Conference, English believe"*,**The New York Times**, 08 Aralık 1918.
73 MacMillan, **a.g.e.**, s. 5.

mekanizmalar kurmak amaçlarıyla hareket ediyordu. Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile antlaşmalar imzalanması konferansın en önemli gündem maddesiydi. Ayrıca konferans katılımcıları kendi ülkelerinin kamuoylarını dikkate almak ve çıkarlarını gözetmek zorundaydılar. Uluslar arası sınırların belirsizliği, eski hesapların yeniden gündeme getirilmesini tetikliyordu. Konferansa yön veren devletlerin kendi çıkarlarını sağlama çabası, görüşmelerin gizliliğini artırıyor ve diğerlerinin seslerini duyuramamasına neden oluyordu. Wilson diken üstünde bir demokrasi anlayışına sahip olmakla, Lloyd George fırsatçılık ile ve Clémenceau sadece Fransa'yı dikkate alan dar görüşlülükle suçlanıyordu[74]. The New York Times Gazetesi, son derece karmaşık sorunlara çözüm bulmanın zor olduğu konferans görüşmelerinin çıkmaza girdiği anlarda Dörtlü Lig'e eleştirilerini yöneltiyor ve çoğunluğun görüşlerini dikkate almayan fırsatçı ve kendini düşünen Avrupa liderlerini eleştiriyordu.

Woodrow Wilson ve Dışişleri Bakanı Robert Lansing'in de içinde bulunduğu Amerikan heyeti, Fransa'nın ve İtalya'nın ABD büyükelçileriyle birlikte George Washington isimli eski bir Alman yolcu gemisi ile 4 Aralık 1918 günü New York limanından hareket etti. Paris Barış Konferansı'na katılmak üzere yola çıkan bu ekibe bir grup destroyer ve savaş gemisi eşlik etmekteydi. Gemide, Üniversiteler ve hükümet kadrolarındaki en iyi uzmanlar ile sandıklar dolusu belge, referans malzemesi, özel araştırma raporları bulunuyordu. Daha önce hiçbir Amerikan Başkanı'nın görevdeyken Avrupa'ya gitmemesi Wilson'un şiddetli eleştirilere maruz kalmasına, anayasayı ihlal etmekle suçlanmasına neden olmuştu. Amerikan heyeti Paris'te büyük bir coşku ile karşılandı. 16 Aralık 1918 tarihinde[75] Paris Belediye binasında halka hitaben yaptığı konuşmada Amerikan halkının düşüncelerinden ve Amerikan ideallerinden bahsetti. ABD'nin harbe giriş nedenlerini özetleyen Wilson tüm Avrupa kamuoyundan yoğun ilgi görüyordu[76]. Wilson, barış antlaşmalarının ana hatları oluşuncaya kadar Paris'te kalmayı

---

[74] *"Peace Conference As Maker Of International Discords",* **The New York Times**, 07 Mart 1920.

[75] George Washington gemisi 13 Aralık 1918 günü Fransa'nın Brest limanına vardı. Buradan Paris'e tren ile intikal ettiler. MacMillan, **a.g.e.**, s. 23.

[76] *"Made a Citizen of Paris: President Receives a Gold Medal from the Municipal Council"*, **The New York Times**, 17 Aralık 1918.

planlamasına[77] rağmen, ön konferans son konferans haline dönüşünce, Temmuz 1919 tarihine kadar altı ayın büyük bölümü boyunca Paris'te kaldı.

2. Wilson Prensipleri

a) Başkan Woodrow Wilson

1856 yılında, güney eyaletlerinden Virginia'da Presbiter bir papazın oğlu olarak dünyaya gelen Wilson, kadınlara ve siyahlara karşı yukardan bakan tavrı ile tipik bir güneyliydi. Ancak Abraham Lincoln'u, Edmund Burke ve William Gladstone gibi kahramanlardan biri olarak görüyordu. Princeton üniversitesinden mezun olduktan sonra birkaç yıl avukat olarak çalıştı. Daha sonra öğretmen ve yazar olarak kariyerine devam etti. 1890'da Princeton'un öğretim kadrosuna katıldıktan sonra 1902'de rektör seçildi. Wilson sekiz yıl boyunca Princeton'da rektör olarak çalıştı. 1910 yılında Demokrat Parti'den Vali seçildi. 1912'de uzun ve zorlu bir mücadele sonunda, Demokrat Parti'nin başkan adayı oldu. 1912 Kasım ayında, Teddy Roosevelt'in karşısında başkanlık yarışını kazandı. 1916 yılında tekrar başkan seçildi. 1912 yılında başkan seçildiğinde dış politika konusunda öne çıkmamış olmasına rağmen, dünya harbini demokrasi güçleriyle militarist güçler arasındaki bir mücadele olarak görüyordu. 1916 seçimlerinde kampanyasını, ülkenin tarafsızlığını koruyacağına dayandırmasına rağmen, ABD 1917 Nisan'ında müttefiklerin yanında savaşa girdi[78].

Başarılarla dolu kariyerinin yanında depresyon krizleri ve geçimsizlikleri ile dolu karanlık bir yanı da vardı. Wilson kendisinden farklı görüşte olanları asla bağışlamaz hatta nefret ederdi. Demokrasiyi sever, karar verene kadar diğer görüş ve önerileri dinler ama karara vardıktan sonra karşıt düşünceye müsamaha göstermezdi. ABD'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesini bir tür ahlaki ve ulvi mücadele sayıyordu[79]. Bu inanç

---

77 Richard V. Oulahan, *"Paris Perturbed Over League Fight"*, **The New York Times**, 02 Haziran 1919.
78 *"Notable Books in Brief Review"*, **The New York Times**, 08 Haziran 1919; MacMillan, **a.g.e.**, s. 12.
79 "*Peace Conference As Maker Of International Discords"*, **The New York Times**, 07 Mart 1920.

Wilson'u farklılıklara tahammülsüz, başkalarının meşru kaygılarını görmezden gelen bir kişi haline getirmişti. Genellikle kendini çok iyi kontrol etmesine rağmen, Barış Konferansı boyunca sık sık öfkeye kapıldığı da görülmüştü[80].

Wilson'a göre, Paris Barış Konferansı'nda ülkesine düşen görev hakemlik yapmaktı. Diğer ülke temsilcilerinin kendi halklarını temsil etmediklerine inanıyordu. Kendisinin geniş kitleler adına konuşmakta olduğuna inanırdı. Dünya halklarının kesinlikle kendi görüşlerini destekleyeceklerini düşünüyordu. ABD'nin savaşa kendi bencil nedenleriyle girmediğini, ne toprak, ne zafer, hatta ne de intikam istemediğini, her zaman bencillikten uzak olduğunu savunurdu. İspanya'yla savaşarak Küba'yı işgal etmelerini adayı ilhak etmek değil çaresiz bir koloniye özgürlük fırsatı tanımak olarak açıklardı[81].

b) Wilson Prensipleri

Başkan Wilson, savaş devam ederken 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresi'ne sunduğu "On Dört Madde"lik barış programında, "barışın önündeki sorunların çözümü hakkındaki düşüncelerini" açıklamıştır. Wilson prensipleri olarak anılan ve On Dört Maddeden oluşan bu düşünceler aşağıda sıralanmıştır[82]:

1. Bütün barış antlaşmaları açık olacaktır. Bu antlaşmalardan başka, uluslararası gizli antlaşmalar yapılmayacak. Bundan böyle diplomasi açık olacak, gizli diplomasi kaldırılacak.

2. Savaşta ve barışta denizlerde tam serbesti sağlanacak.

3. Barışı kabul eden ve onun idamesi için birleşen bütün milletlerin arasında mümkün mertebe bütün iktisadi engellerin kaldırılacak, ticaret alanında eşit haklar tesis edilecek.

---

80 MacMillan, **a.g.e.**, s. 15-16.
81 Aynı yer.
82 Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun, 1972, s. 6.

4. Milletlerin silahlarını, iç emniyetlerini sağlayabilecekleri en düşük seviyeye indirmeleri hususunda yeter teminat alınması ve verilmesi sağlanacak.

5. Bütün müstemleke talepleri ve hakimiyet meselelerinin tayininde ilgili halkın menfaatleri, burayı müstemleke olarak idare edecek olan devletin hakkaniyete uygun talepleriyle, aynı önemi haiz olması prensibine sadık kalmak suretiyle serbestçe, açıkça ve tamamen tarafsızca ayarlanacaktır.

6. Bütün Rus arazisi tahliye edilecek.

7. Diğer hür milletlerle birlikte hükümranlığı hiç bir surette kısıtlanmaksızın Belçika'nın tahliye edilmesi ve eski haline getirilmesi sağlanacak.

8. Bütün Fransız arazisi tahliye edilmeli ve işgal edilmiş kısımları eski haline getirilmeli ve 1871 yılında Alsas-Loren meselesinde Prusya tarafından Fransa'ya yapılan haksızlık düzeltilmelidir.

9. İtalya hudutlarının yeniden tespitinde İtalyan milliyetinin açıkça kabul edildiği hat esas olarak alınmalıdır.

10. Milletler arasındaki mevkilerini muhafaza ve teminat altına alınmasını istediğimiz Avusturya ve Macaristan halkları muhtariyete kavuşmalı ve kendilerine geniş gelişme imkânları sağlanmalıdır.

11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ tahliye edilmeli, işgal edilmiş bölgeler eski haline getirilmeli, muhtelif Balkan Devletleri'nin birbirleri ile olan münasebetleri tayin edilmelidir.

12. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükümranlık sağlanacak, fakat şimdi Türk hakimiyetinde bulunan diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkânı temin edilecektir. Çanakkale Boğazı milletler arası bir teminat altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaretine daimi olarak açık bulundurulacaktır.

13. Leh olduğu şüphe götürmeyen ahali ile meskûn bölgeleri içine alan bağımsız bir Lehistan Devleti kurulmalı ve bu devletin denizle emin ve serbest bir irtibatı olmalıdır.

14. Küçük, büyük bütün devletlere karşılıklı olarak siyasi bağımsızlık ve arazi bütünlüğü sağlamak maksadıyla özel antlaşmalarla bir genel Milletler Cemiyeti teşkil olunmalıdır.

ABD Başkanı Wilson'un On Dört Madde'den oluşan prensipleri, Cumhuriyetçiler tarafından da genel anlamda destek görmekteydi. Senatör Lodge The New York Times Gazetesi sütunlarından, savaşın sonunun geldiğini, bu aşamada demokrat ya da cumhuriyetçi olarak bölünmek yerine Amerikancı olmanın önemli olduğunu, özellikle 7, 8, 9, 11 ve 13'üncü maddelerin kendisi tarafından desteklendiğini ifade etmekteydi[83].

Başkan Wilson'un, barışın ve yeni dünya düzeninin kurulması, Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda vardığı ilk sonuç, Boğazların Osmanlı Devleti'nin elinden alınması ve İmparatorluk sınırları içindeki Türk olmayan unsurlara "özerklik" verilmesi olmuştur. Bu prensiplerin 12'ncisi Osmanlı İmparatorluğu'na aittir. Bu maddede üç unsur bulunmaktaydı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine açık olması[84]. Wilson'un on dört prensibi esasında bir takım genel kurallar olup, bunların nasıl uygulanacağı başlangıçta düşünülmemiştir. Almanya'nın barış için girişimde bulunması üzerine, Wilson bütün bu On Dört Madde'nin nasıl uygulanacağına dair incelemelere başlamıştır. 12'nci Madde için uygulama esasları şu şekilde tespit edilmiştir: "Boğazlar ve İstanbul milletlerarası kontrol ve tercihen Milletler Cemiyeti mandası altına alınmalıdır. Anadolu Türklerin olmalıdır. Bununla beraber, Anadolu'nun Rum çoğunluğa sahip kıyı bölgeleri, Yunanistan'ın mandası altına konmalıdır. Bağımsız bir Ermenistan kurulmalı ve

---

[83] "*Lodge Indorses Five Wilson Points",* **The New York Times**, 11 Mart 1918.

[84] Harry N. Howard, **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923**, University of Oklohoma, New York, 1966, s. 202; Fahir Armaoğlu, *"Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIII, Sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 99.

Ermenistan'a Akdeniz'de bir liman verilmeli ve Ermenistan İngiliz mandası altına konulmalıdır. İngiltere ile Fransa arasında yapılan antlaşma ile esasen Suriye Fransa'nın, Mezopotamya, Arabistan ve Filistin İngiltere'nin mandasına bırakılmıştır." Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını kabul eden ABD, Osmanlı Devleti nasıl parçalanırsa parçalansın, kim "mandater" olursa olsun, bu topraklarda ekonomik ve ticari bakımdan "Açık Kapı" veya "Fırsat Eşitliği" ilkesinin uygulanması taraftarıydı[85].

B. Paris Barış Konferansı'nda Manda ve Himaye Sorunu

1. Manda ve Himaye Kavramları

Himaye Sistemi uygulamaları eski çağlara kadar uzandığından manda sisteminden çok daha eskidir. Roma İmparatorluğu'ndan itibaren kullanılan Himaye Sistemi XVI. yüzyılda Avrupa'da milli devletlerin yükselişi esnasında özellikle Fransa ve İngiltere tarafından kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan bazı ülkeler isyanlar sonunda başka ülkelerin himayesi altına girmiştir. Himaye; "bir devletin yabancı bir ülkede bulunan vatandaşlarının hak ve menfaatlerini karşılıklı antlaşmayla, antlaşma yoksa devletler hukukunun kural ve teamüllerine uygun olarak, elçileri ve konsolosları vasıtasıyla yerel makamlar nezdinde girişimde bulunarak koruması hak ve görevi" olarak tanımlanmaktadır. Himaye eden devlet hami, himaye edilen devlet de mahmi devlet olarak adlandırılmaktadır. Devletler hukuku himaye konusunda, manda sisteminde olduğu gibi genel prensip ve kurallar koymamıştır. Himaye Sistemi, himaye antlaşmasına göre özellikler gösterebilmektedir. Himaye eden (hami) devletin, himaye edilen (mahmi) devletin iç ve dış emniyetini sağlaması, mahmi devletin yarı bağımsız kabul edilmesi, mahmi devletin hami devletin bir parçası sayılmaması, mahmi devlet vatandaşlarının hami devlet vatandaşı sayılmaması, mahmi devletin yasalarının yürürlükte olması ve hami devletin üçüncü devletle akdettiği

---

85 Armaoğlu, a.g.m., s. 99.

antlaşmaların mahmi devleti bağlamaması Himaye Sistemi'nin en belirgin özellikleridir[86].

İlk olarak General Smuts tarafından gündeme getirilen manda sistemi[87] kurulması önerisi, merkezi devletlerin yenilmesiyle, bu devletlerden ayrılacak kolonilerin Milletler Cemiyeti ile ortaklaşa yönetilmesi amacıyla bir hükümet şekli oluşturmak için ABD Başkanı Woodrow Wilson'un on dört maddelik prensiplerine dayanmaktaydı[88].

Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilen ve bu konferansta kabul edilen manda sistemi, Latince "Mandatum", Fransızca "Mandat" kelimelerinden gelmekte olup "Vekâlet" anlamında kullanılmıştır[89]. Kaynak olarak Roma hukuk görüşüne ve bir parça da İngiliz resmi "vekillik" kavramına dayanan bu sistem, toprak ilhakını önlemeye yönelik insancıl olarak oluşturulmuş gözükmektedir. Manda henüz kendilerini idareden yoksun olan milletlerin, kendilerini yönetebilecek düzeye erişinceye kadar Milletler Cemiyeti kontrolünde tecrübeli bir devletin vekâletine verilerek refah ve gelişiminin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Devletler hukukuna göre manda altında bulunan bir devlet henüz halkını yönetecek kadar gelişmemiş olup bağımsızlığı kısıtlıdır. Manda kavramı Milletler Cemiyeti Misakının 22'nci maddesi gereği ortaya çıkmıştır[90].

2. İtilaf Devletlerinin Politikaları

İtilaf Devletleri'nin Doğu'da izledikleri politikanın amacı açıktı: Ekonomik ve kültürel alanlarda çıkarlar elde etmek, böylece Doğu ülkelerini emperyalist amaçları doğrultusunda sömürmek. Paris Barış Konferansı'nın başında "Türklerin İstanbul'dan çıkarılması ve İstanbul ile Boğazlarda uluslararası bir denetim oluşturulması" konusunda

---

[86] Kadir Kasalak, **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basım evi, Ankara, 1983, s.13.
[87] Charles A. Selden, *"Multiple Problems of Peace"*, **The New York Times**, 17 Ağustos 1919.
[88] *"Peace Conference As Maker Of International Discords"*, **The New York Times**, 07 Mart 1920; Kasalak, **a.g.e.**, s. 10.
[89] Aynı yer'den Edip F. Çelik, **Manda ve Vesayet Rejimleri Hakkında Milletlerarası Adalet Divanı'nın İstişari Mütalaası**, **M.Raşit Sevig'e Armağan**, İstanbul, 1956, s. 264-265.
[90] Kasalak, **a.g.e.**, s. 11; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 7.

büyük güçler arasında bir fikir birliği oluştuğu görülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arap topraklarının kurtarılması, özgürlüğüne yeni kavuşan milletlerin büyük güçlerin nezaretinde hukuken tanınması, bir Ermeni Devleti'nin kurulması ve bu devlete askeri ve siyasi yardımda bulunulması da temel olarak tüm müttefiklerce kabul ediliyordu. Barışın temel unsurları belli olmakla beraber, birçok konuda belirsizlik ve çatışma devam ediyordu. Boğazlar ve İstanbul'daki uluslararası oluşumun halifeliğe ve İslam Dünyası'na etkisi, Türk olmayan unsurların bağımsızlıklarının nasıl sağlanacağı, hangi yeni devletlerin ortaya çıkacağı, bunların hangi Avrupa ülkelerinin koruyuculuğuna verileceği, Ermeni ve Siyonistlerin taleplerinin çoğunluğun hakimiyeti ve kendi kaderini tayin hakkı ile nasıl uzlaştırılacağı konuları çözüm beklemekteydi[91].

Paris'e İngiltere adına gelen Başbakan Lloyd George, Kasım 1918 tarihinde koalisyon hükümeti ile büyük bir seçim zaferi kazanmıştı. Sekiz yıldan sonra yapılan bu seçimler, Başbakan'a kamuoyunun güvenini göstermişti. Seçimlerden çıkan muhafazakâr ağırlıklı hükümet, Britanya'nın geleceğini imparatorluğun sağlamlığında görmekteydi. Savaşın zararını tazmin etmeye zorlayan bir barış için kamuoyu baskısı sürerken[92], hükümetin seçimlerden önce ve sonra asıl hedefi düşman ordularını yok etmek ve sömürgelerini ortadan kaldırmaktı[93].

Yakındoğu sorunu hakkında İngiliz delegasyonu tam anlamıyla bir düşünce birliği içinde değildi. Barış Konferansı'na katılan İngiliz delegasyonunun talepleri üç temel kavram etrafında toplanıyordu: Yakındoğu'da olabildiğince büyük çapta bir İngiliz üstünlüğü kurmak, Fransa'nın rekabetçi konumunu olabildiğince düşük bir düzeye indirmek ve İstanbul Hükümeti'ni destekleme politikasının artık bu amaçları

---

[91] Suat Akgül, "*Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VIII, Sayı: 23 (Mart 1992), s. 99; Selçuk Duman, *"Mütareke Döneminde Amerikan Mandaterliği Tartışmaları"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XX, Sayı: 59 (Temmuz 2004), s. 99-105; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 32'den **Vakit**, 11 Temmuz 1919, s. 1'den 3 Temmuz 1919 tarihli Le Temps.

[92] *"Talk of Discord Frothy: Earnest Mutual Purpose will Mark Peace Conference, English believe"*, **The New York Times**, 08 Aralık 1918.

[93] Helmreich, **a.g.e.**, s. 7.

gerçekleştirmeye yaramayacağına inanmak[94]. Barış Konferansı sırasında İngiliz Delegasyonu'nu Ermeni ve Arap davasını desteklemeye yönelten neden de buydu[95].

1918 yılı Aralık ayında, hükümetin Filistin'de uluslararası ya da Amerikan denetimi yerine İngiliz kontrolü olması gerektiği kararı, yine benzer bir değerlendirmeye dayanıyordu. Bağımsız bir Ermeni Devleti'nin desteklenme nedeni de kuzeyden Hindistan'a geçiş yolunu Türk denetiminden uzaklaştırmak ve Rus yayılmasına karşı tampon bölge oluşturmaktı. İngilizler, Ermeni mandasında yer almak istedikleri gibi bölgede Fransız hâkimiyetini de arzu etmiyorlardı. Bu arada Fransa'nın, Boğazların İngiliz denetimine bırakılmasını istemediği de anlaşılmıştı. Boğazlar, Batı'ya karşı düşmanca davranan ve sonuna kadar savaşta kalmadığı için bu bölgeler üzerindeki hakkını zaten yitiren Rus Bolşeviklere de bırakılamazdı. Dolayısıyla, 1919 Ocak ayında İngiliz politikasının temel hedeflerinden biri, Boğazları ve Transkafkasya'yı ABD'ne bırakmaktı[96]. Lloyd George, Gladstone ve Lord Curzon Türklerin Avrupa'dan hemen uzaklaştırılması gerektiğini savunmasına rağmen İngiliz Savaş Bakanlığı ve Hint Hükümeti, Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasına karşı çıkıyordu. Savaş Bakanlığı bunun Türkler arasında tepki yaratacağı ve barış antlaşmasının da uygulanmasının kolay olmayacağını düşünüyordu. Hint Hükümeti ise böyle bir tutumun Hindistan'daki Müslümanlar arasında büyük tepki doğuracağını düşünüyordu. Dışişleri'nin bölgenin denetiminin tek bir güç yerine uluslararası bir komisyona bırakılacağını taahhüt etmesi üzerine, Savaş Bakanlığı Türkiye'nin Avrupa'dan çıkarılmasını isteksizce onayladı. Yine de Amerikan mandasının en iyi çözüm olduğuna yürekten inanan Lloyd George ve Balfour, kendi düşüncelerini savunmayı sürdürdü[97].

---

[94] Harry N. Howard, **The King-Crane Commission: an American Inquery in the Middle East**, Khayats, Beirut, 1963, s. 12-22; Helmreich, **a.g.e.**, s. 8.

[95] *"Armenians Protected: Cecil declares",* **The New York Times***,* 2 Kasım 1918.

[96] Helmreich, **a.g.e.**, s.8; Fethi Tevetoğlu, "*Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IV, Sayı: 10 (Kasım 1987), s. 197-207; R. Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I,II, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s. 162-166.

[97] Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğunun sonu ve Büyük Güçler**, Numune Matbaacılık, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1999, s. 199-224; Helmreich, **a.g.e.**, s. 11.

Lloyd George ve Lord Curzon; Filistin'de kurulacak bir Amerikan mandasının İngiliz idaresiyle ilgili şikâyeti olan herkesin yüzünü ABD'ye dönmesine neden olabileceğini düşünüyorlardı. Mısır, Arabistan ve Mezopotamya'daki karmaşık İngiliz çıkarları nedeni ile Filistin'de kurulacak bir Amerikan mandasına karşıydılar. İngilizler Wilson prensiplerini destekler görünerek sorunlarını makul şekilde çözebileceklerini, ABD Senatosu'nun Cumhuriyetçi kanadının Wilson karşıtı görüşlerinden faydalanabileceklerini ve arzu etmedikleri bir antlaşmanın Senato tarafından onaylanmayacağını düşünüyorlardı[98].

The New York Times Gazetesi'nde çıkmış olan bir okuyucu mektubunda; İngiliz yöneticilerin, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması ve Anadolu'nun paylaşımı düşüncesine karşı çıktığı belirtilerek, Lloyd George'un İngiltere adına verdiği 5 Ocak 1918 tarihli "Savaşın Amacı" konulu konferansından söz ediliyordu. İngiliz Başbakanı'nın bu konferansta özetle şunları söylediği yineleniyordu: "*Biz Türkleri ne başkentlerinden çıkartacağız, ne de Türk çoğunluğa sahip Küçük Asya ve Trakya'yı onlardan alacağız... Başkenti İstanbul olacak bir Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değiliz. Akdeniz ile Karadeniz arasındaki geçidin uluslararası ve tarafsız bir biçime getirilmesini, Arabistan, Ermenistan, Irak, Suriye ve Filistin'in ayrı birer millet şeklinde tanınmasını düşünüyoruz"*[99]. Diğer bir İngiliz dergisi olan Near East'de, Doğu'da izlenecek olan politikalarda İngiliz-Fransız çıkar çatışmalarının önlenebilmesi için; olanaklar çerçevesinde her iki ülkenin özel çıkarlarından sakınmaları gerektiği, her iki hükümetin birbirlerini anlamalarının ve takdir etmelerinin önemli olduğu açıklanıyor, harbin İngiliz-Fransız dostluğunu kuvvetlendirdiği vurgulanıyordu[100].

Fransa, Osmanlı sorununun çözümünde iki farklı politika arasında kalmıştı: Parçalama politikası ve Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne saygı politikası. Parçalama politikası, Osmanlı'nın Asya'daki topraklarının birbirinden bağımsız bölgelere ayrılarak

[98] *"Talk of Discord Frothy: Earnest Mutual Purpose will Mark Peace Conference, English believe"*, **The New York Times**, 08 Aralık 1918.
[99] Howard, **The Partition of Turkey,** s. 201; Öztoprak, **a.g.e.**, s. 31'den **Sebilürreşad**, 19 Haziran 1919; **a.g.e.**, s. 64'den 30 Mayıs 1919 tarihli **The Times**; Sonyel, **a.g.e.**, s. 2'den FO/3451/20081, General Smuts'ın İngiliz Kralı ve Harp Kabinesi için kaleme aldığı, 3 Aralık 1918 tarihli ve 39 sayılı gizli yazı.
[100] **a.g.e.**, s. 32'den **Sebilürreşad**, 21 Ağustos 1919; **a.g.e.**, s. 176'dan **Near East**.

Milletler Cemiyeti denetiminde bazı Avrupalı devletlerin mandası altında yönetilmesini amaçlamaktaydı. Bu bölgeler halkın çoğunluğunu temsil eden ırklara tahsis edilecek, padişahın terk edeceği İstanbul Amerikan mandası ile yönetilecekti. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne saygı politikası ise padişahın İstanbul'da kalması ve Osmanlı topraklarının değişik coğrafi alanlardan sorumlu olan İtilaf Devletleri'nin mandası altında yönetilmesi esasına dayanıyordu. Bu iki farklı politika Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarına getireceği fayda ve zararlar açısından değerlendirilmekteydi[101].

Yakındoğu'da Fransız çıkarlarının temelini Fransızların tarihi politikaları ve ekonomik nedenler oluşturuyordu. Fransız Dışişleri Bakanı'nın Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda koruması gereken vazgeçilmez hakları olduğunu beyan etmesinin nedeni, Fransa'nın Osmanlı Devleti içindeki 750 milyon frank civarındaki yatırımlarıydı[102]. Osmanlı Bankası, Duyun-u Umumiyye İdaresi, demiryolu ve madencilik şirketlerinde Fransız üstünlüğü göze çarpmaktaydı. Parçalama politikasının Fransa'nın Doğu'daki çıkarlarını olumsuz etkileyebilecek olmasının yanı sıra Fransızların ekonomik ve manevi çıkarları Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne saygı politikasını öne çıkartmaktaydı[103].

Fransızlar, Boğazların denetiminin İngilizlere bırakılmasına karşıydılar. Diğer yandan Fransa, Kilikya, Suriye ve Lübnan üzerinde hak iddia ediyordu[104]. Dolayısı ile toprak talebini sadece tarihsel haklarına değil, aynı zamanda 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'na dayandırıyordu[105]. Bu anlaşmaya göre Kilikya, Sivas, Elazığ, Antep, Maraş, Mardin, Suriye kıyıları ve hinterlandının Fransa'ya bırakılmasına ilave olarak, Halep-Şam-Musul'u içine alan üçgende "Fransız nüfuz bölgesi" kurulacaktı[106]. Ne var ki 1917 yılında Fransa'nın karşı karşıya kaldığı petrol krizi, Fransız devlet adamlarını Avrupa'da ortak bir petrol politikası oluşturmak amacıyla müttefikleri ile görüşme

---

101 Yavuz, **a.g.e.**, s. 29-33; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s. 52-54.
102 Helmreich, **a.g.e.**, s. 10; Howard, **The King-Crane Commission,** s. 9.
103 Yavuz, **a.g.e.**, s. 29-33.
104 Howard, **The King-Crane Commission,** s. 9.
105 Charles A. Selden, *"Multiple Problems of Peace",* **The New York Times**, 17 Ağustos 1919.
106 Yavuz, **a.g.e.**, s. 5.

yapmaya itecek ve Aralık 1918'de İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clémenceau bir araya gelerek Sykes-Picot Anlaşması'nda değişiklik yapacaklardı. Bu değişikliğe göre; Fransa, Musul'u İngiltere'ye bırakacak, karşılığında ise Deutsche Bank'ın Turkish Petroleum Company'deki %25 hissesini devralarak Musul petrollerinden payını alacaktı. Ayrıca manda sistemi kurulduğu takdirde Şam, Halep, Beyrut ve İskenderun Fransızlarca yönetilecekti[107].

İtalyanlar, 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması ve 17 Nisan 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'ndan alacakları toprakları talep ediyor, Adriyatik denizi ve Fiume limanı[108] konusunda Akdeniz'deki dengeleri korumak istiyordu[109]. 1911-1912 İtalyan-Türk Savaşı'ndan sonra İtalya'nın denetiminde kalmış olan Libya hariç olmak üzere, Yakındoğu'da herhangi bir başka gücün toprak ya da nüfuz artırımı, İtalya için de aynı anlama gelmeliydi[110]. Diğer ülkelerin payına düşenlerin değerlendirilmesi ve Anadolu'da kendilerine ayrılan bölgenin Wilson prensipleriyle uyuşmaması nedeniyle Barış Konferansı'nın açılış tarihine doğru İtalyanlar Yakındoğu'daki konumlarının pek de iyi olmadığı konusunda tedirgin olmaya başladılar. İtalya'nın kendisine ayrılan bölgelere asker çıkarma girişimine, İngiltere ve Fransa tarafından mütareke koşulları içinde yasal dayanağı olmadığı gerekçe gösterilerek karşı çıkılmıştı. Wilson prensiplerini dayanak göstererek İtalyan nüfuz bölgelerinde bulunan Rum azınlığı öne süren Yunanistan'ın hak iddia etmesi ise İtalya'nın tepkisine neden oluyordu. Dahası, Anadolu'nun Akdeniz sahillerinde Yunan denetiminin artması İtalya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki çıkarları

---

[107] Bige Sükan Yavuz, *"1922 Yılında Ortadoğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti"*, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı: 2 (Eylül 2003), s. 113-116. Bu konuda ayrıca bkz. Kent, **a.g.e.**, s.164-191.

[108] Charles A. Selden, *"Paris Fears Causes for Future Wars"*, **The New York Times**, 08 Ocak 1919; Yavuz, **a.g.e.**, s. 10-11, Akgün, **a.g.e.**, s. 32-33. Howard, Saint Jean de Maurienne anlaşmasının tarihini 19-21 Nisan 1917 olarak vermektedir. Howard, **The Partition of Turkey**, s. 186-189.

[109] Edwin L. James, *"Peace Conference Now Nearing End"*, **The New York Times**, 01 Kasım 1919.

[110] Helmreich, **a.g.e.**, s. 13.

için son derece olumsuzdu[111]. Bu gelişmelerin ışığında, İtalya, konferans başlarken, müttefiklerine karşı rahatsız ve kuşkuluydu[112].

Wilson yönetiminin dış işleri, 1917 yılı Ekim ayında "Türkiye'nin yeniden oluşturulması konusunda bir komite teşkil etmişti. Bu komitede görev alan çeşitli üniversitelerden profesörler kendi çalışma alanlarına göre Türkiye'nin tarihi, dini, eğitim, sağlık, maliye sorunları; sulama, enerji gücü olarak su sorunu, ulaştırma ve endüstri konularında anketler, toplanan veriler ve uzman görüşlerine dayalı olarak monografiler hazırladılar. Hazırlanan monografiler 3 Haziran 1918'de bir rapor haline getirildi[113]. Bu komite, Doğu Anadolu'da bağımsız ve muhtar bir Ermenistan kurulmasını reddediyordu. Fakat Türk topraklarını parçalayıp aralarında paylaşmayı hedefleyen İtilaf Devletleri'nin liderleri kurulacak Ermenistan, Boğazlar ve İstanbul üzerinde teşkili düşünülen manda yönetimini Amerika'ya bırakmışlardı[114].

Amerika, mandater olarak anılmaya başlaması ile Türkiye üzerinde daha farklı politikalar geliştirmeye başladı. 22 Haziran 1919'da Amerikalı uzmanların konferansa sundukları raporda "Ermenistan'ın tamamının Ermenilerce kontrolünün sağlanması için Ermenilere 50.000 silah verilmesine, Ermenilerin Anadolu'ya dönüşünü sağlamak için 60.000 kişilik bir ordu kurulmasına, Ermeni Hükümeti'ne yardım ve asayişi korumak üzere de en az 30.000 kişilik kuvvete gerek olduğu" açıklanıyordu[115].

Bu görüş ve açıklamalar, mandanın getireceği sorumluluğu ve maddi yükü açıkça ortaya koyuyordu. Wilson, Ermenistan gibi ülkelere manda önerisini yaparken, amacının Amerika için bir pay almak olmadığını açıklamıştı. İstanbul ve Boğazların uluslararası bir statüye sahip olmasını ve serbest liman yapılmasını düşünmekteydi. Bu görevi iyi niyetle sürdürebilecek, emperyalist amaçları olmayan ve bölgeye yerleşip kalmayacak tek ülkenin Amerika olduğuna inanan Wilson, manda konusundaki kararın sadece

---

[111] *"The Grek Claims"*, **The New York Times**, 16 Ocak 1919.
[112] Charles A. Selden, *"Paris Fears Causes for Future Wars"*, **The New York Times**, 08 Ocak 1919.
[113] Akgün, **a.g.e.**, s. 57'den Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, Ankara, 1959, s. 4.
[114] Tevetoğlu, a.g.m., s. 197-200.
[115] Akgün, **a.g.e.**, s. 57.

kendisine ait olmadığını, Amerikan Senatosu'nun onayının gerektiğini açıklıyordu[116]. Amerika'nın mandater devlet olmayı kabul etmesi, manda ile birlikte üstlenilecek maddi ve manevi özverilere yönelik Amerikan kamuoyunun hazırlanmasına bağlıydı. Ermenistan mandası taraftarları ve misyoner kuruluşları bu görevi yerine getirmek için The New York Times Gazetesi sütunlarında okuyucu mektupları, özel haberler, söyleşiler ve makaleler ile gerekli çalışmaları yapıyorlardı.

Amerika'nın Yakındoğu sorununda bir çıkarı olduğuna inanılmamasına rağmen Türkiye'yle yapılacak bir barışı inceleyen Amerikalı uzmanların 22 Aralık 1917 tarihinde tamamladıkları raporda ifade edilen tavsiyeler, Wilson prensiplerinin on ikincisinin temelini oluşturdu[117]. 1919 yılı Ocak ayında, bu tavsiyeler hala Amerika'nın Yakındoğu Politikası'nın temelini oluşturuyordu: Boğazlardan serbest geçiş hakkı sağlanmalıdır. Türkiye'nin kendisine de adil davranılmalı, ekonomik ve siyasi baskıdan uzak tutulmalıdır. Türklerin idaresi altında yaşayan ırkların baskıdan ve kötü muameleden kurtarılması şarttır. Bunun için öncelikle Ermenistan'ın özerk olması ve Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın uygar uluslar tarafından korunması gerekmektedir[118]. Amerikalılar barış görüşmelerinin On Dört Madde uyarınca yapılması ve bütün gizli antlaşmaların feshedilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak İngiliz'lere göre Amerika'nın savaş açmadığı Osmanlı Devleti kayıtsız şartsız teslim olmuştu ve Wilson prensiplerinin uygulanması şart değildi. Diğer tarafta On Dört Madde'nin beş ve on ikinci maddelerinin yerine getirilmesi için Türk ulusu Wilson prensiplerine dahil edilmeliydi. Bu maddelere göre, sömürgelerle ilgili talepler sömürgeci hükümetlerle yerli halkın isteklerine eşit ağırlık verilerek değerlendirilecek ve azınlıklar Türklerin denetiminden çıkarılacaktı[119].

Birinci Dünya Savaşı atmosferinde sağcı akımlar gelişmişti. Kasım 1918'de yapılan Kongre seçimlerinde, her iki mecliste de askeri zafer ve katı barış koşulları

---

[116] Charles A. Selden, "*Wilson Defers Action On Armenian Mandate- Said to Plan Laying the Proposition Before Congress for Sanction*", **The New York Times**, 30 Mart 1919.
[117] Helmreich, **a.g.e.**, s. 15.
[118] Howard, **The King-Crane Commission,** s. 10-11.
[119] Helmreich, **a.g.e.**, s. 15.

isteyen Cumhuriyetçi çoğunluğu oluşmuştu. Cumhuriyetçilerin Demokrat Partili Wilson'un barış programına gelen itirazları öylesine hararetliydi ki, sonunda Wilson hiç bir Cumhuriyetçiyi barış delegasyonuna almadı. Wilson uzun vadede kamuoyunun ve Kongre'nin kendi barış prensiplerine dayalı bir çözümü destekleyeceğini düşünüyordu. Ancak kendi ülkelerindeki siyasi gelişmelere göre politikalarını ayarlayan İngiltere, Fransa ve İtalya liderlerinin aksine Wilson ülkesindeki desteğini kaybediyor ve neredeyse kendi başına bir politika oluşturmaya çalışıyordu[120].

3. Yakındoğu Delegasyonunun İstekleri

Başbakan Ele-Utherios Venizelos liderliğindeki Yunanistan, talepkar grupların başını çekiyordu[121]. Haziran 1917 tarihinde monarşiye karşı gerçekleştirilen ayaklanma ile başa gelen Venizelos, İngiliz ve Fransızların desteğine sahipti. Venizelos yönetimindeki Yunanistan vakit geçirmeden savaşa iştirak etmişti. Barış Konferansı öncesi ve süresince Venizelos tarafından birçok talep gündeme getirilmişti. Kuzey Epir 120.000 Yunanlı ve 80.000 Arnavut yaşadığı için talep ediliyordu. Trakya'da, İstanbul da dahil olmak üzere çoğunluğu Doğu Trakya üzerinde yaşayan 730.822 Yunanlı bulunuyordu. Bu nedenle Türk nüfusunun Yunan ve Bulgarlardan çok daha fazla olmasına rağmen Trakya Yunanistan'a verilmeliydi. Küçük Asya'nın batısı, kıyı adaları, Bursa'nın bir kısmı ve Denizli sancağı hariç Aydın vilayetinin tamamı Yunan payı içerisinde olmalıydı. Türkler tarafından İngilizlere terk edilen ve nüfusunun beşte dördü Yunan olan Kıbrıs vazgeçilemezdi[122]. Yunanistan'ın talepleri Rodos ve On İki Adalar'ı

---

120 *"Lodge Indorses Five Wilson Points"*, **The New York Times**, 31 Ekim 1918.

121 Evan Geleisdes, *"Greeks Send Message of Hope in America"*, **The New York Times**, 07 Haziran 1919.

122 *"Grek Claims"*, **The New York Times**, 16 Ocak 1919; *"We do not Want Smyrna"*, **The New York Times**, 13 Mart 1919; *"The World Re-Made: New Rulers, New Laws, New Boundries, While international Relief Work Is Curing the Wounds of War"*, **The New York Times**, 18 Mayıs 1919.

İtalya'ya bırakan Londra Antlaşması ve Anadolu'nun İzmir dahil bir bölümünü İtalyanlara bırakan Saint Jean de Maurienne Anlaşması'yla da uyuşmuyordu[123].

Türk Ermelileri ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki Ermeni sömürgelerini temsil eden Boghos Nubar Paşa'nın bulunduğu Ermeni Ulusal Delegasyonu ile Avetis Aharonyan liderliğindeki Ermenistan Cumhuriyeti'ni temsil eden heyet olmak üzere iki farklı Ermeni heyeti konferansa iştirak etmişti[124]. Kendi aralarında geçinemeyen bu iki heyet ancak Ermeni Kilisesi'nin müdahalesi ile iş birliği içine giriyordu[125]. Bunlara ek olarak çeşitli uluslardan kırk kadar bağımsız Ermeni delegasyonu da Barış Konferansı'nda Ermeniler lehinde lobi faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Ermenilerin talebi Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dev bir Ermeni Devleti kurulmasıydı[126]. Ermenistan Cumhuriyeti'yle Tigris'in güneyinde ve Ordu-Sivas hattının batısında kalan topraklar hariç Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Erzurum bu devletin sınırları içinde bulunacaktı. İskenderun dahil bütün Kilikya da talep edilen topraklar arasındaydı.

Siyonist liderler, Balfour Deklarasyonuna uygun olarak Yahudiler için Filistin'de bir vatan talep ediyorlardı[127]. Bu amaçla Barış Konferansı öncesi İtalyan ve Araplarla bazı anlaşmalar bile yapmışlardı. Ocak ayının başlarında, Siyonist lider Dr. Chaim Weizmann'la Faysal arasında imzalanan anlaşma ile Faysal hem Filistin'in Suriye'den ayrılmasını, hem de Siyonist göç planını kabul etmişti[128]. Weizmann da bunun karşılığında, Filistin'de yaşayan Müslümanların kültürel ve dinsel haklarına saygı gösterileceğini taahhüt ederek, Yahudi ya da Arap ayrımı yapmadan Yakındoğu halkının ekonomik gelişmesi için her türlü yardım sözü vermişti. Bu anlaşma İngiliz Hükümeti desteğinde gerçekleştiğinden, anlaşmazlık halinde çözüm İngilizlerce sağlanacaktı[129].

---

123 Kurat, **a.g.e.**, s. 32-34; Heimreich, **a.g.e.**, s. 27-29.
124 Howard, **The King-Crane Commission,** s. 26.
125 Kurat, a.g.m., s. 237; Heimreich, **a.g.e.**, s. 35-37.
126 *"Insist that Turkey be Dismembered: Representatives of Armenians, Greeks and Jews Discuss National Aspirations",* **The New York Times**, 17 Şubat 1919; Howard, **The Partition of Turkey,** s. 225.
127 Kurat, a.g.m., s. 237.
128 Howard, **The King-Crane Commission,** s. 23.
129 Heimreich, **a.g.e.**, s. 43.

Arap birliğinin sözcüsü olarak ortaya çıkan Faysal[130], İskenderun hattının güneyinde kalan bütün topraklar için bağımsızlık talep ediyordu. Bölgedeki halkın dili ve dininin aynı olması, % 99'dan fazlasının Sami kökenli olması nedeniyle bölgenin doğal sınırlarını ortaya koyan Faysal, savaşta gösterdikleri katkı göz önüne alındığında Arapça konuşan halkların da bağımsızlığı hak ettiğini savunuyordu. Tek manda altında bir Arap birliğini arzulanmasına rağmen çeşitli nedenlerle bunun mümkün olmadığını kabul ediyordu[131]. Bir kısım Lübnanlının Fransız korumacılığını istemesi, Suriyelilerin de bir Arap konfederasyonuna üye olmak yerine dış denetimden uzak bağımsız bir statü istemeleri Arap birliği önündeki engellerdi. Faysal özetle, Arapların Batı'yla sömürge olarak kullanılmadan ekonomik bağlar kurmak istediklerini ifade etmekteydi[132].

4. Manda Sistemine İlişkin Görüşler

a) Kamuoyunda Türkiye Mandası

Fransız kamuoyu kendi açısından Ermenistan'da bir mandaterlik yüklenilmesini benimsemiyordu. Hatta Fransızlar kendilerinin 1918 yılı sonlarına doğru İngiltere'yle yapmış oldukları anlaşma uyarınca işgalleri altında bulunan Güney Anadolu'nun dışında bir askeri girişimi de istemiyorlardı. Buna karşılık İngiliz kamuoyu Türkiye'nin herhangi bir yöresinde ABD'nin sorumluluk almasını destekler görünüyordu. Amerikan mandası düşünüldüğünde İtilaf Devletleri'nin akıllarına gelen iki yer vardı: İstanbul ve Ermenistan. Bunlardan İstanbul üzerinde Amerikan mandasının kabul edilmesi, Ermenistan için manda idaresi kadar kamuoyunda yer almamıştır. Manda sorunu denildiğinde ilk akla gelen Ermenistan'ın manda yönetimi altına alınması olmuştur. Ermenistan mandaterliğini yükümlenecek ilk devlet olarak da ABD görülmekteydi. İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerin Ermenistan mandaterliğini kabullenmeme nedeni

---

130 Howard, **The King-Crane Commission,** s. 22-23.

131 Isya Joseph, *"Mesapotamia and Arabia"*, **The New York Times**, 23 Şubat 1919.

132 Heimreich, **a.g.e.**, s. 37-43. Türk-Arap ilişkileri için ayrıca bkz. Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 141-159.

olarak, mali ve ekonomik açıdan ABD'ye oranla iyi olmamaları gösteriliyordu. İngiliz Başbakanı, "dünyanın en zengin yerlerinden biri olan geniş bir araziyi Türklerin elinden kurtardıklarını" belirterek, Ermenistan'ı bırakıp gitmelerini giderlerini kısmak zorunda kaldıklarına bağlıyor ve "şüphesiz bütün dünyanın zabıtası vazifesini göremeyeceklerini" ekliyordu[133].

Osmanlı kamuoyunda Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ortaya atılmış olan Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki çeşitli çözüm önerilerinden birisi de Amerikan yardımının sağlanması ve Amerikan mandasının benimsenmesiydi. Özellikle savunucularının büyük bir kısmını İstanbul'da toplanmış aydın kesimin oluşturduğu Amerikan mandası düşüncesinin yanında, İngiliz mandasını savunanlar da görülüyordu. Örneğin Alemdar, Peyam ve İstanbul gazetelerinde yayınlanan yazılarda sürekli olarak İngiliz mandası destekleniyordu. Fakat Osmanlı kamuoyunda en çok Amerikan mandası tartışılmakta ve geniş bir çevrede taraftar toplamaktaydı. O günlerdeki Osmanlı kamuoyu manda konusunda farklı görüşlere sahipti. Ancak genel olarak manda aşağıda sıralanan gerekçelerle desteklenmekteydi[134]:

- Türkiye'nin parçalanmasını önlemek ve toprak bütünlüğünü korumak.
- Azınlıkların yabancı müdahalelerine neden olmalarını engellemek.
- Türklerin kendi başlarına adaletli ve devamlı bir rejim kurup geliştiremeyeceği inancı.
- Türkiye'nin kalkınması için yabancı sermayeye ve her sahada yabancı uzmanlara ihtiyaç duyulduğu.
- Kapitülasyonların devam etmesi ve devletin ağır bir borç altında olması.

Mandater olarak ABD'nin desteklenmesi ise aşağıdaki nedenlere dayandırılıyordu:

---

[133] Öztoprak, **a.g.e.**, s. 37.
[134] **a.g.e.**, s.84'den **Son Posta**, 12 Ekim 1935, sayı:1866.

- Amerika, Avrupa devletleri gibi sömürgeci bir düşünce taşımamakta, bütün ulusların yükselmesini amaç edinmiş bulunmaktadır.

- Amerika devleti laik ve milliyetsiz bir hüviyete sahiptir.

- Amerika, iyi niyetli olduğu gibi bol olanaklara da sahiptir.

ABD'nin, Türkiye mandası konusunda ne düşündüğü 1919 yılı sonlarına değin açıklığa kavuşmamıştı. Bu nedenle Amerikan mandası, Paris Barış Konferansı'nda Türk barışının belirlenmesi konusunu geciktiren en önemli nedenlerin başında yer almış sayılmaktaydı[135].

b) Wilson Prensipleri Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrasında kurulan cemiyetlerden biri olan "Wilson Prensipleri Cemiyeti (WPC) de Amerikan mandasını savunmaktadır. 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da faaliyete başlayan WPC'nin kurucuları Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Bey'dir. İlk idare heyetinde ise Halide Edip, Refik Halit, Ali Kemal, Hüseyin ve Ragıp Nureddin bulunmaktadır[136]. Cemiyet'in ileri gelen üyeleri arasında dönemin önemli gazetelerinin başyazar ve sahiplerinin yer alması, başlangıçta Cemiyetin Türk basını tarafından desteklendiği düşündürmüştür. Ancak özellikle Söz ve Serbesti gibi gazetelerin, Cemiyet'i şiddetli bir şekilde protesto etmeleri, söz konusu havanın kısa zamanda kaybolmasına yol açmıştır. WPC'nin beyannamesi incelendiğinde ABD'de mevcut olan kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri ve tek dayanaklarının Wilson Prensipleri olduğu görülmektedir.

Cemiyet mensupları 5 Aralık 1918'de Wilson'a bir muhtıra göndermişlerdir. Muhtırada, Amerika'nın müttefikleri ile Türkiye arasında arabuluculuk yapması istenmektedir. Amerika'nın rehberliği ile ordusuz bir Türk Hükümeti'nin şeklen

---

[135] Charles A. Selden, *"Multiple Problems of Peace",* **The New York Times**, 17 Ağustos 1919.

[136] Keleşyılmaz, a.g.m., s. 100'den Mine Erol (Sümer), *"Wilson Prensipleri'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra".* **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. III, Ankara Sayı: 4-5 (1966), s. 237-245.

mevcudiyetine rıza gösteriliyordu. WPC mensupları Türk milletinin kendisinin istikrarlı bir rejim kurmak suretiyle ilerleyebileceğine inanmadıklarından bu düşünceleri uygulamaya çalışmışlardır[137]. Onlara göre geçici Amerikan mandası sona erdiğinde hür, müstakil, müreffeh bir Türkiye ortaya çıkacaktır. Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektupta da aynı görüş ve ideallere yer vermiş, özellikle Amerikan mandasının gerçekleşmesi ile ekalliyetlerin Avrupa destekli ayaklanmalarına son verilebileceği görüşünü savunmuştur[138].

c) Mustafa Kemal Paşa'nın Manda Yaklaşımı

Türk aydınının içine düştüğü fikir ayrılığının had safhaya ulaştığı, azınlıkların içinde bulunduğu ihanetin tescil edildiği, fırsat düşkünlerinin ortaya çıktığı ve ülke geneline gaflet, kargaşanın hakim olduğu bu dönemi Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu şekilde tasvir etmektedir; "*Muhasım devletler Osmanlı Devlet ve Memleketi'ne maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksimata karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır... Ordu, ismi var cismi yok bir halde... Komutan ve subaylar... karanlık felaket uçurumu kenarında dimağları çare-i halas aramakla meşgul...*[139]"

Mustafa Kemal Paşa, Türk aydın ve idarecilerinin üzerinde tartıştıkları teslimiyetçi çözüm yollarını şu şekilde sıralamaktadır; "*Birincisi, İngiliz himayesini talep etmek. İkincisi Amerika mandasını talep etmek. Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir... Üçüncü karar, mahalli halas çarelerine matuftur*[140]."

Mustafa Kemal Paşa, kendisine göre kurtuluş çaresini ise "*Efendiler ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların isabet ettiği bütün deliller*

---

137 Aynı yer.
138 Keleşyılmaz, a.g.m., s. 100.
139 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 7.
140 **a.g.e.**, s. 8.

ve mantıklar çürüktü, esassız idi... Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyet-i milliye'ye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek" olarak açıklamaktadır[141].

C. Milletler Cemiyeti Misakı ve Manda Sistemi

1. Milletler Cemiyeti Misakı

1919 Barış Antlaşması'nın, ABD'nin Avrupa'nın iç işlerine dahil olmaya devam etmesine dayalı karşılıklı tavizlerle yapılan bir uzlaşma olduğu modern tarih öğrencileri tarafından genellikle kabul edilen bir gerçektir. Bu uzlaşma zemininin doğası belki de Koloniler bakış açısından Versay Antlaşmasında net olarak görülebilir[142].

Antlaşmanın 22'inci maddesi gereği, Almanya kayıtsız ve şartsız olarak deniz ötesi mülkleri üzerindeki her türlü hak ve unvanlarından baş müttefikler ve birleşik güçler lehine vazgeçmiştir. Bu topraklarda yaşayanların himaye ve vesayeti galip devletlere emanet edilmiş olup, Milletler Cemiyeti adına mandater olarak bu devletlerce uygulanacaktır. Savaştan sonra evvelce kendilerini idare eden devletlerin egemenliğinden çıkmış olan ancak kendilerini idare etmekten yoksun olan halkların bulunduğu sömürgelerin gelişiminin ve refahının sağlanması kutsal bir medeniyet görevidir. Bu görevin yerine getirilmesi için en iyi yöntem, bu halkların vesayetini ve servet kaynaklarını, tecrübeleri veya coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule hazır olan gelişmiş milletlere emanet etmektir. Bu emaneti alan devletler, yukarıda sayılan görevleri vesayeti vekil (Mandater/Mandatory) sıfatı ile cemiyet adına uygulayacaklardır. Mandater devlet, idaresini üzerine aldığı devlet hakkında meclise yıllık bir rapor gönderecektir. Bu

---

[141] Aynı yer.

[142] Andrew J. Crozier, " *The Establishment of the Mandates System 1919-25: Some Problems Created by the Paris Peace Conference",* **Journal of Contemporary History**, C. 14, Sayı: 3 (Temmuz 1979), s. 483.

raporların incelenmesi ve uygulamadan doğacak sorunlara yönelik görüşme ve değerlendirmelerde bulunmak için daimi bir komisyon kurulacaktır. Versay Antlaşması bu nedenle, eski Alman kolonileri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun eski Arap vilayetlerine savaş yıllarında uygulanan ve 1945'den sonra "Birleşmiş Milletler Adına Bölge Yönetim Şekli"ne çevrilen manda sisteminin yasal dayanağı içerisindedir[143].

Manda sisteminin ortaya koyduğu uzlaşma zemini; ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile siyasi güç kazanan İngiliz radikal ve sosyalist idealizmi ile İngiliz, Fransız ve Dominyon yöneticilerinin koloniler ve Ortadoğu'da ele geçirdikleri topraklar üzerinde sınırsız mülkiyet hakkına sahip olma istekleri arasında idi. Şüphesiz manda sisteminin yaratılmasındaki en büyük katkı İngiliz İşçi hareketi tarafından yapılmıştır. Savaşın nedeninin dünyanın kaynakları üzerindeki emperyalist mücadele olduğu hususundaki inanışın harekete geçirdiği İngiliz İşçi hareketi üyeleri, Avrupa barışının ve kolonilerdeki halkın korunması için en etkili tekniğin koloni bölgelerinde uluslar arası bir yönetim oluşturma olduğu sonucuna varacak bir kamuoyu tartışması yaratmışlardır[144].

Bununla birlikte İngiliz, Fransız ve dominyon yönetimleri ABD'nin harbe girişine kadar tartışmalardan genel olarak etkilenmemişler, hatta İngiliz Hükümeti özel olarak ihlal ve işgal politikaları peşinden açıkça koşmuştu[145]. Fakat 1917 sonunda Başkan Wilson'un emperyalist ve yayılmacılık ile ilgili hoşnutsuzluğu, Bolşeviklerin gizli antlaşmaları yayınlaması ile birleşince, İngilizlerin savaş sonrası sömürgeleştirme politikaları görünüşte değişime uğradı. 1917 Aralık ayı sonunda Lloyd George'nin özel sekreteri olan Philip Kerr, Smuts'u şu şekilde uyarıyordu: "İngiliz iletişim ve haberleşmesi için Alman kolonilerinin elde tutulması gerektiğini önermek tamamen ölümcül bir hata olur. Amerikalılar buna bir saniye bile bakmazlar…" Aynı şekilde Sir Mark Sykes, Mart 1918'de; İngiliz ve Fransız çıkarlarının düzenlenmesine yönelik 1916

---

143 Kasalak, **a.g.e.**, s. 12.
144 Crozier, a.g.m., s. 485'den H. R. Winkler, **The League of Nations Movement in Great Britain 1914-1919,** New Brunswick, NJ, 1952, s. 200-218.
145 a.g.m., s. 486'den H. Duncan Hall, **Mandates, Dependencies and Trusteeship,** Londra, 1948, s. 107-108.

yılında yapılan düzenlemelerin artık savunulmasının kolay olmadığını Picot'a şöyle bildiriyordu: *"Özgürlüğüne kavuşmuş insanlar üzerinde yabancı kontrolü ve nüfuzu için yönetilenlerin ve Dünya'nın rızasını almak gereklidir… Başkan Wilson'un sesi şu an önemlidir ve onun konuşmaları ile uyumlu olmayan fikirler Barış Konferansı üzerinde etkili olmayacaktır[146]".*

Aslında Başkan Wilson'un koloni yerleşimleri hususundaki düşüncelerini 1918'lerin başlarında tam olarak tanımlanmadığı, "Sömürge isteklerinin, özgür, açık görüşlü ve kesinlikle tarafsız düzenlemeleri" hususunda 14 maddesinin beşincisini inceleyen biri tarafında açıkça görülebilir. Bir yazarın öne sürdüğü gibi bu formül ile yayılmacılık asla sona ermeyecektir[147]. Bununla birlikte, İngiliz ve Dominyon yönetimleri Başkan Wilson'un görüşlerinin kendilerinkinden daha kesin ve değişmez olduğunu değerlendirdiler. Aynı şekilde Başkan Wilson'un "Alman Kolonileri'nin Milletler Cemiyeti'nin ortak mülkiyetine alınması ve bu şekilde yeni organizasyonu bir arada tutan bir çimento vazifesi görmesi" şeklindeki yaklaşımını Paris Barış Konferansı'nın açılışından hemen önce oluşturduğu son derece açıktı. Eski imparatorluklarına ilhak edilmelerinin engellenmesi amacıyla, bunların günlük yönetimlerinin nispeten küçük milletlerce yürütülmesi tasarlanıyordu. Bu düşünceler elbette işgal ettikleri bölgelerde haklarını saklı tutmak isteyen müttefik ve dominyon yönetimlerinin ihtirasları ile çatışmaktaydı. Barış Konferansı'nın toplanmasından hemen önce sömürgelerin yerleşiminin ana hatları tartışılmıştı. Afrika, Ortadoğu ve Pasifik'te işgal edilen bölgelerde uygulanabilmesi umuduyla Dominyonlarının da katılımıyla İngilizler tarafından Amerikan Başkanı'nın söz konusu kuralları kabul etmesi için çalışılmıştı. Bu çalışmanın esas özelliği ele geçirilen sömürgelerin uluslar arası bir yönetim sistemi içerisinde tutulmasıydı. Bununla birlikte 1918'lerin sonlarında ne Dominyonlar ne de Fransızların savaş sonucu olarak elde tutmak istedikleri sömürge

---

[146] a.g.m., s. 486'den J. Nevakivi, **Britain, France and the Arab Middle East 1914-1920,** Londra, 1969, s. 48-50.

[147] a.g.m., s. 487'den R. Von Albertini, **Die USA und die Kolonialfrage 1917-1945**, Vierteljahrshefte fur Zeitgeschichte, 1965.

bölgelerinin tasarlanan manda sistemi altında yer almasını kabul etmemeleri dikkate alındı. Böylelikle manda yönetimleri sınıflandırıldılar.

Sömürge konusu, Paris Barış Konferansı açıldığında ilk karara bağlanacak konu idi. Wilson ve Avustralya Başbakanı M. Hughes'in istekleri arasında son derece hararetli mücadelelerinden sonra, Güney dominyonlarının (Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda) kendilerine tahsis edilmesini bekledikleri bölgelerde farklı manda bölgelerinin sınıflandırılması yapıldıktan sonra, Mısır hariç olmak üzere Avrupa dışında işgal edilen Alman ve Osmanlı topraklarında manda sistemi uygulanmasına karar verildi. Daimi Manda Komisyonu'na yıllık rapor verme haricinde manda yönetiminin tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırılmıştı. Fransızlar da savaş esnasında kendi kontrollerine verilen mandalarda gönüllü birlikler kurma imtiyazını kazandılar[148].

Taraflar arasındaki görüş farklılıkları öylesine büyüktü ki[149] sonunda manda sisteminin kusurlu şekilde oluşturacak bir uzlaşma ancak sağlanabildi. Anlaşmayı emniyete alma telaşı içerisinde; mandalarda hakimiyet ve egemenlik, mandalardaki sakinlerin milliyetleri gibi kimsenin tatmin edici bir cevaba sahip olmadığı son derece ciddi politik ve hukuki sorunlar geçiştirildi[150]. Mandater olacak güçlerin bakış açısından bu hususlar konu dışı idi: Onların politikalarının hedefi işgal ettikleri bölgeleri kendi topraklarına katmaktı. Büyük güçlerin resmi ve hukuki bir unvanı oldukça, egemenlik hususu mühim değildi. Bununla birlikte manda yönetim sisteminin altında yatan düşünceye katkıda bulunan bazı şahıs, özel organizasyon ve güçlere göre egemenlik ve milliyet konuları son derece önemliydi. 1919 yılında Amerikan Barolar Birliği'nde Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing şu hususları vurgulamıştı:

"Tüm uluslar arası tartışmaların onda dokuzunun egemenlik hakkına sahiplik ve egemenin hakları konusunda oluştuğunu belirtmek abartı olmaz… Manda sistemi felsefi

---

[148] a.g.m., s. 491'den Foreign Relations ofthe United States (FRUS), **"***The Paris Peace Conference,1919"*, **Notes ofa Conversation held at the Quai d'Orsay (Washington DC, 1942-47)**, Vol. 111, 30 Ocak 1919.

[149] *"Paris Perturbed Over League Fight"*, **The New York Times**, 02 Haziran 1919.

[150] Crozier, a.g.m., s. 491'den W. R. Louis, *"The United Kingdom and the Beginning of the Mandates System, 1919- 1922"*, **International Organization (10)**, 1969.

olmalı ve meşruiyeti yönünde mantıki açıdan çalışılmalıdır, aksi halde karışıklık ve düzensizliğe neden olur[151].”

Fakat Birleşik Devletler Kongresi'nin 1920 Mart ayında aldığı kararla Versay Antlaşması'nı onaylamaması ve Milletler Cemiyeti'ne katılmaması sonrasında; bu gibi konuların yarım yamalak kalmaya devam edeceği ve manda sisteminin kuruluş sürecinin Müttefik devletler ve Dominyon yönetimlerinin ilgi ve çıkarlarına avantaj sağlayacak şekilde yorumlanacağı kesinleşti.

2. Manda Sisteminin Kuruluşu

Ağustos 1919 itibariyle manda sisteminin kuruluşuna yönelik çok önemli adımlar atıldı: Taslak metin Dörtler Konseyi'nin Ocak ayındaki toplantısında Cemiyet Akdi'nin 22'nci maddesi aynen saklanarak onaylandı. 7 Mayıs günü aynı ülkelerce mandaterler seçildi. Temmuz ve Ağustos aylarında Barış Konferansı tarafından atanan Milner Manda Komisyonu'nca taslak manda kuralları tartışıldı. Bu konular daha sonra işlem maddeleri olarak cemiyete kaldı. Cemiyetin yeni manda sistemini onaylamasının tahmin edilenden çok daha uzun sürmesinin nedeni; ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne karşı güvensiz tutumu ve Senato'nun Versay Antlaşması'nı reddetmesine rağmen manda bölgelerinde diğer cemiyet üyeleri ile aynı haklara sahip olma hususunda ABD tarafından harcanan çabalardır.

Bu gecikme açıkçası en çok Dominyon yönetimlerini etkilemiştir. Ele geçirdikleri bölgelerde devam eden belirsizlik nedeniyle oluşan karışıklık ve kendilerine tahsis edilen topraklarda manda rejimine geçilmesi konusunda Dominyon Parlamentoları'nın yetkili olup olmadığı sorunu ana huzursuzluk kaynaklarını oluşturuyordu. 15 Ağustos 1919 tarihinde Güney Afrika Genel Valisi Lord Buxton, 5 Eylül 1919 tarihine kadar Birleşik Hükümet tarafından mandaterlik durumlarının tam olarak onaylanması konusunda Koloniler Sekreteri Lord Milner'i bilgilendirdi. 26 Eylül ve 13 Ekim 1919 tarihli mesajlarında Avustralya Başbakanı Hughes, manda çözümünün

[151] a.g.m., s. 488.

acilen tamamlanması hususunu vurguluyordu. Milner, neticenin hızlandırılması konusunda elinden gelenin en iyisini yaptığını, ancak Birleşik Hükümet tarafından bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu Buxton'a bildirdi. Lloyd George, Hughes'e cevap verirken, konunun mümkün olan her yol vasıtasıyla hızlandırılması hususunda hemfikir olduğunu belirtir ve şöyle devam eder:

"Antlaşmanın 22 maddesine göre mandaların Milletler Cemiyeti Konseyi'nce düzenlenmesi gerektiğini ve antlaşmanın resmi onayı gerçekleştikten sonra konseyin atanacağını siz de kesin olarak hatırlarsınız. Mandaların şekli ve diğer hususların Konseyce onaylanması henüz karara bağlanmadığından, Avustralya'nın, manda olacak bölgelerde, göndermiş olduğumuz telgrafta belirtilen taslak kurallara uygun olarak yönetime devam etmesinden daha fazla yapılacak bir şey olmadığını düşünüyorum[152]."

ABD Senatosu'nun Versay Barış Antlaşması'nın onaylanmasına yönelik tutumu; mandaların onaylanması görevi verilmiş Cemiyet Konseyi'nin oluşturulmasını geciktiriyordu. Amerika'nın durumundan kaynaklanan belirsizlik karşısında, Konsey onayını beklemeden diğer devletlerin kendi başlarına yola devam etmesi tek çıkar yol olarak görünüyordu. Bu açıkça mandater sistemden ziyade sömürgeler sistemine tıpatıp uyacaktı. Milner bunun uygun olmadığını düşünmesine rağmen, devam eden belirsizlikten daha iyi olacağını değerlendiriyor ve son çare olarak bunu denemeye hazırlanıyordu. ABD'nin Versay Barış Antlaşması ve antlaşma ile birlikte Cemiyet Akdi'ni en sonunda reddetmesinden iki gün önce, Yeni Zelanda Genel Valisi Lord Liverpool'u; "ABD'nin muğlak tutumunun mandaların resmi ve son olarak yayımlanmasını karmaşık hale getirdiği" hususunda bilgilendirdi.

Birleşik Devletlerin Milletler Cemiyeti'ne katılmama kararı, Konsey'e hakim olmaları ve çıkarlarının/isteklerinin kesin olarak engellenmesinin mümkün olmaması; mandalar sorununun tamamıyla mandater güçlerin eline bırakılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, mandater güçlerin mandalara yönelik olarak sahip olacakları hukuki unvanın, başka bir deyişle mandater, manda ve cemiyet arasındaki ilişkilerin

---

[152] Aynı yer.

tanımlanması ihtiyacı devam etmekteydi. Cemiyet konseyi tarafından 5 Ağustos 1920'de benimsenen Hyman Raporu, bunun mutlaka çözülmesi gereken önemsiz bir biçim sorunu olduğunu ve halledilmesi durumunda mandalar düşüncesinin açık olarak anlaşılmasına yardım edeceğini belirtiyordu: "*Unutulmamalıdır ki, her ne kadar mandaterlikler büyük güçlere verilmişse de bu Milletler Cemiyeti adına ve zorunlu mandaterlik olarak yönetilecektir*[153]."

Manda altına konulacak ülkeler, yenilen devletlerle yapılan barış antlaşmaları gereğince Müttefikler Yüksek Meclisi (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) tarafından seçilen mandater devletler arasında taksim edilmişti. Misak hükümlerine göre bu ülkeler mali durumları, tecrübeleri veya coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabul eden ülkelere emanet edecekti. Bu mukaddes medeniyet görevi Vesayeti Vekil (Mandater, Mandatire, Mandatory) sıfatı ile ve cemiyet adına icra edilecekti[154].

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan devletlerden ayrılacak ülkelerin ilhak edilmemesi ve halklarının refah ve gelişiminin sağlanması manda sisteminin tasarlanmasında esas düşünce olmuştur. Bu prensipleri gerçekleştirmek için Milletler Cemiyeti Misakı ile manda sistemi kapsamında üç bölüme ayrılan ülkelerin idaresi, Milletler Cemiyeti adına mandater sıfatıyla gelişmiş devletlere verilmişti. Böylece mandater devlet, Milletler Cemiyeti adına, ülke halkının refah ve gelişmesini sağlayacak şekilde milletlerarası idare fonksiyonu görevlerini icra edeceklerdi. Milletlerarası idare fonksiyonu görevlerinden bazıları Misak'ın 22'nci maddesi ile düzenlenerek doğrudan doğruya mandaterin idaresine verilmiş iken bazıları Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde yürütülmekteydi. Din ve vicdan hürriyeti, esir ticaretinin ve kaçakçılığın yasaklanması, arazinin savunması dışında yerli halkın askere alınması ve tahkimat yapılmasının engellenmesi gibi mandater yükümlülükleri, manda halkının haklarının korunması amacıyla düzenlenmişti. Mandater devlet milletlerarası denetime tabi olmasının yanında

[153] a.g.m., s. 494.
[154] Kasalak, **a.g.e.**, s. 27.

mandası ile ilgili konseye yıllık raporlar sunmak ve manda halkının şikâyetlerini Milletler Cemiyeti'ne bildirmekle yükümlüydü[155].

Hukuki bir statüye oturtulmuş olmasına rağmen, manda sistemi aslında sömürgeciliğin devamıydı. Avrupa'da ortaya çıkan hiç bir ülkenin manda sistemi içerisinde yer almaması bunun önemli göstergelerindendir. Bazıları son derece uzun sürmekle birlikte tüm mandalar bir süre sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Örneğin Irak 1932 yılında petrol imtiyazları ve doğal kaynaklarının kullanımı mandater devlet lehine düzenlendikten sonra bağımsız bir yapıya kavuşmuştu. Bu yeni sömürgecilik çeşidi, galip devletlerin emperyalizmi yeni çağa uygulama şekliydi.

3. Mandaların Sınıflandırılması

Mandalar, coğrafi durumlarına, iktisadi şartlarına ve gelişmişlik derecesine göre üç gruba ayrılmıştı[156].

A sınıfı mandalar: Halkı medeni olan, fakat henüz teşkilatlanmamış, halkın tam anlamıyla teşkilatlanması için süreye ihtiyacı olan memleketlere tatbik edilecek manda tipidir. Bu durumda onlara tam kendi kendilerini idare etme hakkını vermek ve aynı zamanda bu topraklara tatbik edilecek manda ile halkın son derece geri olduğu Afrika kolonilerine tatbik edilecek manda arasında fark vardı. Türkiye'den ayrılacak Irak, Filistin ve Suriye'den oluşur. Mandater devlet mandasını üzerine aldığı devlet kendi kendini idare edebilecek seviyeye gelinceye kadar yardım edecekti. Irak'ın 1932'de Suriye ve Lübnan'ın 1941'de, Ürdün'ün 1946'da, İsrail'in 1948'de manda yönetimi sonlandırıldı[157].

---

[155] Kasalak, **a.g.e.**, s. 28.
[156] **a.g.e.**, s. 27.
[157] Erol, **a.g.e.**, s. 5.

B sınıfı mandalar: Muhtemelen mandater devletten çok uzakta bulunan tropikal kolonilere tatbik olunabilecek mandaladır. Bu kolonilerde mandaterliğin tam prensipleri, "Açık Kapı" politikası da dahil olmak üzere tatbik edilecekti. Almanların, Togoland, Kamerun, Tanganika, Ruanda-Urundi'den oluşan Orta Afrika kolonilerinden oluşuyordu. Tanganika ve Kamerun'un bir kısmı ve Togo, Büyük Britanya'ya verildi. Bu ülkelerin kalan bölümleri de Fransa'ya tahsis edildi. Ruanda-Urundi ise Belçika'nın payına düştü. Bu mandalar zamanla sınırlandırılmamış, devir veya teslim edilmeleri için hiçbir şart koşulmamıştır. B sınıfı mandaların hepsi Birleşmiş Milletler tarafından vekillik olarak değiştirildi. Togoland'ın İngiltere yönetimindeki bölümü 1956'da plebisitin ardından Birleşmiş Milletler'in onayı ile İngiliz Kolonisi Gold Coast'a katıldı ve daha sonra Gana Devleti adını alarak Birleşmiş Milletler'in üyesi oldu. Fransız Togoland'ının bağımsızlığı ise 1958'de verildi[158].

C sınıfı mandalar: Mandater olarak tayin edilmesi durumu ortaya çıkacak komşu büyük devlet teşkilatının hemen hemen bir kısmını meydana getiren memleketlere uygulanabilecek manda türüdür. Güney-Batı Afrika, Samoa, Nauru ve Pasifik Adaları'ndan oluşur. Sadece kısıtlı sınırlamalar dışında mandacı devletin yasalarına göre ve topraklarına entegre edilmiş olarak yönetildiler. Güney-Batı Afrika ülkesi, Güney Afrika Birliği'nin, Samoa ülkesi Yeni Zelanda'nın; Nauru ülkesi Britanya İmparatorluğu'nun[159], Ekvator güneyindeki Pasifik adaları, Avustralya'nın ve Ekvator'un kuzeyindeki Pasifik adaları Japonya'nın manda yönetimine verilmişti[160].

---

158 Kasalak, **a.g.e.**, s. 28
159 Büyük Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan oluşan imparatorluk. Aynı yer.
160 Kasalak, **a.g.e.**, s. 28

II. BÖLÜM

KING-CRANE HEYETİ

A. Charles Richard Crane ve Henry Churchill King'in Heyet İçin Seçilmesi

Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) mandalarla ilgili maddesi, Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız devlet haline gelebilecek bölümlerde halkın görüşlerinin dikkate alınması ile mandater devletin seçilmesini öngörüyordu (md.22/IV). Bu toplumların isteklerini saptamak üzere bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştı[161].

20 Mart 1919'da Paris Barış Konferansı'nda devam eden Yakındoğu tartışmaları sırasında, Başkan T.W. Wilson müttefikler arası bir tahkik heyeti oluşturulmasını önermişti. Lloyd George, George Clémencau ve Signor Orlando isteksiz, kuşkulu ve endişeli bir şekilde bu öneriyi kabul etmişti[162]. 25 Mart 1919'da, Amerika tarafından son şekli verilen karara göre, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile ortaya çıkacak bölgelerde sosyal, ırksal ve ekonomik koşulları görmek ve bu bölgelerin gelişmesini sağlayacak şartların ne olacağı konusunda fikir edinmek üzere, söz konusu yörelerin ziyaret edilmesi planlanıyordu[163]. Ancak G. Clémencau ve Lloyd George başlangıçta işbirliği yapmak konusunda istekli görünmelerine rağmen "bir tahkikat heyetinin öngörülmeyen umutları ayağa kaldıracağından, huzursuzluk yaratacağından ve Doğu'daki yerleşim bölgelerini daha da karıştıracağından"[164] endişe duyuyorlardı. Lord Curzon'un "kelimenin tam anlamı ile Wilsonca" diye tanımladığı plan, kuşku ile karşılanıyordu. Paris Barış Konferansı'nın temel konulara dahi çözüm üretememesi kuşku, endişe ve isteksizliği daha da artırıyordu. Öte yanda, Yakındoğu sorununun çözümünün gecikmesi Ermeniler ve Ermeni yanlıları arasında sıkıntıya yol açmıştı.

---

[161] Howard, **The Partition of Turkey,** s. 230.

[162] Deniz Bilgen, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E.Browne'in Faaliyetleri,** Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 66.

[163] **a.g.e.**, s. 68'den **Chicago Daily News**, 11 Ağustos 1919.

[164] Aynı yer'den Richard G. Hovannisian, **The Republic of Armenia (The First Year 1918-1919)**, Near Eastern Center, University of California, Los Angeles, 1971, s. 319-327.

Ermeni asıllı Arshag K. Schmavonian'ın tabiriyle "çimenler büyürken atlar açlıktan ölmeye başlamıştı"[165]. Amerika'nın İstanbul'a bir heyet göndermesindeki dayanak noktaları Wilson prensipleri idi. Olası bir karşı koyma durumunda, kamuoylarını bir şekilde hazırlamak için vakit kazanmak istiyorlardı. Böylece çeşitli komisyonlar kurarak, gelişmeleri yakından izlemeyi tercih ettiler[166]. Paris Barış Konferansı'ndaki Dörtlü Konsey'in, İngiliz-Fransız-İtalyan-ABD temsilcilerinin katılımı ile karma inceleme grubu oluşturma çabaları sonuç vermeyince, ABD Başkanı T.W. Wilson, Ohio'daki Oberlin Koleji Müdürü Henry C. King ve şahsi dostu Chicago'lu işadamı C.R. Crane'i heyet üyesi olarak atadı ve "gerekirse Amerikan Temsilcileri'nin, kendi başlarına dahi olsa yola çıkacaklarını" belirtti. Ne var ki, Fransızlar, Suriye'deki İngiliz kuvvetlerinin yerine kendi askerlerini gönderemediklerinden, komisyona katılmayı reddetmişlerdi. Bu durumda İngilizler de katılmamayı uygun görmüşlerdi. The New York Times Gazetesi sütunlarına, İngiliz ve Fransızların haftalarca önceden onay vermelerine rağmen komisyona katılmamaları yankı buluyordu. Doğu'daki politik ve dini çıkarları gereği sultanın İstanbul'da kalmasını destekledikleri belirtiliyordu[167]. The New York Times Gazetesi'nde Ermenistan ve İstanbul mandasının önemi vurgulanırken, komisyona katılmayan Avrupa Devletleri eleştirilmektedir. Söz konusu haberde misyoner kuruluşların etkisi açık olarak hissedilmektedir.

Seçilmelerinden dört gün sonra, C.R. Crane İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Ardından Henry C. King ile teknik danışman Prof. Dr. Albert Lybyer Ortadoğu Arap toplulukları uzmanı Yüzbaşı William Yale ve Yakındoğu Arap toplulukları harici halklar ve bölgeler uzmanı Dr. George R. Montgomery'den oluşan küçük grup İstanbul'a hareket etti[168].

---

[165] Türk Ermenisidir. 1918'de Washington'da Dışişleri Bakanlığı Özel Danışmanı olarak görev yapmıştır. Bkz. Bilgen, **a.g.e.**, s.68'den Richard G. Hovannisian, **The Republic of Armenia (1919-1920)**, C.II, Berkeley, 1982, s.323.

[166] Helmut Mejcher, **Imperial Quest for Oil: Iraq 1910-1928**, the Middle East Centre St Antony's College Oxford, Londra, 1976, s. 64-66; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 85.

[167] *"Two Americans Leave To Study Asia Minor",* **The New York Times**, 02 Haziran 1919.

[168] Aynı yer; Bilgen, **a.g.e.**, s.69; Ayışığı, **a.g.e.**, s.76.

Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcileri hiç atanmadıkları için, beklenen müttefikler arası heyet, aslında bir Amerikan komisyonu haline geldi. Bu yüzden, bu heyet "Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonu'nun Amerikan Şubesi"[169] adını taşıyordu. 3 Haziran 1919'da İstanbul'a gelen Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonu'nun Amerikan Şubesi olarak tanımlanan "King Crane Heyeti" bazı Türk yetkilileri ile görüşerek, Amerika'nın Yakındoğu'da hiçbir siyasal emeli olmadığını, ancak Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın Türkiye açısından yararlı olacağını vurgulamıştır[170].

Heyet, inceleme bölgelerine hareket etmeden önce, bir açıklama yaparak, "vekâleten idare" veya "manda" sorunun önemine ve zorluğuna değindi. Amerikan halkının görüşünün de nihai kararda etkili olacağını bildirdi[171].

Ahmet Emin Yalman'a göre King-Crane komisyonunun iki görevi vardı. Biri, Arap illerinde kamuoyunun eğilimlerini saptamak, diğeri de Arap ülkeleri dahil olmak üzere savaş öncesinin Osmanlı Devleti üzerinde genel bir ABD mandası kurulmasının imkânlarını araştırmak. Aynı yazara göre, komisyon üyelerinden Prof. Lybyer böyle bir mandanın barışa yararlı olacağına inanıyordu[172].

Suriye'de manda idaresi kurmanın getireceği yükler ve sağlayacağı çıkarlar konusunda incelemelerde bulunmak üzere Wilson tarafından görevlendirilen komisyon, aynı zamanda Ermeni meselesinde büyük bir sorumluluk üstlenmişti. Bu heyetin hedefi, ABD'ndeki "misyoner teşkilatı" ile "American Board of Commissioners for Foreign Missions" ve onunla bağlantılı olan "Near East Relief" tarafından desteklenmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan başta Ermeniler olmak üzere Hıristiyan

---

[169] "The American Section of the International Commission on Mandates in Turkey", bkz. Erol, **a.g.e.**, s. 61; Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, 1988, s. 183.; Bilgen, **a.g.e.**, s. 69; "*Two Americans Leave To Study Asia Minor*", **The New York Times,** 02 Haziran 1919.

[170] Seçil Akgün, "*Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü*", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu**, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, s. 830.

[171] Ayışığı, **a.g.e.**, s. 76'dan **İkdam**, 2 Haziran 1919, nr.8015, Justin Mc Carthy, *"The Report of Niles and Sutherland an American Investigation of Western Anatolia After World War I"*, **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirisi**, C. V, Ankara 1994.

[172] Ayışığı, **a.g.e.**, s. 88.

unsurların eğitimi ile ilgili çalışmalar ve savaşta zarar gören Ermeniler için yardım faaliyetleri bu Evanjelist ağırlıklı Protestan teşkilatlar tarafından yürütülmekteydi[173]. İnsani yardım adı altında finansal destek vererek Ermenileri tahrik eden Near East Relief[174], Kafkasya ve Anadolu'da özellikle Ermenilerin Türk, Kürt ve Tatarlar tarafından katliama uğradığı haberleri ile büyük bir anti Türk propaganda kampanyası sahneye koymuştu[175]. Hatta Türk Milli Mücadelesi'ni, Hıristiyanların katledilmesi için terörist Türk Milliyetçilerince uygulanan cihad faaliyeti olarak dahi göstermeye yeltenmişlerdi[176]. Bu dönemde The New York Times Gazetesi'nde yer alan Ermeni yanlısı ve Türk karşıtı haberler, manda konusunda liderleri kamuoyu baskısı altında alacak şekilde oluşturuluyordu. Konu ile ilgili yeterli bilgisi olmayan her okuyucu, "zavallı Ermenilerin korkunç Türklerden kurtarılmasını" bir insanlık vazifesi olarak algılayabilirdi.

B. King-Crane Heyeti'nin Oluşumu ve Yapısı

1. Charles Richard Crane (1858-1939)

Uluslararası ilişkiler uzmanı ve hayırsever olan Charles Richard Crane (1858-1939) ABD'nin İlinoyis (Illinois) eyaletinin Şikago (Chicago) şehrinde tesisat malzemeleri üzerine yoğunlaşan Crane Şti.'nin varisi olarak doğmuştur. Charles, Şikago'nun üretim lokomotifi Richard Teller Crane'in en büyük oğludur. Babası Richard Teller Crane, 15 Mayıs 1832 tarihinde Patterson'da doğmuş ve 8 Ocak 1912

---

173 *"Still Hope For Mandate"*, **The New York Times**, 28 Ağustos 1919. Amerikan Yabancı Misyon Temsilcilikleri Yönetim Kurulu (American Board of Commissioners for Foreign Missions) ve Amerikan Yakındoğu Yardım Heyetleri (Near East Relief) konusunda ayrıca bkz. Ayışığı, **a.g.e.**, 108-134; Karakaya, **a.g.e.**, 4-10, Şimşir, a.g.m., 92-94.

174 *"For American Mandate, Sherwood Eddy Says All People of Near East Want Our Help"*, **The New York Times**, 19 Ekim 1919; Vahan Cardashian, *"The Turk's Heritage*", **The New York Times**, 19 Ekim 1919.

175 J. Olin Howe, *"Peace Delays And Turkey"*, **The New York Times**, 29 Haziran 1919; Ayışığı, **a.g.e.**, s.76.

176 Theodor Photiades, *"Fear of Mustapha Kemal; Former Relief Worker in the Near East Ridicules Pretensions of Turkish Nationalist Movement"*, **The New York Times**, 06 Haziran 1919.

tarihinde Şikago, İlinoyis'de vefat etmiştir. Timothy Botchford Crane ve Maria Ryerson'un oğlu ve Şikago merkezli Richard Teller Crane ve Kardeşleri şirketinin kurucusudur. Şikago kereste tüccarı Martin Dealer'in yeğeni olan R.T. Crane New Jersey'den Şikago'ya 1855 yılında göç etmiştir. Bir süre sonra Richard, kardeşi Charles ile pirinç malzemeler ve tesisat ekipmanları üretim ve satışını yapan Crane ve Kardeşleri ŞTİ'ni kurdu. Orijinal küçük şirket binası 3 Temmuz 1855'de tamamlanmıştı[177].

Hiçbir patent ve tekel organizasyonuna dayalı olmadan kurulan Crane Şirketi, temel olarak kurnaz ve becerikli satış yöntemleri, ekonomikliği ve etkili üretim teknikleri sayesinde zenginleşti ve gelişti[178]. 1855 yılında şirketin ismi Kuzeybatı Üretim Şirketi (Northwestern Manufacturing Co.) olarak değiştirildiğinde boru haddeleme faaliyeti, buhar pompaları ve motor üretimi yapılmaktaydı. 1870'lere gelindiğinde çalışan sayısı 160 kişiye çıkmıştı. 1872 yılında firmanın ismi Crane Kardeşler Üretim Şirketi olarak değiştiğinde 700 civarında çalışan sayısına ve yıllık 1 milyon dolarlık üretim hacmine ulaşmıştı. 1890 yılında Filedelfiya, Omaha, Kansas City ve Los Angeles'da satış ofisleri kurulduğunda şirketin ismi Crane ŞTİ olarak değiştirildi. 1910 yılında Crane Bridgeport, Connecticut'daki yeni üretim tesislerinde faaliyete başladıklarında, Şikago'daki tesislerde 5000'den fazla kişi çalışmaktaydı. 1950'lerin ortalarında şirketin ABD çapındaki satışları 300 milyon dolara ulaştı. 19. Yüzyılın sonlarında şirketin yıllık satışları 2 milyar dolara ulaşmış ancak kurulduğu şehirdeki lider kuruluş konumunu kaybetmişti[179]. Birinci Richard Teller Crane öldüğünde Şikago'nun en büyük sanayici ve girişimcisi aynı zamanda gezginci ve hayırseveri olarak bilinmekteydi. Bu ünü şirketi devrettiği 5 oğluna da sirayet etti[180].

Doğu Avrupa ve Ortadoğu konusunda meslek ve ticaret bilgisine sahip, zengin ve hayırsever bir Arap uzmanı olan Charles Richard Crane genç yaşlarında seyahat

---

177 http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,846849.00.html, 15 Mart 2008.
178 Aynı yer.
179 Aynı yer.
180 http://encvclopedia.farlex.com/Crane.+Charles+Richard, From the Hutchinson Encyclopedia of World History. © Research Machines plc [2006] All Rights Reserved, Helicon Publishing is a division of Research Machines; http://encyclopedia.jrank.org/Cambridge/entries/043/Charles-Richard-Crane.html, 15 Mart 2008.

etmeye başlamıştır. Bu gezileri esnasında Şam'da İngiliz maceracı gezgini Richard Burton ile tanışmıştır[181]. Kendisi herhangi bir Crane'den çok daha fazla seyahat etmiştir. Temel olarak seyahatleri yakın ve Uzak Doğu bölgeleri ağırlıklı olmuştur. Muhtemelen hiçbir ABD vatandaşı; Afganların, Perslerin ve Vietnam Annamese'lerinin faaliyetleri veya Hicaz ve Irak'ta olan olaylar hakkında ondan daha bilgili değildir[182]. Manhattan'daki evinde Arabistan ve Çin gezilerinden kalan birçok hatıra eşyası bulunmaktadır. Kendisi ve içlerinde oğlunun da bulunduğu bir grup arkadaşı ile birlikte, manda yönetimi altında bulunan Kuveyt bölgesine yaptıkları gezi esnasında haydutların saldırısına uğramışlardır. Yakın arkadaşı Henry A. Bilkerd bu saldırıda hayatını kaybetmiştir[183].

1912 yılında aile şirketindeki hisselerini kardeşine satarak Woodrow Wilson'un aynı yıl gerçekleşen seçim kampanyasında tek başına en büyük katkıya sahip destekçisi olmuştur[184]. Şirket kurucusunun en büyük ve en ünlü oğlu olan Charles Richard Crane, 1914 yılında emekliye ayrılana kadar şirket başkanlığını yürütmüştür[185]. Başkan Wilson'un 1912 yılındaki kampanyasına olan büyük bağış ve yardımları sayesinde; Rusya'ya 1917 yılında gerçekleştirilen Root komisyonu ya da özel diplomatik komisyonunda, 1919 Paris Barış Konferansı'nda görevli Amerikan heyetinde ve yine 1919 yılında King-Crane komisyonu olarak bilinen Türkiye'deki mandalara yönelik müttefikler arası komisyonda üye olarak görev almıştır. Bu görevi esnasında Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli arazileri ile en iyi ne yapılabileceğine yönelik Henry Churchil King ile birlikte Crane-King raporunu kaleme almıştır. Yazıldığı dönemde görmezlikten gelinmesine rağmen, Filistin'in çoğunlukla Araplardan oluştuğu yönündeki uyarıları sonraki zamanlarda bu bölgede İsrail devleti kurulması tartışmalarına konu olmuştur. Crane daha sonra Suudi Arabistan ve Yemen'de

---

181 Aynı yer.
182 http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,846849,00.html, 15 Mart 2008.
183 Aynı yer.
184 http://encyclopedia.farlex.com/Crane,+Charles+Richard; From the Hutchinson Encyclopedia of World History. © Research Machines plc [2006] All Rights Reserved, Helicon Publishing is a division of Research Machines; http://encyclopedia.jrank.org/Cambridge/entries/043/Charles-Richard-Crane.html, 15 Mart 2008.
185 http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,846849,00.html, 15 Mart 2008.

ilk petrol araştırmalarını finanse etmiştir. Kendisi bu bölgedeki Amerikan petrol ayrıcalığının kazanılmasında anahtar rol oynamıştır. Crane 1920 Mayısından 1921 Haziranına kadar Amerika'nın Çin Büyükelçiliği görevini yürütmüştür[186].

Bir hayırsever olarak, Massachusetts, Woods Hole'daki deniz Biyolojisi laboratuarı ve İstanbul'daki Amerikan Koleji'ne cömert bağışlarda bulunmuştur. 1925 yılında Güncel Dünya Sorunları Enstitüsü (Institute of Current World Affairs)'nü kurmuş ve birçok uluslar arası dost ve bağlantı sağlamıştır[187].

Charles Richard Crane'in oğulları Richard Teller 2 ve babasının Çin elçiliği ile aynı zaman diliminde göreve gelen ve ABD'nin ilk Çekoslovakya elçisi olarak atanan John Oliver Richard Teller 2'dir. Çekoslovakya Başkanın eski sekreteri olan John Oliver Roma'da kontes Theresa Martini Marescotti ile dünya evine girmiştir. John Oliver'in kız kardeşi ise Çekoslovakya'nın İngiltere elçisi Jan Masaryk ile evlenmiştir[188].

2. Henry Churchill King (1858-1934)

Henry Churchill King 18 Eylül 1858 tarihinde Mişigan (Michigan) Hilsdeyl (Hillsdale)'de doğmuştur. O zamanlar Hilsdeyl kolejinin sekreteri ve veznedarı Henry James ile Sarah (Lee) King'in oğlu olan Amerikan ilahiyatçısı ve eğitimcisidir[189].

1879 yılında lisans (A.B.) derecesini Oberlin'den ve 1882 yılında Yüksek lisans (B.D.) derecesini İlahiyat Fakültesi (Theological Seminary)'nden almıştır. Harvard ve Berlin'de yüksek lisans diploması almış olup Oberlin, Western Reserve, Yale, Şikago

---

186 Aynı yer.

187 http://www.oberlin.edu/archive/holdings/finding/RG2/SG6/biography.html, 21 Nisan 2008; http://encvclopedia.farlex.com/Crane,+Charles+Richard; From the Hutchinson Encyclopedia of World History. © Research Machines plc [2006] All Rights Reserved, Helicon Publishing is a division of Research Machines; http://encyclopedia.jrank.org/Cambridge/entries/043/Charles-Richard-Crane.html, 15 Mart 2008.

188 http://www.time.com/time/magazine/article/0r9171,846849,00.html, 15 Mart 2008.

189 http://www.oberlin.edu/archive/holdings/finding/RG2/SG6/biography.html, 21 Nisan 2008.

Üniversitesi, Harvard, İlinois Üniversitesi, Miami Üniversitesi, Kolombiya ve Colgate'den onursal doktora sahibidir[190].

Dr. King, Oberlin'deki uzun hizmet yıllarına 1879 yılında üniversite hazırlık bölümünde özel öğretmen olarak başladı. 1884 yılında kolejin matematik doçenti oldu. 1890 yılında felsefe öğretimini üzerine aldı ve aynı yıl üniversite sicil kâtibi oldu. Kolej dekanı olarak bir yıllık hizmetten sonra 1902 yılında Rektör seçildi. 1927 yılı Haziran ayındaki emekliliğine kadar aynı görevi yürütmeye devam etti. Oberlin'in öğretim ve yönetim kadrosu ile ilişkisi 48 yıldan uzun sürmüştür[191].

Rektör King, "Öğretimin İlerlemesi için Carnegie Vakfının Yedd-i Emin Kurulu (The Board of Trustees of the Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching)"nun kurucu üyelerinden biridir. 1907-1908 yıllarında "Dini Eğitim Birliği (the Religious Education Association)", 1907-1909 yıllarında "Ohio Koleji Kurumu (Ohio College Association)", 1916 yılında "Amerikan Kolejleri Birliği (The Association of American Colleges)" ve 1913-1919 yıllarında "Amerikan Misyonerler Birliği (The American Missionary Association)" Rektörü olarak görev yapmıştır. Altı yıl boyunca Cemaat Kiliseleri Milli Konseyi Misyoner Komisyonları (The Commission on Missions of the National Council of Congregational Churches) başkanı olarak görev yapmış ve 1919 yılından 1920 yılına kadar Kilise Cemaatleri Milli Toplantı Başkanı olmuştur. 1921 yılından 1927 yılına kadar Eğitim için Cemaat Vakıfları Başkanı olarak çalışmıştır[192].

Birinci Dünya Savaşı esnasında, Rektör King, Fransa'daki Genç Hıristiyan Erkekler Birliği (Y.M.C.A.)'nin dini çalışmalar bölümü yöneticisi olarak birkaç ay görev yapmıştır. Ateşkesten hemen sonra Charles Richard Crane ile birlikte "Türkiye'de Manda Hususundaki Müttefikler arası Komisyon"da ABD temsilcisi olarak atanmıştır. Bu komisyondaki göze çarpan performansı nedeniyle 1920 yılında Onursal Fransız Lejyoner Şövalyesi Nişanı (Chevalier of the Legion of Honor of France)'na layık

---

[190] Aynı yer.
[191] Aynı yer.
[192] Aynı yer.

görüldü. Dr. King, çoğunluğu yöneticiliği esnasında basılmış 19 adet kitabın yazarıdır. Bunlar arasında en bilinenleri: "İlahiyatın yeniden inşası: Tanrıbilim ve sosyal bilinç", "Makul yaşayış (1905)", ve "Dostluğun kuralları", "İnsan ve Kutsal', "İsa'nın Ahlak kuralları (1910)", "Temel Mesele (1917)", "Hayatı Bütün Olarak Görme (1923)"dir[193].

Dr. King'in 1927 yılında katıldığı son diploma töreninde büyük bir mezunlar[194] toplantısı göze çarptı ve haziran ayındaki yüzüncü yıl diploma törenlerinde ilk seçkin mezun hizmet madalyası ile onurlandırıldı. Bu arada emekli olmasını müteakip sağlığını kaybetmeye başladı[195]. Daha sonra, eşi ve üç oğlunun desteği ile hayatta kalmıştır. Eşi Julia Coates King ile 7 Temmuz 1882 yılında evlenmiştir. Oğulları; Washbum Üniversitesi Rektörü Philip Coates King, Boston Mass'dan Dr. Donald Storrs King ve Oksford'daki Miami üniversitesinin Kütüphane müdürü Edgar Weld King'dir. Dördüncü oğlu olan Oberlin Üniversitesi Tarih bölümü profesörü Harold Lee King ise 1926 yılında vefat etmiştir[196]. Oberlin Üniversitesi emekli rektörü Henry Churchill King bir haftalık hastalığını takiben, 27 Şubat 1934 Salı günü sabahı Oberlin'deki evinde 76 yaşında vefat etmiştir[197].

3. Diğer Personel

Charles R. Crane ile Henry King'in başkanlığında oluşturulan bu heyette; Profesör Albert H. L. Lybyer, Doktor George Montgomery, Türkiye kuzey bölgesi teknik danışmanı Yüzbaşı Donald N. Brodney, sekreter ve mali danışman Sami Haddad, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi Öğretim Görevlisi Tıp Doktoru Tercüman Başçavuş Michael Dorizas, Tercüman Mr. Lawrence, S. Mooreye, Üsteğmen Paul O. Toren ve astsubay Stanagraf bulunuyordu[198].

---

193 Aynı yer.
194 Mezunlar ifadesi mezun olan erkek öğrenciler (alumni) anlamında kullanılmıştır. Aynı yer.
195 http://www.oberlin.edu/archive/holdings/finding/RG2/SG6/biography.html, 21 Nisan 2008.
196 Aynı yer.
197 H. C. King ile ilgili ayrıntılı bilgi için Donald M Love'nin 1956 yılında Yale Üniversitesinde basılan "Oberlin'den Henry Churchill King" isimli kitabına müracaat edilebilir. Aynı yer.
198 Duman, a.g.m., s. 99; Howard, **The King-Crane Commission,** s. 38-39.

Prof. Albert H. Lybyer Laurence Moore ve Montgomery "teknik danışman" sıfatıyla heyette yer almıştır. Prof. Lybyer, Türk Tarihi konusunda yoğun araştırmalar yapmış önemli bilim adamlarındandır. Venedik kaynaklarından faydalanarak "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun İdaresi" adında bir kitap yazmıştır. Amerika'da İllionis Üniversitesi'nde tarih, felsefe ve Osmanlı Tarihi dersleri veren Lybyer, bir süre Robert Kolej'de de görev almıştır[199].

Danışmanlardan Mr. Montgomery ise, uzun yıllar İstanbul'da yaşamış, Türkçe'yi çok iyi konuşan, Türk insanının gelenek ve yaşam tarzını yakından incelemiş bir bilim adamıdır. Bir süre Amerikan Ordusu'nda da görev yapmıştır. Yaverlerden Yüzbaşı Yale, Doğu'da pek çok seyahatlerde bulunmuş, Arapça'yı iyi bilen bir askerdir. Arabistan konusunda uzman olan Yale, heyete Filistin ve Suriye seyahati sırasında çok yardımcı olmuştur[200].

C. King-Crane Heyeti'nin İstanbul'daki Faaliyetleri

Heyet 30 Mayıs 1919 tarihinde Paris'ten ayrılarak[201] ilk önce İstanbul'a gelmişti. Heyetin faaliyetleri sonunda, Toroslar'ın güneyinde Arapça konuşan bölgelerin yanı sıra merkezi İstanbul olmak üzere Anadolu'daki diğer bölgelerde incelemeler yapılarak, "Şark Meselesi"nin tümüyle değerlendirilmesi hedefleniyordu. "Le Journal" gazetesi, Amerika'nın İstanbul'a bir heyet göndermekteki amacının açık olduğunu iddia ediyordu. Amerika'nın, Osmanlı coğrafyasında bir hareket ve faaliyette bulunması konusunda kamuoyu hazırlanarak vakit kazanılacaktı[202].

---

199 Bilgen, **a.g.e.**, s. 68'den Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c.II, İstanbul. 1970, s.38; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 76.

200 Ayışığı, **a.g.e.**, 77'den **Tasvir-i Efkar**, 14 Ağustos 1919, nr. 2812.

201 *"Two Americans Leave To Study Asia Minor"*, **The New York Times**, 02 Haziran 1919.

202 Ayışığı, **a.g.e.**, 77'den **İkdam**, 4 Haziran 1919, nr. 8017. Heyetin faaliyetleri için ayrıca bkz. *"Oppose A Joint Mandate, Armenians Object to Control in Connection with Turkish Territory"*, **The New York Times,** 03 Haziran 1919; *"The Mandate for Turkey"*, **The New York Times**, 20 Ekim 1919; *"The*

The New York Times Gazetesi’nde yer alan haberlerde Ermeni çıkarlarına aykırı olabilecek Türkler ile birleşik manda çözümü sert şekilde eleştiriliyor, eski büyük elçi Morgenthau kişisel çıkarları ve menfaati için birleşik mandayı desteklemekle suçlanıyordu. Heyetin tüm faaliyet ve görüşmeleri gazete sütunlarında ayrıntılı olarak yer almamaktaydı. Bunun yerine misyoner teşkilatlarından gelen haberler ve okuyucu mektupları ile Amerikan kamuoyu Ermeni mandası lehinde şekillendirilmekteydi.

3-4 Haziran 1919’da İstanbul’a heyetin varışından önce, 31 Mayıs 1919’da ABD Komiserliğinde yapılan bir toplantıya Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Mahmut Paşa ve İzzet paşa da iştirak ederek Türkiye’nin bütünü üzerinde bir ABD mandası istediler. Cevat Paşa[203], ordunun ABD mandasını destekleyeceğini ifade etti. Heyet üyeleri, İzzet Paşa’ya, Türk Milleti’ni temsil ettiğine inandıklarını Milli teşkilatın Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Amerikan mandasını talep etmesi halinde, Amerika’nın da Osmanlı Devleti’ni mandası altına almayı kabul edeceğini söylediler[204].

1. King-Crane Heyeti’nin İstanbul’a Birinci Gelişi

1919 Mayıs’ının sonunda Paris’ten Köstence’ye doğru hareket eden King-Crane Heyeti 3 Haziran 1919’da İstanbul’a geldi[205]. Heyet, İstanbul’dan inceleme yapacağı bölgelere hareket etmeden önce, bir bildiri yayınladı. Manda sorununun önemine ve

---

Mandates or War?”, **The New York Times**, 09 Kasım 1919; *“The Turkish Mandate”,* **The New York Times**, 09 Kasım 1919.

203 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78. Ferik Cevat Şakir Paşa’nın konağında Amerika’nın tanınmış iş adamı ve siyasetçilerinden Crane ve tanınmış hukukçularından Profesör King başkanlığında bir heyete birkaç kere çay ziyafeti verilmişti. İzzet Paşa, Crane’in bütün Osmanlı Ülkesi’nin Arabistan da dahil olmak üzere bir blok halinde belirli ve sınırlı bir süre içerisinde Amerikan Mandası altına alınması konusundaki düşüncelerini gizleyemediğini ifade ediyordu. Bkz. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I,II,** İstanbul, 1992, s. 318.

204 Ayışığı, **a.g.e.**, 78.

205 Bilgen, **a.g.e.**, s. 70, 12 numaralı dip not içerisinde bu tarih ile ilgili şu açıklama vardır: Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal imzası ile 15.6.1919 tarihinde Erzurum vilayetine çekilen telgrafta, King-Crane Heyeti'nin 4.6.1919 tarihinde İstanbul'a geldiği belirtilmektedir. Bkz. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV, Ankara, 1991, s.32. Oysa Mine Erol ve Seçil Akgün, 3 Haziran 1919'da İstanbul'a geldiğini yazıyor. Bkz. Erol, **a.g.e.**, s.61; Akgün, **a.g.e.**, s.59. Sina Akşin de 3, 4 Haziran tarihinden söz ediyor, bkz. Akşin, **a.g.e.**, s.519.

güçlüğüne değinilen bildiride, Amerikan halkının görüşünün de verilecek manda kararında etkili olacağını vurgulanmaktaydı[206].

İstanbul'da faaliyetlerine başlayan King-Crane Heyeti, Yakındoğu ve Ermeni meselesi ile ilgili olarak Clarence D. Ussher, Walter G. Smith, James L. Borton, William W. Peet, Amiral Bristol ve Konsolos Ravndal gibi uzmanlarla ve yetkililerle görüşmüştü. Amiral Bristol ve Konsolos Ravndal politik bir düzenleme için, heyetin, Halide Edip gibi Batıcı Türk aydınları ile de görüşmesini önermişti[207].

Dr. Albert H.Lybyer, Dr. G. Montgomery ve Yüzbaşı W. Allem'in de müşavirlik ettikleri King-Crane Heyeti[208] ile ilk temas Amerikan mandası taraftarları (Halide Edib, Ahmed Emin, Rauf Ahmet) ile olmuştur. Heyet, Amerikan mandası taraftarlarınca büyük bir sevinçle karşılanmıştı[209].

Henry King'in, Sadrazam Damat Ferit Paşa ile kısa bir görüşme yapmasını takiben, heyet İstanbul'da dört gün kaldıktan sonra 7 Haziran Cumartesi günü İstanbul'dan ayrılarak Filistin'e gitmiştir. 10 Haziran 1919'da Yafa'ya ulaşan heyet, ondan sonraki altı haftada Filistin'deki, Suriye'deki ve Lübnan'daki halk temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuştur[210]. Saha çalışmalarını ve incelemelerini tamamlayan heyet Adana ve Mersin'e uğramış[211] ve 23 Temmuz 1919'da İstanbul'a dönmüştür[212].

2. King-Crane Heyeti'nin İstanbul'a İkinci Gelişi

Heyet 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü saat 18:00 sularında Mersin üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır[213]. Heyet ikinci gelişinde, Sadrazam Damat Ferit Paşa adına sadaret yaveri tarafından karşılanmıştır. Ancak bu resmi bir karşılama değildir. Çünkü resmi bir

---

206 **a.g.e.** s. 70'den İleri, 5 Haziran 1919.
207 Aynı yer; Hovannisian, **Armenia 1919-1920**, s.324.
208 **a.g.e.**, s. 77'den **Vakit**, 1 Ağustos 1335.
209 Ayışığı, **a.g.e.**, 77.
210 Aynı yer'den **Orient News**, 29 Temmuz 1919.
211 Aynı yer'den ATASE, D. 286, (112), Kls,77,F.67,84.
212 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78'den BOA, DH-KMS, D.54-1,nr.43,lef 1-2; Bilgen, **a.g.e.**, s. 70.
213 Howard, **The King-Crane Commission,** s. 161.

karşılama yapabilmek için, devletler arasında ilişkilerin devamlılığını sağlayan bir antlaşma yürürlükte yoktur. Yine de Amerika ile Osmanlı Devleti arasında harp esnasında gelişen bir problem olmadığı için, hükümet özel mahiyette bir yaver göndermiştir. İstanbul'a gelen bu heyeti, "Asri Kadınlar Cemiyeti" ile İstanbul'daki Amerikan okulları mezunlarından seçilen bir heyet karşılamıştır[214]. Karşılama esnasında, üniversite ve yüksek okulları temsilen, bu okul mezunlarından oluşturulan heyet adına Hukuk fakültesinden Hakkı Bey bir konuşma yapmıştır. Çeşitli unsurlar, Amerikan heyetini karşılamak üzere hummalı bir çalışma içine girmişlerdi. Cemaatleri adına ayrı ayrı çalışan Rumlar, Ermeniler ve Museviler, ulusal menfaatleri ve özel isteklerini bu heyete "takdir ve tasdik" ettirmek için, bir süredir çok geniş bir hazırlık yapmışlar, heyeti kendi düşünceleri doğrultusunda etkileyecek her vasıta ve önlemi önceden düşünmüşlerdi[215].

İstanbul'a dönen King-Crane Heyeti, tahkikat gezisini Anadolu'nun içlerine kadar sürdürmemeye karar verdi. Oysa 15 Haziran 1919'da Erzurum'a çekilen telgrafta, Mustafa Kemal Paşa, Amerikan heyetinin "Vilayat-ı Şarkiye'ye azimet"[216] edeceğini bildirmişti. Heyetin, Anadolu içlerine kadar gitmemesinin gerekçesi "Türk Antlaşması'nın gecikmesi" olarak gösterilmişti. Bundan dolayı heyet üyeleri, Amerikan ve İngiliz yerel kaynaklarından elde ettikleri bilgileri kendi gözlemleri olarak kabul etmişlerdi[217]. Anadolu'ya, Doğu'ya gitmenin gereği yoktu. Çünkü İstanbul, Osmanlı Devleti'nde yer alan tüm toplulukları ve akla gelebilecek her görüşün taraftarını barındıran bir örnek özelliğini gösteriyordu. Bu da heyete İstanbul'da yapılan çalışmalar ile tüm Osmanlı topraklarına yönelik bilgi toplama imkânı sağlıyordu. Heyetin İstanbul'dan, Anadolu içlerine seyahat etmemesi bu bakımdan haklı bulunmuştu. İşte tam bu sırada Anadolu'daki milliyetçiler arasında gelecek heyet ile ilgili neler

---

214 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78'den **Tasvir-i Efkar**, 3 Haziran 1919, nr. 2745.
215 Aynı yer.
216 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, c.IV, Ankara, 1991, s.32.
217 Bilgen, **a.g.e.**, s. 72'den **Chicago Daily News**, 11 Ağustos 1919.

yapılacağı, nasıl izahat verileceği, izahat verecek insanların kimler olacağı üzerine yoğun yazışmalar yapılıyordu[218].

King-Crane Heyeti, Temmuz 1919 sonunda İstanbul'a gelip çeşitli kuruluşların sözcülerini dinlemeye başlayınca mandacılık akımı daha da güçlendi. Aslında komisyonun görevi daha çok Arap vilayetleri ile ilgili bir manda sorununu incelemekti. Ancak aynı komisyon, doğrudan doğruya Türkiye için de bir rapor hazırlamıştı[219]. Bundan dolayıdır ki, Halide Edip 10 Ağustos 1919 tarihinde bir mektup yazarak, Mustafa Kemal'i Amerikan mandaterliğini savunmaya çağırmıştı[220]. Bu mektupta "eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere" geçici bir manda savunuluyordu. Fakat bu görüşün belli başlı hemen bütün dayanakları yanlış bazı bilgilere dayanıyordu. H. Edip'in dediklerinin tersine, ABD'ye yapılan ve Wilson'un Senato'ya danışmak üzere kabul etmiş olduğu manda önerisi, yalnız Ermenistan ve İstanbul devleti içindi. ABD idari mekanizması, hele Müslümanlık söz konusu olduğunda "dinsiz ve milliyetsiz" sayılamazdı. ABD, Türk toprakları üzerinde Ermenistan kurmaya oldukça istekliydi. Yalnız bu uğurda fedakârlık yapmak konusunda isteksizdi. Üstelik H. Edip "Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika'dan" söz ediyordu. Oysa ancak 1946'da tam bağımsızlık tanınan Filipin'in, gerek Amerikalılardan ve gerekse İspanyollardan önce, ne ölçüde "vahşi" sayılabileceği tartışmaya çok açıktı[221].

King-Crane Heyetinin İstanbul'da bulunması, buradaki birçok Türk aydınını Amerika mandasını destekleyici görüşler öne sürmeye ya da bu konuda Erzurum'a telgraflar göndermeye sevk etmiştir. Nitekim İstanbul'daki Karakol Cemiyeti kurucularından Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği mektupta, Osmanlı aydınlarından Ahmet Rıza, Cami ve Reşit Hikmet Beylerle, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut ve Esat Paşaların görüşlerini yansıtıyordu. Türkiye'nin ihtiyaç

---

218 Aynı yer'den ATASE, D-60-4, Kls.323. F.8; ATASE. D.286-112, Kls.77, F.3.
219 Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Sander Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 295; Sonyel, **a.g.e.**, s. 124-125.
220 Atatürk, **a.g.e.**, s.115-120.
221 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 86; Akşin, **a.g.e.**, s. 526.

duyduğu yardımın Amerika tarafından yapılmasının en yararlı yol olduğu açıklanıyordu. Amerikalılar gitmeden durumu bildirebilmek için kongrenin acilen toplanması gerektiği rica ediyordu[222].

3. King-Crane Heyeti'nin İstanbul'daki Çeşitli Siyasal Kuruluşlar ve Cemiyetler ile Yaptığı Görüşmeler

King-Crane Heyeti, İstanbul'da kaldıkları süre içinde sırasıyla önce Müslümanları, sonra Ermenileri, Rumları ve Musevileri dinledi. Bunların yanı sıra birçok tanınmış, nüfuz sahibi kişi, siyasi parti liderleriyle resmi ve özel görüşmelerde bulunarak ülkede mevcut istek ve eğilimler hakkında bilgi toplamaya çalıştı. Heyet 29 Temmuz 1919 günü yanında Amerikan Büyükelçiliği Kavası olduğu halde, şehirde bulunan parti merkezlerine ve çeşitli İslami cemiyet merkezlerine birer memur gönderdi. Bu görevliler aracılığı ile bütün Müslüman cemiyetlerini temsil etmek üzere seçilen bir heyetin Amerikan Büyükelçiliği'ne gelerek istek ve arzularını anlatması talep edildi[223]. 31 Temmuzda Türk temsilcileri ile yapılan bu ön görüşmeden sonra, King-Crane Heyeti, 1 Ağustos 1919'da Ermeni ve Rum patrikhanesinin ileri gelen temsilcilerini kabul etti.

Bu gelişmeler L.E. Browne tarafından Amerikan basınına şöyle iletiliyordu: *"Komisyonerler King ve Crane, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Bütün Grupları Dinliyor- Komisyon, Türkiye'nin gelecekteki statüsü ile ilgili düşüncelerini öğrenmek üzere Ermeni, Rum ve Yahudi topluluk liderlerini ve bütün Türk partilerinin yöneticilerini davet etti. Liderlere, Heyet'in araştırmalarında, kendilerine rehberlik eden bilgiler aktarıldı. Rehberlik eden bu bilgiler ki, bir kararı içeriyordu: 'Müttefik güçler, söz konusu milletler üzerinde, Türklerin tarihsel yanlış yönetimleri yüzünden, Ermenistan ve Arabistan'ın Türk İmparatorluğu'ndan ayrılması gerektiğinde anlaştılar.' Bu karar*

---

222 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 87; Nutuk, s.123-124.
223 Ayışığı, **a.g.e.**, s.79'dan **Tasvir-i Efkar**, 31 Temmuz 1919, nr.2798, 14 Ağustos 1919, nr. 2812.

kendilerine okunduğunda, Türk liderler irkildiler. Yahudiler, Türklere sempati eğilimi gösterirken, Ermeniler ve Rumlar bu duruma fazlaca sevindiler[224]*...”*

a) Türklerle Yapılan Görüşmeler

Vahdet-i Milliye Cemiyeti ile çeşitli fırkalardan gönderilen delegeler 6 Ağustos 1919 tarihinde Binbirdirek'te milli talim ve terbiye cemiyeti binasında toplanarak Amerikan tahkik heyetine verilecek cevap hakkında görüşmelerde bulundular. Bu toplantı sonucunda fırkalar bu konu hakkında verilecek cevap için kendilerini yetkili saymadıkları gibi, yerinde yapılacak tahkikattan önce fikir beyan etmeyi de doğru bulmamışlardı. Yine de bu konuda bir karar almak üzere yeniden bir komisyon kuruldu. Bu komisyon birkaç gün içinde görüş ayrılıklarını kesin bir şekilde çözerek son bir genel toplantı yapıp verilecek cevabı hazırlayacaktır[225].

(I) Milli Ahrar Fırkası

King-Crane Heyeti ilk görüşmeyi, Milli Ahrar Fırkası temsilcileri Cami ve Kemal Midhat Beyler ile yapmıştı[226]. Cami Bey'in İstanbul basınına verdiği beyanata göre, Türkler ile meskûn yerlerin bölünmez bir bütün teşkil ettiği, konuşmanın da bu esas üzerine yapılabileceği heyete söylemişti. Ona göre, Wilson Prensipleri Türkler için de uygulanmalı ve Türkler kendi sınırları içinde bırakılmalı idi. Çünkü Türkiye'de “ecnebi ve gayr-i Müslimlere karşı bir düşmanlık olmadığı gibi, Türk meselesi asıl mesele, Ermeni meselesi fer'i mesele”[227] idi. Öte yanda Ermenilere çoğunluğa sahip oldukları yerlerde bağımsızlık tanınabilirdi. Heyet ise, Ermeni meselesini, diğer bütün meselelerden daha çok önemsediğini söylemişti[228]. Milli Ahrar Fırkası'nın gerek Amerikan mandasına, gerek Ermeni meselesine karşı kesin bir cephe almadığı ve Fırkanın, Türkler ile meskûn bölgelerin bölünmez bir bütün teşkil ettiği fikrinde ısrar ettiği kadar, bağımsızlık fikrinde aynı hassasiyetle durmadığı anlaşılıyordu[229]. Cami

---

[224] Bilgen, **a.g.e.**, s. 73'den **Chicago Daily News**, 11 Ağustos 1919.
[225] Ayışığı, **a.g.e.**, s. 85; **Tasvir-i Efkar**, 7 Ağustos 1919, nr. 2805.
[226] Howard, **The King-Crane Commission,** s. 165.
[227] Bilgen, **a.g.e.**, s. 74'den **Vakit**, 1 Ağustos 1919; **İkdam**, 1 Ağustos 1919; **Tanin**, 1 Ağustos 1919.
[228] Aynı yer.
[229] Erol, **a.g.e.**, s.63.

Bey, toplantı sonrası basına yaptığı açıklamada, Amerikan heyetine, öncelikle "Nasyonalist" ve "Nasyonalistliğin" asgari bir şekli olan minimalist olduklarını, hareketlerinin ise milli sınırlar içinde kalacak toprakların muhafazasına yönelik olduğunu ifade ettiklerini söylüyordu[230].

(II) Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası

King-Crane Heyetinin ikinci olarak dinlediği siyasi parti, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkasıydı. "Sulh ve Selamet Fırkası"ndan genel sekreter Ferid Paşa, İsmail Hakkı Paşa ve Mustafa Arif Beyler Amerikan heyetinin sorularına müştereken cevap verdiler. "Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nde hiçbir zaman ve hiçbir yerde çoğunluk oluşturmadıklarını, Anadolu'da bir Ermenistan teşkil olunamayacağını" ifade ettiler. Fırka, Ermeni meselesine karşı açıkça cephe almış, Anadolu veya İstanbul konusunda fedakârlığa rıza göstermeyeceğini belirtmişti. Heyete, manda fikrini kabul etmediklerini, Anadolu'da Ermeni Devleti kurulmasına karşı olduklarını söylediler[231]. Batılılaşma sorununu, Wilson Prensipleri dahilinde "tam istiklal" koşuluna bağlamışlardı[232]. Fırka için, "Müzaheret manda, himaye" gibi kavramların hepsi bir aldatmadan başka bir şey değildi. "*Buna binaen bağımsızlığımıza dokunmak ihtimali melhuz hiç bir şeyden hayır ve menfaat bekleyemeyiz. Bunun için de hiçbir mandaya taraftarlık gösteremeyiz.*" demişler ve bu düşüncelerini de bir beyanname ile açıkça ilan etmişlerdi[233].

(III) Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına delege olarak seçilen genel merkez üyelerinden Zeynelabidin, Seyfeddin ve Dr. Esad Beyler heyet tarafından kabul edildi. Yapılan görüşmede delegeler, fırkanın King - Crane Heyeti ile sıkı bir temasta bulunmayı arzu ettiğini söylüyorlardı[234]. Hürriyet ve İtilaf Fırkası görüşmede, Wilson Prensipleri dahilinde "istiklalin tamamiyeti" fikrini savunmuştu. Mahallinde inceleme yapmadan, Türkiye'nin zararına bir Ermenistan teşkiline razı olunamayacağı konusunda Hürriyet ve

---

230 Ayışığı, **a.g.e.**, 79.
231 Bilgen, **a.g.e.**, s. 74'den **Vakit**, 1 Ağustos 1919.
232 Aynı yer'den **İkdam**, 16 Ağustos 1919.
233 Ayışığı, **a.g.e.**, 83'den **İkdam**, 15 Ağustos 1919, nr. 8087; **Son Posta**, 12 Ekim 1935, sayı: 1866.
234 **a.g.e.**, s. 79'dan **İkdam**, 1 Ağustos 1919, nr. 8073.

İtilaf Partisi dahil tüm partiler görüş birliği içindeydiler[235]. Kendisini Hürriyet ve İtilaf Partisinin lideri sayan, emekli miralay Sadık Bey, Dr. Crane'in "Ermenistan" ile ilgili sualine çok açık bir cevap vermişti: *"Milyonlarca Müslüman'ın refahı haline bir an bile himmetini diriğ, etmeyen; berren ve bahren cihana sayesaz olan İngiltere devlet-i muazzamasıdır. Binaenaleyh, Hürriyet ve İtilaf Partisi İngiltere'yi ister"*[236].

(IV) Vahdet-i Milliye Heyeti

Vahdet-i Milliye Heyeti adına ayandan Ahmet Rıza Bey ve eski Hariciye Nazırı Nabi Beylerle, Reşid Sadi Bey ve Çürüksulu Mahmud Paşalar Amerikan Büyükelçiliği'ne geldiler[237]. Vahdet-i Milliye Heyeti liderleri, King-Crane Heyeti tarafından Amerikan mandasını isteyip istemedikleri konusundaki soruya karşılık, "mandaya taraftar olmadıklarını" söylemişti. Ancak Vahdet-i Milliye liderleri 7 Ağustos 1919'da Vakit gazetesine verdikleri beyanatta, "...bütün memlekete şamil olmak kaydıyla ve muvakkat bir zaman için Amerikan müzaheretinin faydalı neticeler vereceğini" söylediklerini ifade etmişlerdi[238]. Ayrıca görüşmelerde bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasına kendilerinin de taraftar olduğunu söylediler[239].

(V) Milli Kongre

Elli dört cemiyet, heyet ve siyasi fırka temsilcilerinden oluşan ve partiler üstü bir kuruluş olduğunu belirten Milli Kongre ise, Amerikan mandasını destekliyordu[240]. Partiler üstü bir organ olduğunu söyleyen Milli Kongre'nin düşünceleri, istekleri çok önemli idi. Çünkü Milli Kongre'nin fikri ve isteği aslında kamuoyunun isteği ve düşüncesi olarak kabul görmeli idi. Bu yetkiye sahip olduklarını düşünüyorlardı. Amiral M.L. Bristol'e verdikleri notada "Osmanlı İmparatorluğu'nun rehabilitasyonu için

---

[235] **a.g.e.**, s. 81'den **Tasvir-i Efkar**, 7 Ağustos 1919, nr. 2805.
[236] **a.g.e.**, 83.
[237] Howard, **The King-Crane Commission,** s. 166.
[238] Bilgen, **a.g.e.**, s.75'den **Vakit**, 7 Ağustos 1919; Erol, **a.g.e.**, s.63;.
[239] Aynı yer.
[240] Bilgen, **a.g.e.**, s.75. Ahmet Emin Yalman'a göre, Türkiye'de mevcut olan tüm siyasi partilerin temsilcilerinden oluşan dernek Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin programını benimsemişti. Bkz. Ahmet Emin Yalman, **Turkey in My Time**, Norman, 1956, s.74-75; Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, 1979, s.24-25. Mine Erol'un saptadığına göre, ABD mandasını destekleyen örgütlerin başında Vahdet-i Milliye, Milli Ahrar ve Milli Kongre geliyordu. Bkz. Erol, **a.g.e.**, s.64-65.

Amerika'nın görev almasını"[241] talep ediyorlardı. L.E. Browne da Milli Kongre'nin bu isteğini 8 Ağustos 1919 günü, Chicago Daily News'da yayımlatıyordu: *"-Türkiye'de Bir Grup Tarafından Birleşik Devletler mandası İstendi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rehabilitasyonu Görevini Amerika'nın Üstlenmesi İsteniyor- İstanbul Türkiye, Perşembe, Ağustos 7. Türkiye'deki en önemli politik grup, Birleşik Devletlerden Osmanlı İmparatorluğu mandasını kabul etmesini açıkça talep etti. 'Milli Kongre' birkaç gün önce Amerikan Komiseri Amiral Bristol'a, bir mektup sundular. Bu mektupta Milli Kongre'nin görüşü yer alıyordu. Özetle, Türkiye'nin kendi hükümet işlerini tekrar teşkilatlanma ve iyileştirme faaliyetlerini icra edemeyeceği ifade ediliyor ve Birleşik Devletler'den bu görevi üstlenmesi isteniyordu. Böylece, uluslararası meselelerde güçsüz kalmış Türk politikası, ilk kez Türkiye'nin yeniden yapılanmasının dış yardımı gerektirdiğini yazılı bir itirafla istemekte. İttihat ve Terakki Komitesi hariç, her siyasi partiden elli üyenin oluşturduğu Milli Blok, organize olduktan sonra Türkiye'nin dahili ve harici politikaları ile ilgili resmi olmayan bir grup haline geldi. Milli Blok'un amacı, partiler üstü bir tavırla, kabineye tavsiyelerde bulunmak, eleştirmek, yaptırım gücü sağlamak. Milli Blok, çeşitli partilerin temsilcilerinden olup, Türkiye'nin en iyi politikacılarını bünyesinde bulundurmaktadır. Milli Blok, Türkiye'nin yeni parlamentosu niteliğinde olup, Birleşik Devletlerden, Türkiye'nin kontrolünü üzerine almaşım istemektedir ve Türk halkının gözleri Milli Blok üzerindedir[242]..."*

(VI) İstanbul Belediyesi

Daha önce yapılan davet üzerine 12 Ağustos 1919 tarihinde Belediye Başkanı Cemil Paşa, yanına "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye" üyelerinden Cevat, Dr. Neş'et, Belediye Başkan Yardımcısı Raif ve Birinci Daire Müdürü Ahmet Beyleri alarak Amerikan Büyükelçiliği'ne gitti. Amerika tahkikat komisyonu tarafından kabul edilen heyete; İstanbul'un mevcut genel nüfusu, ülke için nasıl bir idare düşünüldüğü ve manda konusunda bazı sorular yöneltildi. Bu sorulara verilen cevaplara bakılırsa, İstanbul'da

---

[241] Bilgen, **a.g.e.**, s.75'den **Chicago Daily News**, 8 Ağustos 1919.
[242] **a.g.e.**, s. 77'den **Chicago Daily News**, 8 Ağustos 1919.

toplam nüfus 950.000'in biraz üstündeydi. Bunun 650.000 kadarı Müslüman, geri kalanı da gayr-i Müslim idi[243].

(VII) Görüşülen Hususlar

Önce "Büyük Ermenistan"la meşgul olan King-Crane heyeti, daha sonra, Osmanlıların hangi "manda"yı istediklerini araştırmaktaydı. Muhtelif devletlerin ileri gelenleri ile muhtelif partilerin rical ve delegeleri, gazetelerin başyazarları ve temsilcileri Amerikan Büyükelçiliği'ne çağrılıyor, bir hayli izzet ve ikram edildikten sonra, "Hangi devletin mandasını istersiniz?" sorusu yöneltiliyordu. Sultan Abdülhamid idaresiyle, İttihat ve Terakki Hükümeti'nden sonra Türkiye için nasıl bir idarenin kabul ve tatbikinin istendiği sorusuna şöyle bir cevap verilmişti: *"Devlet ve memleketin eski idaresi yüzünden uğradığı zararlar meydanda olduğundan, bundan böyle artık geçmişten tamamen ve kesinlikle ilgiyi keserek, gelişme ve ilerlemek için idare şeklimizi ıslah ve yenilemekte birleştik. İlmen ve fennen Avrupa medeniyeti seviyesine yükselmek için her türlü sebep ve vasıtaya müracaata milletimiz kesin karar vermiştir. Bunun için de büyük devletlerden birinin açık mali ve idari yardım ve gözetimine muhtacız. Bu devlet de İngiltere ve Amerika devletlerinden biri olabilir*[244]*."*

King-Crane Heyeti, Türk heyetinin bu cevabına şöyle bir açıklama getirdi: *"Sözlerinizden anlaşıldığına göre, sizler manda kelimesinden ürküyorsunuz. Bu kelime birçok düşünce ve araştırma sonucu olarak bulunmuştur. Bu hiçbir zaman himaye manasına alınamaz. Manda, sizin arzu ve temenni ettiğiniz "müzaheret ve muaveneti" yerine getirmeyi kabul edecek devlete mahsus bir ilimdir. Manda, öyle bir şeydir ki, hatta istenildiği zaman değiştirilebilir. Millet isteyince, "Cemiyet-i Akvam" kararıyla mandaterini değiştirebileceği gibi, yürünülen gayeye varıldığı, yani arzu edilen ilerleme ve gelişme meydana geldiği Cemiyet-i Akvam tarafından anlaşılınca, kendisi "müzaheret ve muavenet"ten vazgeçerek mandayı kaldırır. İşte görülüyor ki, manda kelimesi korkulacak bir şey değildir. Memleketinizi evvelce olduğu gibi sıkı bir*

---

[243] Ayışığı, **a.g.e.**, s. 82.
[244] **a.g.e.**, s. 84'den **İkdam** 13 Ağustos 1919, sayı: 1866.

merkeziyetle, yani her şeyi merkezden yapılacak emin ve tebliğ dairesinde idare etmek mi, yoksa "adem-i merkeziyete" mi yaklaşmayı istiyorsunuz[245]*."*

Bunun üzerine söz alan Cemil Paşa şöyle bir cevap verdi: *"Sıkı merkeziyet ile idare olunan memleketlerle diğer yönetim şekillerini kabul eden millet ve memleketlerin ilerleme dereceleri ve gelişmeleri göz önüne alınınca, bunun daha sonraki şeklini kabul pek tabii ve gereklidir. Çünkü ilerlemek için bir başka yol olmadığından bizim için de, daha geniş hareket etme esasına dayalı "adem-i merkeziyet" idaresini kabul etmek zaruridir*[246]*."*

Daha sonra manda konusunda bir beyanat veren King-Crane heyeti, Amerika'nın gerek Avrupa ve gerekse Ortadoğu'da hiçbir siyasal amacı olmadığını belirterek, Doğuda bağımsız bir Ermenistan'ın Türkiye açısından yararlı olacağını iddia etti[247].

C. R. Crane'in görüşmelerde izlemiş olduğu yaklaşım nedeniyle, başta Başkan Wilson olmak üzere Amerikalıların, medeni ve insani duygularla, milletlerin arzularını anlayan, dünya barışını sağlamak istediklerine hüküm verilmişti. Fakat "Müstakil bir Ermenistan gerekli midir?" şeklindeki genellikle Türklere sorulan soru Amerikan heyetinin asıl amacını ortaya koyuyordu. Damat Ferit Paşa'nın Barış Konferansı'na verdiği muhtıra ve beyanatları bu tip soruların temelini oluşturmaktaydı. Osmanlı Hükümeti'nin, İngiliz himayesine muhtaç olduğunu ilk defa olarak ortaya atmakla kalmamış, Rum patrikhanesini Bab-ı Ali'nin şerik ve müşaviri derecesine getirdikten sonra, Doğu'da bağımsız bir Ermenistan'a lüzum ve ihtiyaç gösterdiğini de ifade etmişti[248].

Sadrazam Damat Ferit Paşa gibi bir hükümet başkanının bu şekildeki beyanatının farkında olan Amerikalılar yıllardır süren Türk karşıtı propaganda nedeniyle "Ermeniler, dünyanın en mazlum ve en mağdur milletlerinden biridir" inanışına sahiptiler. Amerikalılar Yakındoğu'nun son devirlerine ait gelişme ve hareketleri sadece Ermeni

---

245 **a.g.e.**, s. 85'den **İkdam**, 13 Ağustos 1919, nr. 8085.
246 Aynı yer'den **İkdam**, 13 Ağustos 1919, nr. 8085.
247 Aynı yer'den **İleri**, 1 Ağustos 1919, nr. 573-181.
248 **a.g.e.**, s. 82.

yanlısı haber kaynakları vasıtasıyla takip ediyorlardı. Son asırda, bir Ermeni-Türk davası sürüklenip gidiyordu. Fakat bu davanın nereye varacağı sorusunu sorup, öğrenmek yalnız Amerikalıların değil, Avrupalıların da aklından geçmiyordu. Kökü ve başlangıcı öğrenilmeyen bu davada daima görünüşe bakılarak, Türklerin aleyhine hüküm veriliyordu. Aslında Ermenilere zulmeden yegâne kuvvet, Rus çarlığı ile İngiliz siyaseti idi[249].

Çeşitli fırka ve cemiyetlere mensup bazı kişiler Amerika'dan gelen heyete müracaat ederek, millet adına söz söylemekteydiler. Halbuki Meclis-i Meb'usan fes edilmiş ve seçimler henüz yapılmamış olduğundan temsil yetkisine sahip hiçbir siyasal zümre yoktu. Bu nedenle hangi cemiyet adı altında ya da heyete mensup ve her ne sıfata haiz olursa olsun, hiç kimse milletin vekaletini taşıma ve millet adına söz söyleme hakkına sahip değildi[250].

Türk siyasal partilerinin ve cemiyetlerinin temsilcileri Amerikan Elçiliği'nde yapılan görüşmelerde hayal kırıklığına uğramışlardı, çünkü Amerikan heyeti onlara, kendileri için en önemli meselenin Ermenistan meselesi olduğunu ve Doğu'da bir Ermenistan kurulmasının Türkiye'nin kendi menfaatleri doğrultusunda[251] bulunduğunu açıkça söylemişti. L.E. Browne da bu hadiseyi, Chicago Daily News'ta Amerikan kamuoyuna aktarmıştı. "Görüşler, Türkiye'nin Üzüntüsüne Sebep Oluyor"[252] başlığı altında, "*Bay Crane, bütün Türk delegelerine 1878'den bu yana Türkiye'nin sıkıntılarının yüzde doksanının iki sebebe dayalı olduğunu açıkladı. Birincisi, Boğazlar meselesi, ikincisi de Ermeni meselesi, C.R. Crane'in, bu iki sorunun, derhal ve ebediyen halledilmesi"*[253] gereğini vurguladığını yazıyordu.

---

249 Aynı yer'den **Son Posta**, 14 Ekim 1935, Sayı: 1868.
250 **a.g.e.**, s. 86.
251 Bilgen, **a.g.e.**, s. 73'den **İkdam**, 1 Ağustos 1919, 2 Ağustos 1919.
252 Aynı yer'den **Chicago Daily News**, 11 Ağustos 1919.
253 Aynı yer.

b) Ermenilerle Yapılan Görüşmeler

Patrik Zaven Efendi'nin başkanlığı altında bulunan Ermeni Heyeti'nde üye olarak "Meclis-i cismani" başkanı Dr. Davidyan, Ermeni Katolik Patrik kaymakamı Sabahyan ve Ermeni Protestan rahibi Bezyan Efendiler bulunuyordu. Heyet, Amerikan yetkililerine Ermeni unsurunun isteklerini anlattıktan sonra, Patrikhaneye dönerek, bir süre gizli görüşmelerde bulundu[254].

c) Rum Cemaati ile Yapılan Görüşmeler

Aynı gün öğleden sonra, Rum Patrikhanesi heyeti büyükelçiliğe gelerek, King-Crane Heyeti'nin sorularına cevap verdi. Patrikhane heyetine, patrik vekili Dreteos başkanlık etmiş, yanında Sinod Meclisi üyelerinden Kayseri Metropoliti Nikoli, İnöz Metropoliti Yuvakim, Meclis-i muhtelit üyelerinden Kazanovel, Todori, Hralambedi, eski milletvekili Emanoilidis, Vize Metropoliti Anços ve diğer bazı şahıslar daha bulunuyordu[255].

King-Crane Heyeti'nin, "hangi devletin mandasını istiyorsunuz?" şeklindeki sorusuna Rum heyeti, Amerika, İngiltere ve Fransa Hükümetleri'nden birinin mandater olmasının yeterli olacağı merkezinde bir cevap vermiştir[256]. Fener Rum Patrik vekili Nikola, Adliye Nezareti Mezahip Müdürü Süha Bey'le yaptığı bir görüşmede, Patrikhanenin Başkan Wilson'un milletlerin hürriyeti ve inkişafı prensiplerine uygun hareket ederek 3 Mart 1919'da Türk boyunduruğundan kurtularak, anavatan olan Yunanistan Hükümeti'ne bağlılığını ilan etmiş olduğunu söyledi. Bu kararını da resmen Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişti. Aynı zamanda İtilaf Devletleri'ne de birer muhtıra vererek Fener Patrikhanesi ile Türk Hükümeti'nin alakası kalmadığını bildirdi. Bu gelişme üzerine Osmanlı Hükümeti Rum patrikhanesi ile ilişkilerin kesilmiş olduğunu, ancak diğer patrikhanelerle ilişkilerin normal seyrinde cereyan ettiğini duyurdu[257].

---

[254] **a.g.e.**, s. 79'dan **Tasvir-i Efkar**, 2 Ağustos 1919, nr. 2800.
[255] **a.g.e.**, s. 80'dan **Tasvir-i Efkar**, 2 Ağustos 1919, nr. 2800.
[256] Aynı yer.
[257] Aynı yer'den **Vakit**, 26 Aralık 1921, nr. 1453.

d) Kürt Teali Cemiyeti ile Yapılan Görüşmeler

4 Ağustos 1919'da "Kürt Teali Murahhasları" ile "Hahamhane Heyeti" Mr. Crane ve arkadaşları tarafından kabul edildiler. Mr. Crane ve diğer heyet üyeleri ABD Büyükelçiliğinde, Doğu vilayetleri inceleme komisyonunca davetleri kararlaştırılmış olan Kürt Teali Cemiyeti delegelerinden Doktor Şükrü Mehmed, Ayandan Seyyid Abdülkadir, Babanzade Şükrü Beyleri dinlediler. Cemiyet, ayrıntısı tam olarak bilinmeyen bir takım tarihi haklardan bahsederek, İngiltere'nin himayesinde bağımsız bir Kürdistan Hükümeti teşkilini talep etmişlerdi. Kürt Teavün Cemiyeti murahhasları, Osmanlı camiasından ayrılmamak şartıyla İngiliz mandasına temayül göstermişlerdi. Bunun yanı sıra "Kürt Kulübü" delegeleri de görüş bildirmişti. Delegelerden müderris Necmeddin Bey, Kürt çoğunluğunun bulunduğu yerde ancak Kürt milli hukukunun söz konusu olabileceğini belirtmişti. Kürtlerin milli gelişimi için gerekli olan hukuku talep etmişti. Bu taleplerinin de kendi akıl ve iradeleriyle değil, gelişmenin zirvesinde olarak tanımladıkları Amerikan kamuoyuyla ve bu kamuoyunu temsil eden Wilson Prensiplerinin ve adaletinin sayesinde gerçekleştirilebileceğini" söylemişti[258].

e) Musevi Cemaati ile Yapılan Görüşmeler

Amerikan heyeti, Kürt Teali delegelerini dinledikten sonra, Hahambaşı Hayim Naum Efendi'nin başkanlığını üstlendiği Musevi murahhas heyetini kabul etmişti. Musevi Heyeti, mezhep, milliyet ve dini hukukla, ülkede yaşayan Musevilerin toplumsal ve ekonomik sorunlarına ait geniş açıklamalarda bulundular. Hahambaşı Naum Efendinin ifadesine göre, Ermenistan ve Boğazlar sorunu hakkında hiçbir soru sorulmamıştı. Ancak, Musevi cemaatinin Wilson Prensipleri'nin 12'nci maddesinde söz konusu edilen, "Din, dil ve milliyet hukuku"nun korunması ve sağlanmasına dair olan konulardan başka bir istekleri yoktu. Musevi cemaati adına Amerikan heyetince dinlenen şahıslar arasında, Hahamhane genel meclis başkanı Namyas, Meclis-i cismani başkanı Karasu, Avukat İzhak ve Üniversite hukuk profesörlerinden Mişon Beyler vardı. Crane'nin sorularına bizzat cevap veren Naum Efendi, Edirne, Bursa, Çanakkale,

---

[258] Aynı yer'den **İkdam**,13 Ağustos 1919, nr.8085.

Gelibolu, İzmir, Ankara vesair büyük şehirlerde Musevi milletinin nüfus mevcudunu açıkladıktan sonra, “Wilson tarafından neşr ve ilan edilen prensiplerin 12’ncisi ve yine Wilson’un 4 Şubat 1918’de söylediği nutkun 4’üncü maddesine istinaden Osmanlı Musevileri, azınlıkların himayesinin tanınmasını, dini ve milli haklarının tasdikini isterler demişti[259]. Dr.Crane, Hahambaşına “Türkiye’ye tatbik edilecek mandanın, Musevilerce hangi devlete ait olması müreccahtır?” sorusunu da yöneltmişti. Naum Efendi cevaben, Musevi unsurunun kimseyi tercih etmediğini, sadece dermeyan ettiği taleblerinin is’anını istediğini söylemiş ve Dörtler Meclisi’ne güvendiğini de eklemişti.

D. King-Crane Heyeti’nin Yakındoğu’daki Faaliyetleri

Heyet henüz bölgesel şartları görmeden, “Teknik uzmanların yeterli bilgiyi daha önce topladıkları ve bilinmeyen çok az bilgi bulunduğu” şeklinde bir yaklaşım geliştirmişti. Bu yaklaşım çerçevesinde heyetin Yakındoğu ile ilgili kararları şekillenmişti. Buna göre, “İstanbul ve Boğazlar üzerinde Türk hakimiyeti sona ermeli, Ermenistan Türkiye’den ayrılarak Akdeniz’de bir pazar yeri verilmeli, Avrupa sömürgeciliğinin engellenmesi için Anadolu’nun geri kalan kısmının parçalanması önlenmeli ve Türk Anadolu üzerinde bir manda vekilliği kurulmalı”[260] idi. Osmanlı İmparatorluğu’nun tekrar canlanmaması için ise en iyi çözüm, Milletler Cemiyeti’nce öngörülen devletler üzerinde ortak bir Amerikan mandası kurulması idi. Heyet, bu şekildeki bir yaklaşımla ortak bir manda planını kabul etmiş olurken, “Yunanlılar ve Ermeniler gibi daha çalışkan ve girişken grupların haklarının tanınması gereğini”[261] vurguluyordu. Heyet’in bu yaklaşımı, Yakındoğu’da geçirdikleri üç aydan sonra dahi önemli ölçüde değişikliğe uğramayacaktı.

---

[259] **a.g.e.**, s. 81.
[260] Bilgen, **a.g.e.**, s. 68’den Harry N. Howard, "*An American Experiment in Peace Making: The King-Crane Commission*", **The Moslem World**, C. 2/XXXII (April 1942), s. 128-129.
[261] Bilgen, **a.g.e.**, s. 69.

E. King-Crane Heyeti'nin Ortadoğu'daki Faaliyetleri

King-Crane Heyeti'nin iki görevi vardı: Biri, Arap topraklarında kamuoyunun eğilimlerini tespit etmek, öbürü de Arap bölgeleri de dahil olmak üzere, savaş öncesinin Osmanlı Devleti toprakları üzerinde, genel bir ABD mandası kurulmasının imkânlarını araştırmaktı. Bu görüşün Amiral M.L. Bristol ve Prof. A.H. Lybeyer dahil birçoğunun ortak görüşü olduğu söylentisi ortalıkta dolaşıyordu. Ancak, King-Crane Heyeti'nin geleceği haberi Bağdat'taki İngiliz makamlarını telaşlandırmıştı. 30 Mayıs 1919 tarihli bir yazışmada; bu ziyaretin Avrupa Devletleri'nin Ortadoğu'daki durumunu zayıflatacağı, ABD Heyeti'nin yetkilerinin daraltılması gerektiği belirtiliyordu[262].

ABD heyetinin Arap topraklarına gelişi yerel halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Heyet, "Müslüman Arapların Filistin'de Yahudi Devleti'ne karşı çıktığını, birleşik bir Arap devletini desteklediklerini, Fransa'ya güvenmediklerini, Amerika'nın manda vekilliğini tercih ettiklerini" tespit etmişti[263]. Heyetin faaliyetleri 19 Ekim 1919 tarihli The New York Times Gazetesi'nin sütunlarına şu şekilde yansımaktaydı:

"Bu yeni Amerikalıların; Homer, Büyük İskender ve Hz. Musa'nın topraklarında seyahatlerinin hikâyesinin, - Müslümanlar, Hristiyanlar, Dürziler ve Yahudiler gibi görüştükleri farklı delegasyonların resmi ile tamamıyla sunulamaması yazık olmuştur. Kudretlinin koltuklarında oturdular ve Kudüs'teki kutsal yerleri ziyaret ettiler; Beyt-ül Lahim ve Nazareth'e arabayla gittiler; eski Arap şehri Şam'da günler geçirdiler ve Tyre ve Sidon'u ziyaret ettiler. Gittikleri her yerde yerli halk onları mutlulukla dinledi ve hemen onları isteklere boğdular. Diğer taraftan işgal kuvvetlerinin yetkililerinin tavırları çoğu zaman soğuk, hatta düşmancaydı[264]."

Gittikleri her yerde, ilk olarak aşağıda belirtilen, amaçlarının belirtildiği yazılı ifadeler vermişlerdir: *"Amerikan halkı, Yakındoğu'da veya Avrupa'da hiçbir siyasi hırsı*

---

[262] Akşin, **a.g.e.**, s. 519.
[263] *"American Mandate, Sherwood Eddy Says All People of Near East Want Our Help",* **The New York Times**, 19 Ekim 1919.
[264] Aynı yer.

bulunmayarak; eğer mümkünse tüm Avrupa, Asya ve Afrika tartışmalarından uzak durarak, en kalıcı barış ve insanlık için en uzun sonuçların bu savaştan çıkacağını ümit ederek, savaşın ardında ve Milletler Cemiyeti'nin altında uluslar arasında yalnızca antlaşmalar için sorumluluktan kaçamayacağının farkındadır. Yakındoğu'nun problemlerine bu anlayışla yaklaşırlar[265].”

Bu tip tartışmalı ve karışık problemlerin olduğu bir araştırmada, komisyon, her ne kadar Asya Türkiye'sinin tarihi ve siyasetiyle yakın olan adamların tavsiyesini almış olsa da, tarafların herhangi birinden gelebilecek propagandaya karşı kendini koruma amacı güdüyordu. İngiliz askeri kuvvetleri tarafından Filistin'de, Arap kuvvetleri tarafından Şam ve Arabistan'da ve Fransızlar tarafından Suriye'de işgal edilmiş bölgelerde seyahat etmekteydiler. “Yalnızca Amerikalıların kullanımı için” olan gizli raporlarında, farklı işgalci kuvvetlerin tavrının ne olduğunu açıkça belirtiyorlardı[266].

1. Tarafların Genel Yaklaşımları

Tyre ve Alexanderetta'yı kapsayan Suriye sahilindeki Fransızların işgal bölgelerindeki Fransız idaresinin davranışları hiçte dostça değildi. Heyet daha sonra gazetelere verdiği beyanatlarda durumu şu şekilde ifade ediyorlardı:*“Tüm işgal edilmiş düşman bölgesi Batı yönetimindedir. Fransız askeri yöneticilerinin, bir Fransız mandası arzusunu, en azından görüntüde elde etmek için, enerji ve başarıyla çalıştığı çok açıktı. Kimini direk olarak kimini de yerli resmi ve ajanlar aracılığıyla yürüttükleri birçok şekildeki propagandaları bizzat görüldü. Komisyon, kendisine ulaşmak için birey ve gruplarının girişimlerinin Fransız askerleri tarafından aşağılaması, ihbar edilmesi ve saklanmasına şahit oldu. Fransız mandasını desteklemediği için görevlerine son verilenlerin yerlerine açıkça konumlarına uymayan şekilde tayin edilen kişilerle ilgili makaleler ve haberleri veren gazeteler gördü. Tehditler, rüşvetler ve hatta aynı amaç*

---

[265] Ray Stannard Baker, *“Against Palestine As Jewish State”,* **The New York Times**, 20 Ağustos 1922.
[266] Aynı yer.

için dışlanan ve hapse atılan yerel kişilere dair bilgiler güvenilir kaynaklarda alındı. Tyre, Baadba ve Tripoli de yapılan toplantıların yönetimi; zekaya ve neredeyse komisyonun saygınlığına hakaret edecek kadar kötüydü. Diğer yerlerde toplantıların yönetimi, kendi metotlarını gözden uzak tutan Fransız subaylarının arasındaki az sayıdaki kişinin daha büyük zeka ve doğal nezaketi sayesinde kurtuldu. [267]"

The New York Times Gazetesi'nde yer alan bu ifadeler Suriyelilerin Fransızlara karşı tavrının özetidir. Komisyon, Suriye'deki Fransa'ya karşı bir takım isteksizlik için önceden hazır olmasına rağmen, tüm Müslümanlar ve Katolik olmayan Hıristiyanlar (bir kısım Yunan Ortodoks'u dışında) arasında Fransız karşıtı duygunun gücü, evrenselliği ve derinliği büyük bir sürpriz olarak ortaya çıkmıştı. Fransız yanlıları, bunun Arap ve İngilizler tarafından başarılmış Almanya ve Türkiye propagandasına bağlı olduğu ve derin katmanlı olmadığını iddia etmişlerdi. Komisyon bu iddiayı test etmek için görüşmeler yapma konusunda büyük sorunlar yaşamıştı. Heyet'e göre, Fransız karşıtı duygular Suriye nüfusunun büyük bir kısmında derin ve köklü gözükmektedir. Bu, Suriyelilerin, tüm olaylarda Fransızların karışmasına muhalefetlerine dair verdikleri görüşlerinin incelemesinde ortaya çıkıyordu.

Suriyelilerin genel yaklaşımları heyet tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

1. Fransızlar, dine karşı düşmandır, kendilerinin dini yoktur, yalnızca siyasi motifler için yurt dışındaki Roman Katolikleri desteklemektedir.

2. Kadınlara karşı Fransız tavrını onaylamıyorlar.

3. Fransız eğitimi, Anglo-Sakson'a eğitimine nazaran yüzeysel ve karakter olarak aşağıda bir eğitim tarzıdır. Dini ve ahlaki olmayan Fransız edebiyatına benzemektedir. Müslümanlar, kadınlarını eğitme zamanı geldiğini fark etmiştir. Ancak Fransız eğitimi alan kadınların kontrol edilemez olduğunu söylerler.

---

[267] Aynı yer.

4. Fransızlar, yerlilere Cezayir ve Tunus'ta eşit davranmamıştır. Devlet memuriyeti ve sivil haklar konusunda farklılık göstermiştir.

5. Fransızlar, Suriye'nin Hristiyanlarına ticarethaneler ve imtiyazlar konusunda kanunsuz ve adaletsiz oranlar verme eğilimi göstermiştir. Katolik olmayanlar, aynı ayrımcılığın Katolik ve Maronitler adına da gösterildiğine dair şikâyet ederler.

6. Fransızlar bu ayrımcılık ve entrikalar nedeniyle işgalden beri Suriye'de büyük ölçüde savaş sırasında azaltılmış olan dini bölünmeyi arttırmıştır. Böylece, dini olmayan bir temelde oluşturulmaya çalışılan Suriye milliyetçiliği ihtimali tehlikeye girmektedir.

7. Fransızlar koloni politikası eğilimindedir. Böylece Fransızcayı yerli dil yapıp insanları Fransız'a dönüştürecektir. Suriyeliler, Arap dilini korumayı ve ayrılıklarını geri almayı istemektedir. Dahası bu politikadan anlaşılacağı üzere, Fransızların Suriye'yi terk etmeyi düşünmediği son derece açıktır.

8. Fransızlar savaşta o kadar çok adam kaybetmiştir ki, gerekli koruma veya yönetim faaliyetini sağlamaktan uzaktırlar. Bu, az miktarda asker, alt seviyedeki Fransız subayları ve Suriye'de şu anda bulunan Fransız memurlarından anlaşılmaktadır. (Fransa yanlıları Fransa'nın iyi memurları olmadığını kabul etmemekte ve iyilerini seçemediği için Fransız Yabancı Ofisi'ni suçlamaktadır. Yine İngilizler için Doğu Hizmeti bir kariyer elde etme yolu olduğundan genç adamların en iyilerini barındırmaktaydı. Ancak Doğu Hizmeti Fransızlar için sürgün gibi göründüğünden en iyileri evde kalmayı tercih ediyordu.) Rüşvet ve entrikanın Fransızlar arasında Türklerden daha yaygın olduğu onaylanmıştır.

9. Fransızlar, savaş sırasında finansal olarak o kadar zorluk yaşadı ki, Fransa'yı tekrar düzeltmek veya sahip olduklarını geliştirmek niyetinde değillerdi. Bu yüzden de Suriye'ye ihtiyacı olan finansal ve ekonomik desteği veremezler.

10. Fransızlar, bölgelerin finansal sömürüsünde bulunma eğilimindedir. Suriye'yi kendi gelişimi için değil, Fransızların çıkarı için yönetecektir.

Bu ifadelerin arkasında ne kadar gerçeklik yattığını tahmin etmeye çalışmak gereksizdir. Çoğu Suriyelinin, bunların çoğuna inandığını ve bu yüzden ülkenin Fransız kontrolü altında olmasına sert bir şekilde karşı olduklarını söylemek yeterlidir. Toplanmış kanıtların detaylarına inmek imkânsızdır. Ancak komisyon, bu gerçeklere dayanarak kendilerince sahip oldukları sonuçları belirlemiştir. Bu karışıklığının ortasında, görüşler arasındaki farklılıklara rağmen, konseyin düşünceleri genel hatları ile ortaya çıkmıştır[268].

2. Birleşmiş Suriye

İlk olarak, her yerde insanların büyük bir bölümü özgürlük istemekteydi. Ancak, "Birleşmiş Suriye" içinde ne olması gerektiğine dair belli düşünce farklılıkları vardı. Diğerleri Amerikan, İngiliz veya Fransız manda yönetimi istiyordu. Tüm kanıtlar dikkatlice incelendikten sonra, komisyonun sonuçları en açıklayıcı bulunacaktır. Suriye'ye karşı muamele için şunu öneriyorlardı:

"Her şeyden önemli olarak, talimatlarımızla katı bir uyum içinde, Suriye'ye hangi yabancı yönetim getirilirse getirilsin (bir veya daha çok güç), eski anlamında bir koloni gücü olarak değil de, "kutsal güven" adına, Suriye insanının "iyiliği ve gelişimi"nin açık bilinci ile Milletler Cemiyeti altında bir manda sistemini tavsiye ediyoruz.

"Suriye'nin bütünlüğünün, Suriye insanının büyük çoğunluğunun isteğine bağlı olarak korunmasını tavsiye ediyoruz."

"Gerçek ve etkili birliği güvene almak için doğal yol olarak Suriye'nin tek bir manda gücü altında olmasını öneriyoruz."

"*Yeni Birleşmiş Suriye Devleti'nin başına Emir Faysal'ın getirilmesini tavsiye ediyoruz."*

---

[268] Aynı yer.

“Özellikle öne çıkan, Amerika’da var olan güçlü çalkantılar, galeyanlar ve akımlar çerçevesinde, burada ifade edilen Siyonizm’in konusu üzerine komisyonun cesur ve tarafsız gözlemleridir: Sonunda Filistin’i bir Yahudi devleti haline getirmeyi amaçlayan sınırsız Yahudi göçünün, Filistin için olan Siyonizm programının ciddi bir değişikliğini tavsiye ediyoruz. [269]*”*

a) Siyonizm

Komisyonerler, Siyonizm araştırmalarına, Siyonizm yanlısı bir eğilimle dolu olarak başlamıştır. Ancak Müttefiklerin beyanları ve Suriyelilerin kabulü ve genel prensiplerinin gücüyle tespit edilen Filistin’deki gerçekler, Komisyonu aşağıdaki tavsiyeleri yapmaya yöneltmiştir.

“Komisyon, Siyonist Komisyonu tarafından Filistin’e yapılan Siyonist programı üzerine edebiyatla dolmuştur. Konferanslarda Siyonist kolonileri ve iddialarını duymuş ve şahsen başarılanları görmüştür. Siyonistlerin emelleri ve planlarında onaylanacak çok şey görmüştür ve modern metotlarla büyük doğal engellerin üstesinden gelmekteki başarıları ve kolonistlerin birçoğunun bağlılığı için büyük takdir göstermiştir. Komisyon, aynı zamanda, Müttefiklerin diğer temsilcilerinin onayında Bay Balfour’un sıkça belirttiği ifadesi ile müttefikler tarafından Siyonistlere kesin bir cesaret verildiğini görmüştür. Yine de, eğer, Balfour ifadesinin katı terimlerine bağlı kalınırsa- “Yahudiler için Filistin’de ulusal bir ev kurulması” sonucunda “Filistin’de var olan Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına önyargı oluşturacak hiçbir şey yapılamayacağı açık olarak anlaşılmıştır. Aşırı Siyonist programının değiştirilmesinin bir gereklilik olduğu konusunda şüphe yoktur. “Yahudiler için ulusal bir ev”, Filistin’i Yahudi Devleti yapmak ile eş değer değildir. Böyle bir Yahudi Devleti’nin doğmasını, “Filistin’de var olan Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini hakları”na en ağır tecavüz olmadan başarmak mümkün değildir. Bu gerçek, Yahudi temsilcileri ile yapılan komisyon konferanslarında “Siyonistlerin, farklı satın alım türleriyle, Yahudi olmayan

[269] Aynı yer.

bölge halkının tamamen Filistin'den çıkarılmasına yönelik pratik faaliyetlerin tamamlanmasının beklenmesi" olarak sürekli gündeme geldi"[270].

4 Temmuz 1918 tarihinde, Başkan Wilson, "dünyanın birleşmiş insanlarının uğruna savaştığı büyük sonlar"dan biri olarak şu prensibi belirtmişti: "Bölge, egemenlik, ekonomik anlaşma veya politik ilişki olsun her sorunun çözümü; ilgili insanların özgür kabulü temeline dayanmalıdır. Kendi dış etkisi veya üstünlüğü için farklı bir anlaşma arzulayan ulus veya insanların çıkarı veya avantajı temeline değil." Eğer bu prensip dünyayı yönetecekse ve Filistin'e dair ne yapılacağı konusunda Filistin nüfusunun istekleri kararlı olacaksa, Filistin'in Yahudi olmayan nüfusunun- neredeyse tamamının (onda dokuzu)- tümüyle Siyonist programa karşı olduğunu unutmamak gerekir. Heyetin raporunda sunduğu tablolar gösteriyor ki, Filistin nüfusunun bundan daha çok katıldığı bir konu yoktur. Bu tür düşünen insanları sınırsız Yahudi göçüne yönlendirmek ve toprağı kurtarmak için finansal ve sosyal baskıyı sabitlemek belirtilen ifadenin ve kanun sınırında kalsa da insan haklarının korkunç bir ihlali olacaktır. Siyonist programa karşı duygunun Filistin ile sınırlı olmadığını, konferansımızın gösterdiği gibi tüm Suriye'de de paylaşıldığını belirtmek gerekir. Suriye'deki tüm dileklerin yüzde 72'den fazlası- tümünde 3.850- Siyonist programa karşıydı. Yalnızca iki talep- Birleşmiş Suriye ve özgürlük için- daha çok desteğe sahipti. Bu genel duygu yalnızca, ifadelerinin yedinci, sekizinci ve onuncu çözümlerinde "Genel Suriye Kongresi" tarafından seslendirilmiştir[271]*:*

Siyonistlerin, Filistin olarak bilinen Suriye'nin güney bölümünde Yahudi varlığı yaratma hak iddiasına karşı geliyoruz ve ülkemizin herhangi bir bölümüne Siyonist göçüne muhalifiz; çünkü tapularını onaylamıyoruz. Ulusal, siyasi ve ekonomik bakış açılarından onları insanlarımıza karşı tehlike olarak görüyoruz. Halihazır Yahudi

[270] Aynı yer.
[271] Aynı yer.

vatandaşlarımız ise ortak haklarımızdan zevk alabilir ve ortak sorumluluklarımızı alabilir[272].

Filistin olarak bilinen Suriye'nin güney kısmının ve Suriye ülkesinden Lübnan'ı içeren Batı Bölgesi'nin bölünmemesini istiyoruz. Ülkenin birliğinin hangi koşul altında olursa olsun bölünmeye karşı garantilenmesini istiyoruz. Gizli antlaşmaların suçlanmasında Başkan Wilson'ın sunduğu temel prensipler Suriye ülkesinin bölünmesine yol açacak herhangi bir antlaşmaya ve Suriye'nin güney bölgesinde Siyonizm'in kurulmasını amaçlayan herhangi bir gizli sözleşmeye karşıdır. Bu yüzden, bu antlaşmaların tamamen feshini istiyoruz[273].

Barış Konferansı, Filistin ve Suriye'deki Siyonist karşıtı duygunun gergin ve kolay geçmeyecek olduğu gerçeğine karşı gözlerini kapamamalıdır. Komisyon üyeleri tarafından danışılan hiçbir İngiliz görevlisi, silahlı kuvvetler olmadan hiçbir şekilde Siyonist programının sürdürülemeyeceğine inanıyordu. Resmi görevliler genellikle, en az 50000 askerden oluşan bir gücün, programı başlatmak için gerekli olduğuna inanıyordu[274]*. Bunun kendisi, Filistin ve Suriye'deki Yahudi olmayan nüfus üzerinde, Siyonist programının adaletsizliğine dair güçlü bir duygunun kanıtıdır. İdamesi için orduyu gerektiren kararlar bazen gereklidir, ancak tabi ki ciddi bir adaletsizliğin çıkarı için olmamalıdır. Çoğu zaman Siyonist temsilcileri tarafından belirtilen başlangıç iddiası, Filistin üzerinde "hak" talepleri 2000 yıl öncesinin iddiasına dayandığı için ciddiye alınmamalıdır. Eğer dünya Filistin'in kesin bir Yahudi Devleti olmasını bekliyorsa bu ancak zamanla olabilir. Çünkü göz ardı edilemeyecek kadar karşı düşünce ve gerçek vardır. Bu düşünce, Filistin'in Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar için "Kutsal Toprak" olmasından kaynaklanmaktadır. Dünyada milyonlarca Hıristiyan ve Müslüman özellikle dini duygu ve haklara dokunan durumlar hususunda Filistin'deki durumlarla Yahudiler kadar ilgilidir. Bu konularda Filistin'deki ilişkiler oldukça hassas ve zordur. Mümkün olan en iyi niyetlerle Yahudilerin bu kutsal toprakların doğru*

[272] Aynı yer.
[273] Aynı yer.
[274] Aynı yer.

bekçileri mi yoksa bütün olarak Kutsal Toprak'ın muhafızları mı olduğundan şüphe edilebilir. Sebep şudur: Hıristiyanlar için en kutsal olan yerler -İsa ile ilgili olanlar- aynı zamanda Müslümanlar için kutsal olanlar, Yahudiler için kutsal olmamakla kalmıyor aynı zamanda iğrenç de geliyor. Bu şartlar altında, Müslüman ve Hıristiyanların bu yerlerin Yahudilerin ellerinde veya Yahudilerin gözetiminde olmasından tatmin olması imkânsız gözüküyor. Müslümanların aynı duyguları paylaştığı başka yerler de vardır. Hatta bu bakış açısından, Müslümanlar, üç dinin de kutsal yerleri onlar için kutsal olduğu için, kutsal yerler adına Yahudilerin olabileceğinden çok daha tatmin edici muhafızlar olacaklardır. Bu bağlamda, Filistin'deki Yahudi işgalinin kesin anlamının aşırı Siyonist programına uyanlar tarafından anlaşılmayacağına inanılmalıdır. Kader gibi bir kesinlikle böyle bir girişim, hem Filistin'deki hem de Filistin'e "Kutsal Toprak" olarak bakan dünyanın her kesiminde Yahudi karşıtı duyguyu şiddetlendirecektir[275].

Tüm bu düşüncelerin ışığı altında Komisyon üyeleri, Paris Barış Konferansı tarafından yalnızca daha hafif bir Siyonist programının yapılması ve bunun bile zamanla başlamasını önermektedir. Bu karar daha açık bir ifade ile Yahudi göçünün kesinlikle sınırlandırılması ve Filistin'in Yahudi devleti yapmaktan vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Ülkenin, uluslararası ve dinler arası bir komisyon tarafından ilgilenilen kutsal yerler ve diğer bölümleri gibi Filistin'in de mandater ve Milletler Cemiyeti'nin görüşü ve onayı altında Birleşmiş Suriye Devleti'ne dahil olmaması için hiçbir sebep olmayacaktır. Yahudiler de tabi ki bu komisyon üzerinde temsilciye sahip olacaktır.

b) İlk Tercih Amerika:

Komisyon son olarak, Suriye'yi hangi tek bir mandaterin alacağına dair problemlerin tüm tartışmasını müteakip, 30 Haziran 1919 Barış Konferansı'nın çözümlerine göre, bölgelerde "Türk İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılmış olan bu toplumların dileklerinin mandater gücün seçiminde prensip düşüncesi olması" gerçeğini

---

[275] Aynı yer.

belirtmiştir. Komisyon araştırmalarını tamamladıktan sonra konu ile ilgili şu hususları vurgulamaktadır:[276]

"Araştırmamız Suriye halkının çoğunluğunun tercihi için şüpheye yer bırakmamıştır. Amerika'nın bir manda alıp almayacağı bilinmese de, komisyon o bölgeye dair garanti verememekle kalmayıp, geri dönüşlere dair beklentilerin cesaretini kırsa da, Amerika, sunulan tekliflerin 1.152'sinde -yüzde 60'tan fazla- ilk tercihti. Diğer güçlerin hiçbiri yüzde 15'ten fazla ilk tercih teklifi almadı. Tercihlerinin Amerika'nın geleneksel politikalarına göre olduğunu bildirdiler. Suriye'deki Amerikan eğitim kurumlarında ortaya çıkan ruh, özellikle Suriye ulusal hassasiyetine dair iyi bilinen cesareti ile Beyrut'taki üniversite halkın tercihlerini etkilemiştir. ABD'nin bencil olmayan amaçlarla savaşa girdiğine, bölgesel veya koloni hırsı olmadığına dair inançları yerel halkı ABD yanlısı bir tutuma itiyordu. Hem Küba hem de Filipinlerde uygulanan ABD politikaları Amerikalıların içten demokrat ruhunu ve büyük kaynaklarını gösterdiğine inanan bölge halkı, Suriye Devleti kurulduğunda Amerikalıların geri çekileceklerine inanıyorlardı"[277].

"Suriye mandası bir sebepten ötürü Amerika'ya verilmez ise, komisyon, Suriye halkının çoğunluğunun talebine uyumlu olarak, mandanın İngiltere'ye verilmesini önermektedir. Tablolar, Amerika mandayı almazsa, İngiltere'nin almasına dair Suriye'de toplam 1.073 teklif olduğunu göstermektedir. Fransa'ya nazaran bu çok büyük bir rakamdır. Diğer taraftan -hangi sebepten ise- tüm tekliflerin yüzde 60'ından fazlası, herhangi bir Fransız mandasına karşı direk olarak ve güçlü bir şekilde komisyona protesto sundular."

Yukarıdaki özetler, bu vicdanlı ve önemli raporun büyük bir kısmını kapsamaktadır[278]. Uğraştığı soruların çözülmesine yönelik anlaşma üzerinde hiçbir etkisi yoktur, çünkü Paris'teki temsilcilerimiz tarafından hiçbir şekilde kullanılmamıştır. Basımının yapılması için yeterli gerekçeler vardır. Yapıldığı zaman, hükümetimiz,

---

276 Aynı yer.
277 Aynı yer.
278 Aynı yer.

Türkiye'yi etkileyen anlaşmalarda aktif katılımdan kesinlikle çekilmişti; bundan da öte, barışa dair yurttaki durum öyle bir şekilleniyordu ki, komisyonun önerdiği üzere, eski Türk topraklarında Amerikan mandası programını sunmak sonuçsuz bir yöntem olacaktı. Ancak rapor çok uzun süre saklı kaldı. Rapor, en azından bu sorulara karşı politikamızın belirlenmesindeki düşünce üzerinde hak talep etmektedir. Manda olarak onaylamamız beklenen Asya azınlığı, üç prensip anlamında komisyonumuzun buluşlarına karşı gelmektedir. Filistin'i Suriye'nin geri kalanından bölmektedir, önceki bölgede Siyonist programıyla buluşmak kadar ileri gitmektedir ve Fransa'yı Suriye'nin kontrolüne yerleştirmektedir. Amerika, tabi ki Milletler Cemiyeti'ne girmemiştir. Ancak bu bölgedeki insanlarının dini, eğitimsel ve insani çalışmaları ile ilgisini göz ardı edemeyiz. Eğer başka bir büyük savaşa yol açacaksa, Yakındoğu'daki diğer büyük ulusların hareketlerinin sonuçlarının büyük bir kısmına ABD göğüs germek zorunda kalacaktır.

The New York Times Gazetesi'nde yer alan King-Crane Komisyonu'na yönelik yukarıda ayrıntılı olarak anlatılan makalenin 1922 yılında yayımlanmış olması ayrı bir önem taşımaktadır. 24 Nisan 1920 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan San Remo Petrol Anlaşması sonrası kızışan Mezopotamya petrolünün paylaşımı sorunu, 1922 yılında ABD'nin Turkish Petrolium Company'den hisse almak amacıyla Fransız ve İngilizlerle görüşmelere devam ettiği sıralarda en üst seviyeye çıkmıştı. 1919 yılında hazırlanan ve daha önce gündeme böylesine ayrıntılı getirilmeyen King-Crane Komisyonu Raporu, Ortadoğu'daki eski Osmanlı topraklarının Fransız ve İngiliz yönetiminden kurtularak Amerikan "Açık Kapı" politikası için uygun bir pazar haline getirilmesi amacıyla kullanılmaktaydı. Bir yandan Fransa ve İngiltere'ye bölgede huzursuzluk yaratılabileceği mesajı verilirken diğer yandan Arap kamuoyunda ABD yanlısı bir etki yaratılıyordu.

F. King-Crane Heyeti'nin Raporu

ABD'nin Barış Konferansı'na katılan delegeleri Charles R. Crane ve Henry Churchill King, konferansa bir rapor sunarak[279] Türkiye'de yapmış oldukları araştırmalardan sonra edindikleri kanaate göre ABD'nin yalnızca İstanbul ve Ermenistan'ı değil, Suriye ve Filistin de dahil olmak üzere bütün imparatorluk topraklarını kapsayacak bir manda yönetimi kurmasının uygun olacağını belirtmişlerdir. Uzunca bir süre ayrıntıları kamuoyuna açıklanmayan raporda[280], Mondros Türkiyesi'nin İstanbul, Ermenistan ve kalan Anadolu olmak üzere üç devlete ayrılmasını, fakat her üçünün de ABD mandası altına sokulmasını tavsiye etmiştir[281]. İstanbul'da çeşitli kuruluşların King-Crane Heyetine bildirdikleri ortak görüşte, Doğu Anadolu sınırı üzerinde Ermenistan'a toprak terk etmeyi bazı şartlarla kabullendiklerine göre, Doğu Anadolu'da ABD mandası altında bir Ermenistan kurulmasına az çok hazır oldukları düşünülebilir. Fakat Amerikan mandası taraftarları, heyetin İstanbul devleti diye Marmara bölgesinin Türkiye'den koparılmasını öngördüğünü bilmiyorlardı[282].

Heyetin ifadesine göre böylesine geniş kapsamlı bir manda yönetiminin Siyonist emellere de uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle böyle bir önerinin Siyonistlerce desteklenmemesi için de bir neden yoktu. Siyonistler, tarihi emellerine ulaşmak için ABD mandasını desteklemek zorundaydılar[283]. İstanbul'daki Amerika taraftarlarını bu konuda hayale sevk eden, Temmuz 1919'da ABD'nin Doğu Akdeniz Filosu Komutanlığı'ndan İstanbul Yüksek Komiserliği'ne atanan Amiral Bristol'un, Arap ülkelerini de kapsayacak geniş ve tek bir mandaya taraftar olmasıydı.

Başta özellikle Suriye ve Filistin olmak üzere Arap ülkeleri, Ermenistan ve Anadolu ile ilgili manda konusunu incelemek amacıyla gelen King-Crane Heyeti,

---

279 *"Mission to Report, Crane and King Return from Study of Asiatic Turkey",* **The New York Times**, 28 Ağustos 1919.
280 Richard Gotheil, *"The Crane-King Report",* **The New York Times**, 12 Aralık 1919.
281 "Charles A. Selden, *"Our Cuban Record Appeals to Turks- C.R.Crane Says That Explains Their Wishes to Have Us Take a Mandate",* **The New York Times**, 31 Ağustos 1919.
282 Ayışığı, **a.g.e.**, s. 87; Akşin, **a.g.e.**, s. 520-521.
283 Ulugay, **a.g.e.**, s. 52.

incelemelerini bitirdikten sonra Başkan Wilson'a verdiği Yakındoğu Raporu'nda Türkiye ile ilgili olarak şu hususları da ileri sürmüştür[284]:

- Kilikya hariç olmak üzere, Türkiye'den tamamen bağımsız, mandaterlik altında olan bir Ermeni devletinin tesisi,

- Bir mandater yönetiminde ve Türkiye'den ayrı milletlerarası bir İstanbul Devleti kurulması,

- Türkiye Devleti üzerindeki manda yönetimi kurulmasının Türklerin çoğunluğu tarafından kabul edildiği düşüncesinden hareketle, Paris Barış Konferansı ve Milletler Cemiyeti karar verdikten Türkiye'de mandaterlik konusunun ilgili devlet tarafından görüşülmesi,

- Yunanlılara bağımsız bir bölge verilmemesi ve bu kapsamda, İzmir'de Yunanlıların çoğunlukta olduğu bölgede Yunanlılara bağımsızlık verilmiş olmasına rağmen, Yunanlıların genel olarak Türk mandaterliği altında varlıklarını sürdürmesi,

- Anadolu'daki cemiyetler toplantılara çağrılarak, İzmir, Suriye ve Mezopotamya sınırları kesin olarak belirlenmesi ve ayrıca Keldani ve Nasturilerin haklarının korunması, Türkiye'ye uygulanacak manda rejimi altında İzmir'e özerklik verilmesi.

- Mezopotamya ve Suriye'yi içine almayan bir mandaterliğin kurulması

- Bütün Anadolu'yu, Ermenistan, İstanbul Devleti ve Türk Devleti'ni kapsayacak tek bir genel manda kurularak bunun ABD'ne verilmesi sağlanmalıdır.

Gerek Ermenistan, gerek manda konusundaki incelemelerini bitiren Amerikan heyeti, elde ettiği verileri Paris Barış Konferansı'na sunmak üzere 21 Ağustos 1919'da Paris'e hareket etti[285]. Heyetin raporu, 28 Ağustosta Amerikan delegasyonu başkanı Frank-Polk'a verildi. Rapor, Türkiye Antlaşması tartışılıncaya kadar elde tutulacak ve

---

[284] **a.g.e.**, s. 88; Duman, a.g.m., s. 99; Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 184.
[285] Ulagay, **a.g.e.**, s. 88'den BOA, DH-KMS, D.54-1, Nr. 43.

sonra konferansa sunulacaktı. ABD Türkiye Antlaşması'nın incelenmesi ve görüşülmesinden önce Konferanstan çekildiğinden bu yapılamadı.

Heyet, Türk toprakları üzerinde görüş bildirdiği halde, değerlendirme ve gözlemlerini esasen Türkiye'de değil, Suriye ve Mezopotamya'da yoğunlaştırıyordu. ABD, Osmanlı topraklarını Türklerin ve Türk olmayan unsurların oturdukları topraklar olmak üzere iki bölüme ayırıyordu. Bu nedenle bir bölümü üzerinde karar almak üzere gönderilen "King-Crane" heyetine ek olarak, Türklerin çoğunlukla yaşamakta olduğu Anadolu topraklarında, bu konuda kesin karar verebilmek için de General Harbord görevlendirilmiştir[286].

King-Crane Raporun ayrıntıları The New York Times Gazetesi'nde günü gününe yer bulmamıştı. Uzun süre gizli kalan rapor, ABD Ortadoğu'daki petrol çıkarları doğrultusunda 1922 yılında tekrar gündeme getirilmişti. Ortadoğu'da daha sonraki yıllarda Amerikan petrol imtiyazları için çalışan C. Richard Crane'in, komisyon çalışmaları ve raporun hazırlanması sürecinde de petrol kaynakları ve paylaşımı konusunda gayret gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bölgedeki çalışmaları esnasında Fransızlar tarafından hakkında tutuklanma kararı çıkartılması ve halkı Fransa aleyhinde isyana teşvik etmesi gerekçesi ile gıyabında hapse mahkum edilmesi de bunun en önemli göstergesi olarak sayılabilir.

---

[286] **a.g.e.**, s. 89.

III. BÖLÜM

GENERAL HARBORD MİSYONU

A. James Guthrie Harbord'un Heyet İçin Seçilmesi

27 Haziran 1919'da ülkesine dönen Wilson, manda sorunuyla ilgili olarak, bu bölgenin yardım işleri yöneticisi olan Herbert Hoover'i görevlendirmek istedi. Fakat Amerikan mandaterliği kamuoyunda ve Amerikan Senatosu'nda şiddetli muhalefetle karşılandı. Bölgeyi iyi tanıyan ve mandaterliğin getireceği zorlukların farkında olan Hoover dahi bu fikri desteklemiyordu[287]. Wilson'a yakın çevrelerde ve Amerikan Senatosu'nda kuvvetli bir muhalefet meydana gelmişti[288]. Hoover, Albay House tarafından yapılan görevlendirme önerisine verdiği cevapta; Rus Ermenistanı'nın eski Rusya'dan bağımsızlık kazanmış olan Ermenilerden oluştuğunu, Doğu Anadolu'daki bir kısım Ermeni nüfusunun Türklerden korunmak için Rus Ermenistanı'na kaçtığını, bölgedeki tüm Ermenilerin 150,000 kişilik askeri bir güç olmadan korunamayacağını ifade etti[289]. Ermenistan'ın kendi kendine yeterli olabilmesi için eski Türk-Ermeni bölgesinin tümünün ve Türkiye'nin bir bölümünün tarımsal amaçla kullanabilmek amacıyla Ermenistan sınırları kapsamına alınmasını ve Gürcistan'dan Karadeniz'e bir çıkışı olması gerektiğini açıkladı. Ayrıca manda konusunu yerinde incelemek üzere Ermenistan'a bir heyet gönderilmesini Albay House'a ve Başkan Wilson'a tavsiye etti. Heyetin başkanlığı için de Avrupa'daki Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri (AEF American Expeditionary Forces) Kurmay Başkanı General Harbord'un uygun olacağını bildirdi[290].

---

[287] *"Fears Armenian Mandate.; Hoover Says it Would Expose Us to European Intrigue",* **The New York Times**, 11 Nisan,1920.
[288] Tevetoğlu, a.g.m., s. 201.
[289] *"Turkish Army Moves To Destroy The Armenians",* **The New York Times**, 31 Temmuz 1919.
[290] Seçil Akgün'ün eserinde Harbord'un görevi ABD Genel Kurmay Başkanı olarak tanımlanmıştır. Akgün, **a.g.e.**, s. 58.

Bu arada Paris'te Dörtler konseyi tarafından, Suriye'de manda sorununu incelemek üzere benzer bir heyetin Ortadoğu'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. "King-Crane Komisyonu" manda üzerinde incelemelerde bulunmak üzere görevlendirilmişlerdi. Bu komisyon ve faaliyetleri önceki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. King-Crane Komisyonu, Türk toprakları üzerine manda kurulmasına ilişkin görüşü olmasına karşın, değerlendirme ve gözlemlerini ağırlıklı olarak Anadolu'da değil, Suriye ve Mezopotamya'da oluşturmuştu. Bu nedenle, King-Crane heyetinin görev alanı ve raporlarındaki eksik hususların tespiti için Ermenistan mandası altına alınmak istenen ve Türklerin yaşamakta olduğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde manda konusunda kesin karar sahibi olabilmek maksadıyla yeni bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktaydı[291]. Böylece konuyu yerinde inceleyecek bir askeri heyetin gönderilmesi gündeme geldi. Türkiye ve Ermeni meselesi hakkında bu heyetin vereceği rapor üzerine karar alınması ve hareket edilmesi Senato tarafından kabul olundu. Aslında Harbord Misyonu, Başkan Wilson tarafından görevlendirilmekle beraber, Amerikan Senatosu veya Başkanı adına değil, Paris Barış Konferansı adına görev yapmıştı. Bu nedenle General Harbord, incelemelerinin sonunda hazırladığı raporun imzalı orijinal nüshasının Barış Konferansı'na sunmuş, "imzasız" bir nüshasını da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na vermiştir[292].

13 Ağustos 1919 tarihinde The New York Times Gazetesi'nde "Harbord'un Görevi Başkan için: General Ermenistan'ın Yönetimi Hususundaki Sorunları Rapor Edecek" başlıklı Paris 12 Ağustos 1919 Associated Press kaynaklı yazıda verilen bilgiler şu şekildeydi:

"Dışişleri Bakan Yardımcısı Frank L.Polk tarafından iletildiğine göre; Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tuğgeneral James G. Harbord, Başkan Wilson'un talimatıyla askeri bakış açısına göre incelemelerde bulunmak üzere Ermenistan ve Transkafkasya'yı ziyaret etmek maksadıyla kısa bir süre sonra Paris'ten

---

[291] Seçil Akgün, *"Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü"*, **Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri, (8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Ankara, 1985, s. 237; Tevetoğlu, a.g.m., s. 197-200.
[292] Tevetoğlu, a.g.m., s. 203-207.

ayrılacak. General Harbord'un görevi bu ülkelerdeki halen devam eden görevlerden tamamen ayrı ve bağımsız olacak. General yeni Ermenistan Cumhuriyeti'nin durumu ve bu devleti devralmanın ve yönetimini sağlamanın yaratacağı sorunlara yönelik kesin bilgilerin sağlanacağı kişisel araştırmalarda bulunacak. Harbourd aynı zamanda Ermenistan Cumhuriyeti ve Transkafkasya'daki diğer devletler ile ilgili elde mevcut bilgilerin doğruluğunu tetkik edecek[293]." The New York Times Gazetesi'ndeki haberin veriliş biçiminde, yapılacak araştırmaların Ermenistan Devleti'ni devralmaya yönelik olduğu ve elde mevcut bilgilerin doğruluğunun kontrol edileceği vurgulanmaktadır. Yani yeni bir şeyin ortaya çıkmayacağı, "Ermenilere Türkler tarafından uygulanan zulmün" teyit edileceği ima edilmektedir.

B. General Harbord Heyeti'nin Oluşumu ve Yapısı

1. General Harbord Heyeti'nin Oluşumu

Yakın Doğu Yardım Fonu Başkanı Herbert Hoover'in önerisiyle, Türkiye ve Kafkaslar'da bir nabız yoklaması yapması için, görevlendirilen Tümgeneral James G. Harbord'un heyetinde 15 asker, 31 sivil olmak üzere toplam 46 kişi bulunuyordu. Heyet "American Military Mission Of Armenia" adı ile anılmaktaydı[294]. Fransa'daki Amerikan Askeri Kuvvetleri ile Hoover başkanlığındaki Amerikan Yardım Kuruluşu personelinden seçilen tecrübeli ve yetenekli uzmanlar arasına, bazıları Amerika'dan gelmiş Ermeni asıllı özel görevli kimselerin de sızdığı veya kasıtlı olarak sokulduğu görülmektedir. Heyetin kuruluşunda ve başkanlığına dürüst, tarafsız ve Filipinler'de başarılı hizmet vermiş tecrübeli General Harbord'ın atanmasında, daha sonra Amerika'nın 31'inci Cumhurbaşkanı seçilecek Herbert C. Hoover'in büyük çabası olmuştur[295].

---

[293] *"Harbord's mission is for President - General Will Report on Questions That Administering Armenia Would Involve",* **The New York Times**, 13 Ağustos 1919.
[294] Duman, a.g.m., s. 99.
[295] Tevetoğlu, a.g.m., s.197-203.

15 Ağustos 1919 tarihli gazetede Harbord misyonunun üyeleri bildiriliyordu. "Harbord'un mahiyeti belli oldu" başlığı ile şu hususlar açıklanmaktaydı:

"Ordudan subaylar ve siviller Ermeni meselesi üzerinde çalışacaklar."

"Paris, 14 Ağustos, Tümgeneral Harbord'un Transkafkasya ve Ermenistan'daki durumu araştırmakla görevli heyette şu isimler yer alacak: Amerikan Yurt dışı Sefer Kuvvetleri Ulaştırma genel sorumlusu ve bu görevde Harbord'un Kurmay Başkanı olarak görev yapacak Tuğgeneral Frank R. McCoy, Kurmay Yarbaşkanı olarak Tuğgeneral George V.H.Moseley, Filipinlerde 15 yıl hizmet etmiş olan Yarbay Edward Boeditch, Pensilvanya eski işçi komisyonu üyesi Yarbay John Price Jackson, Filedelfiya'dan Yarbay Jasper Y Brinton, Belçika'daki Amerikan Yardımı Yöneticisi William P. Roland, Savaş Ticaret kurulundan Arthur young, Deniz Yarbayı Wallace Bertholf, Deniz Binbaşı Hamilton V. Bryan, Wisconsin Üniversitesi'nden Binbaşı Lawrence Martin, Binbaşı H.W.Clark, Yüzbaşı D. Loring, Yüzbaşı L. Hill ve Üsteğmen Jackadorian."

"Yarın başlayacağı beklenen İngiliz birliklerinin Kafkasya'dan çekilmesi hususundaki İngiltere'nin kararı Barış Konferansı'nca heyecanla beklenmektedir. Ermenistan'daki Amerikan müttefik yüksek komiseri Albay William Haksel, yeni birlikler gelene kadar İngilizlerin bulundukları bölgelerde tutulmaması durumunda Ermenistan'ın kıtlık çekeceğini ve insanların yok olacağını tel ile bildirdi. Bununla birlikte yüksek konsey asker sağlayamamaktadır. Hiçbir büyük güç bölgeye asker gönderme isteğinde değil ve bu konuda girişimde bulunmamış durumda. Büyük ihtimalle İngilizlerin geri çekilmesi ile birlikte Tiflis, Batum ve Erivan'da toplanmış olan yardım malzemeleri de yok olacak ve General Harbord'un Amerikan Hükümeti adına bölgede yaptığı görevin önemi kalmayacak."

"Bugün öğrenildiğine göre Türkiye'deki Amerikan Donanması'nın komutanı Tuğamiral Mark L. Bristol, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali esnasında olan olayları araştırmak için kurulan müttefikler arası komisyonda Amerikan Temsilcisi olarak

atanmıştır. Komisyondaki diğer temsilciler ise İngiltere adına Tuğgeneral Hare, Fransa adına General Punouzt ve İtalya adına General Alfredo Dallalio'dur. 15.08.1919"[296].

22 Ağustos tarihli The New York Times Gazetesi'nde 21 Ağustos'ta Paris'ten bildirildiğine göre General Harbord ve heyetinin isimleri verilerek (daha önceki haberde verilen bazı isimler daha farklı olarak ve Yüzbaşı Stanley K. Horsback ilave edilerek) genel ekonomik durum, ticaret, finans, nüfus durumu, tarım, madencilik, limanları, kara ve demir yolları gibi idari konular ile askeri durumun tetkiki konularındaki görevi icra için Paris'ten ayrıldıkları bildiriliyordu[297].

2. General Harbord Heyeti'nin Yapısı

a) Heyette Görev Alan Personel

Harbord'un raporunun giriş kısmında heyette görev alan personel ve çalışma alanlarına yönelik olarak aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

- Politik faktörler ve problemler, Birleşik devletler ordusu Ordu Donatım Yüzbaşı Stanley K. Hornbeck

- Türkiye ve Transkafkasya'nın yönetimi, Birleşik devletler ordusu Hakim Yarbay Jasper Y. Brinton

- Türkiye ve Transkafkasya'nın Kamu ve Özel Mali yapısı, Profesör W.W. Cumberland

- Türkiye ve Transkafkasya'daki ticaret ve sanayi, Ticaret Komisyon üyesi Eliot Grinnell Mears

---

[296] *"Harbord's Staff Named - Army Officers and Civilians Who Will Study Armenian Situation"*, **The New York Times**, 15 Ağustos 1919.
[297] *"Harbord Mission Plans - Personnel of Staff Who Accompany the General to Armenia"*, **The New York Times**, 22 Ağustos 1919.

- Kamu sağlığı ve sıhhi hizmetler, Birleşik devletler ordusu Tabip Albay Henry Beeuwkes

- Nüfus, sanayi ve diğer özellikler Birleşik devletler ordusu Mühendis Yarbay John Price Jackson

- İklim doğal kaynaklar hayvancılık ve tarım, Birleşik devletler ordusu Piyade Yarbay E. Bowdich

- Coğrafya, madencilik sınırlar, Birleşik devletler ordusu Kurmay Binbaşı Lawrence Martin

- Türkiye ve Transkafkasya'da basın, Birleşik devletler ordusu Piyade Binbaşı Harold W. Clark

- .Mandanın askeri problemleri, Birleşik devletler ordusu Tuğgeneral Geo Van Horn Moselley

- Transkafkasya ve Küçük Asya'da ulaştırma ve haberleşme, Mühendis üye William B. Polland

b) Heyette Bulunan Ermeniler

General Harbord ve General Pershing'in iyi niyet ve tarafsızlıklarına rağmen, heyete sokulan, sızdırılan ikisi subay, üçü sivil 5 Amerikalı Ermeni şunlardır:

Mühendis Binbaşı Şekerciyan

Mühendis Üsteğmen H.H. Kaçadoryan

Yardımcı Aram Kojassar

Tercüman Dikran Serjenyan

Tercüman Dik Ohanesyan[298].

c) Tercüman Hüseyin Pektaş

General Harbord tarafsızlığı sağlamak için, heyetinde yer alan söz konusu Ermenileri dengelemek ve etkilerini azaltmak maksadıyla[299], Anadolu'da yapacağı gezi ve araştırmasında güvenilir, dürüst ve Türk asıllı bir tercüman ve kılavuz bulunmasını İstanbul'daki Amerikan yetkililerinden talep etmiştir. Amerikan Büyükelçisi de Kolej Müdürü ile temas ederek Robert Kolej Tarih Öğretmeni Hüseyin Pektaş'ı tavsiye etmiştir. Görüşmelerinde, Generalin son derece tarafsız, dürüst, hak ve hukuk arayan bir kişi olduğuna inanan Hüseyin Pektaş, ifa edeceği görevin önemini de göz önünde bulundurarak heyette tercüman olarak görev alma teklifini kabul etmiştir. Böylece Amerikan Heyeti'ne özel olarak sızmış Ermeni personelin, Türkler, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele aleyhinde faaliyetleri Hüseyin Pektaş'ın tercümanlık görevi ile engellenmişti[300].

Ailenin en büyük oğlu olarak 1884'de Rumelihisarı'nda dünyaya gelen Hüseyin Pektaş'ın babası Yeniköy Belediyesi Vergi Kâtibi Yusuf Bey Sarıyer Maliye Dairesi'nde küçük bir memurdu. Annesi, Şehitlik Dergâhı Şeyhi Nafi Baba'nın kızı Hayriye Hanım'dır. Okula Rumelihisarı'nda başlamış ve evde özel hocalardan ders alarak ilköğrenimini tamamlamıştır. Sonra Amerikan Koleji'ne giren ilk Türk öğrencilerinden biri olarak 1903 yılında Robert Kolej'den mezun olmuştur. Kısa bir süre İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne devam ettikten sonra, Sorbon Üniversitesi tarih bölümünde üç yıl öğrenim görmüş, 1905 yılında Robert Kolej'e dönerek burada; tarih, Türkçe ve edebiyat dersleri vermiştir. Yüksek Ticaret ve Mülkiye mekteplerinde İngilizce öğretmenliği yapmıştır. 15 yaşından itibaren Tevfik Fikret'den edebiyat, Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Lozan Barış Konferansı'nın her iki döneminde, Türk

---

298 Tevetoğlu, a.g.m., s. 201.

299 Peter F. Sugar, "General James G. Harbord'ın Misyonunun Önemi Üzerine Yeni Bir Yorum", **Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri,** Boğaziçi Üniversitesi, Bebek, İstanbul, (Ekim 1981), s. 458.

300 Aynı yer.

Heyeti'ne tercüman kâtip sıfatı ile katılmıştır. Hüseyin Pektaş Bey 13 Kasım 1970'de hayata gözlerini yummuştur[301].

3. General James Guthrie Harbord

21 Mart 1866 tarihinde Bloomington, Illinois'de doğan James Guthrie Harbord, büyüme çağını ve gençliğini Bushong, Kansas ve Manhattan, Kansas'da geçirdi. Kansas Eyaleti Tarım Koleji'nden 1886 yılında mezun olan Harbord daha sonra öğretim görevlisi olarak aynı kolejde iki yıl çalıştı. Harbord, West Point'e devam şartlarını gerçekleştirememesini takiben 1889 yılında 23 yaşındayken 4'üncü Piyade Tugayı'nda orduya yazılmıştır. İki yıl sonra 1891 yılında 5'inci Süvari Alayında muvazzaf olarak görevlendirilmiş ve 1895 yılı içerisinde Fort Leavenworth'daki Piyade ve Süvari okulunu başarı ile bitirmiştir. 1899 yılından itibaren 10'uncu Süvari birliğinde görev yaparken, General John Pershing ile uzun süreli arkadaşlığı ve çalışma ilişkisi başlamıştır[302].

Harbord ilk deniz aşırı görev deneyimini İspanyol Amerikan savaşı sonrası Küba İşgal Kuvvetleri'nin bir mensubu olarak yaşadı. Küba'dan ayrıldıktan sonra yüzbaşı rütbesinde iken 1903-1909 ile daha sonra yine 1910-1913 yıllarında Filipinler Jandarması komutan yardımcısı olarak Filipinler'de görev yaptı. 1914 yılında ABD'ne dönmesini müteakip Kara Kuvvetleri Harp Akademisine girmeden hemen önce binbaşı rütbesine yükseltilmiştir. 1916 yılında Meksika sınırında Pancho Villa'nın takip ve imha harekâtını icra eden General John J. Pershing ile birlikte idi. Harbord, ABD'nin Nisan 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girişine kadar da akademide görev yapmıştır[303].

Harbord'a olan takdiri ve hayranlığı kesin olarak bilinen Pershing ile uzun süreli dostluğu vesilesiyle Mayıs 1917 tarihinde Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri Kurmay Başkanı olarak atanan Harbord, buradaki görevinde Amerikan kuvvetlerinin Avrupa

---

301 Aynı yer.
302 Sugar, a.g.m., s. 457.
303 Sugar, a.g.m., s. 457; http://www.firstworldwar.com/bio/harbord.htm, Saturday, 16 March, 2002, 10 Mart 2008.

cephesine başarılı bir şekilde sevk ve idare edilmesi faaliyetlerinde etkin ve yararlı gayretlerde bulunmuştur. James Guthrie Harbord, General John Pershing'in Birinci Dünya Savaşı esnasında Kurmay Başkanı olarak görev yapmış, İkinci Marne muharebesinde de kısa bir süre kuvvetleri sevk ve idare etmiştir. Chateau-Thierry ve Belleau Wood muharebelerine katılmıştır. Mayıs 1918'de Harbord Kurmay Başkanlığı görevinden ayrılarak GOC 4'üncü Amerikan Deniz Piyade Tugay Komutanlığı'nı üzerine almıştır. Komutası altındaki tugayla Almanların başlattıkları Belleau Wood taarruzlarını 1918 Haziranında başarı ile durdurmuştur[304].

Tümen Komutanlığı pozisyonuna terfi ettirilerek 2'nci Amerikan Piyade Tümeninin komutasına geçen Harbord, Fransız 10'uncu Ordusu ile birlikte 1918 Temmuzundaki İkinci Marne Muharebeleri'nde nispeten yararlılıklar göstermiştir. Muharebe esnasındaki ataması sadece bir gün önceden yapılmıştı. Uygun topçu desteği olmadan piyade taarruzları başlatması ve ağır kayıplar vermesi daha sonradan eleştiri konusu yapılmamıştı. Marne'de Fransızların yardımına zamanında gidememesinin mazereti olarak kötü hava koşulları altında kuvvetlerini sevk ve idare edememesi gösterilmektedir. Bu durum ağır kayıplar verilmesinin nedeni olarak da ele alınabilir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Marne'deki genel başarıyı takip eden birkaç gün içerisinde Harbord, ordunun emir komuta zinciri içerisinde zayıf bir bağlantı olarak kabul edilen Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri (AEF) İkmal Bölümü'nün komutanlığına getirildi. Burada bölümünün harekât etkinliğini artıran bir modele dönüştürülmesinde başarılı oldu. İkmal tahmin ve değerlendirmelerinin artırılması hususunda Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Peyton March ile yapılan tartışmalarda Pershing ile aynı saflarda yer aldı. Harbord Kasım 1918'de Tuğgeneral rütbesine terfi etti ve Hizmet Temayüz madalyası ile taltif edilerek Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri (AEF) Kurmay Başkanlığı'na yeniden atandı. Eylül 1919'da tekrar terfi ederek

---

[304] *"Defines Harbord's Mission - State Department Says He Will Study Means of Ending Chaos",* **The New York Times**, 14 Ağustos 1919. Bu konuda ayrıca bkz. http://www.firstworldwar.com/bio/harbord.htm, 10 Mart 2008.

Tümgeneral rütbesine yükseldi ve Amerikan 2'nci Piyade Tümen Komutanlığı'na getirildi[305].

Ağustos 1919'da Başkan Woodrow Wilson tarafından araştırma ve tahkikat görevi ile Ortadoğu'ya gönderildi. Bu görev esnasında, Savaşta Osmanlı Devleti'nde manda sisteminin uygulanabilirliğini araştıran ekibi yönetti. Harbord aynı zamanda sözde Ermeni soykırımı hakkındaki iddiaları ve Türk Ermeni ilişkilerini rapor edecekti. Harbord raporunda geçmişteki hataların misillemesine yönelik teşvik ve yönlendirmelerin bölgede barışı sağlamanın önündeki en zorlu engel olduğunu belirtti. Persing'in 1921 yılında Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'na atanmasını Harbord'un aynı görev yerine Kurmay Başkanı Yardımcısı olarak atanması izledi. Müteakiben 1922 yılında emekli oldu[306].

Emekli olmasından sonra Amerikan Radyo Şirketi (Radio Corporation of America RCA)'nin başına geçti. Şirket Harbord'un yönetiminde bir dizi önemli atılıma imza attı. 1926 yılında RCA NBC'yi kurarak televizyon yayınına başladı. 1928'de RKO Film (RKO Pictures)'ı oluşturan dört anonim şirketten biriydi. Son olarak 1929'da Viktor Konuşan Makine Şirketini (Victor Talking Machine Company) satın alarak RCA-Victor haline getirdi. 1928 yılında Herbert Hoover'ın başkanlık kampanyasında yer almak üzere izin alan Harbord, 1930 yılında RCA'daki görevini David Sarnoff'a devrederek bu görevinden ayrıldı. 1947 yılına kadar RCA yönetim kurulu başkanlığına devam eden Harbord ölümünden kısa bir süre önce emekli oldu. 1942 Haziranında emekliler listesinde Korgeneral rütbesine terfi ettirildi. 20 Ağustos 1947'de Rye, New York'da vefat eden Harbord'un mezarı Arligton Milli mezarlığı'ndadır[307].

C. General Harbord Heyeti'nin İstanbul ve Anadolu'daki Faaliyetleri

9 Ağustos 1919 tarihli gazete'de Paris Associated Press kaynaklı olarak Harbord'un Anadolu'ya hareketini öğreniyoruz. "General Harbord Ermenistan Görevi

---

305 Aynı yer.
306 http://www.firstworldwar.com/bio/harbord.htm, Saturday, 16 March, 2002, 10 Mart 2008.
307 Aynı yer.

için hareket etti" başlıklı yazıda 8 Ağustos tarihli olarak verilen makale şu şekildedir: *"Amerikan Yurtdışı Sefer Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tuğgeneral James G. Harbord, ulaştırma ve ekonomi konusunda uzman Amerikalılardan oluşan bir heyet ile Ermenistan'daki şartlar üzerinde çalışmak üzere 15 Ağustos civarı Paris'ten ayrılacak. Çeşitli yardım organizasyonları Amerikalı yetkililerden General Harbord'un raporu gönderilene kadar İngiliz birlikleri'nin Türkiye'nin Asya kısmından ayrılmamalarını İngiltere Başbakanı Lloyd George'tan rica etmelerini talep ettiler."*

Aynı makalenin devamında: *"Selanik'teki İngiliz kuvvetleri komutanı Tümgeneral Sir George Francis Milne, Paris Barış Konferansı tarafından, nihai karar askıda olmak üzere, İzmir bölgesinde asayişin sağlanması amacıyla Küçük Asya'nın batısındaki tüm müttefik kuvvetlerin komutanlığına getirildi. General Milne'ye Yunan askeri işgal bölgesinin sınırlandırılması sorumluluğu verildi*[308]" haberi, İstanbul (6 Ağustos 1919) kaynaklı olarak bildirilmektedir.

1. General Harbord Heyeti'nin İstanbul'daki Temasları

2 Eylül 1919'da İstanbul'a gelen General Harbord, burada kaldığı dört gün zarfında resmi ve özel görüşmelerde bulunmuştur. Bu temaslarda, Milli Mücadele Hareketi'ne inanmayan Türkler, General'den Amerikan mandası talep etmişlerdi. Fakat Anadolu'nun dört bir bucağında gerçek durum, General Harbord'un Milli Mücadele'ye yönelik olumlu bir izlenim kazanmasını sağlamıştı. Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar başta olmak üzere, Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey, Bekir Sami Bey (Kunduh), Kurmay Albay Dadaylı Halid Bey (Akmansü) gibi Milli Mücadele'nin önde gelen komutanları ile tanışıp, onların kurtuluş ve istiklal yolundaki inançlı, kararlı, imanlı ve yılmaz tutumları General Harbord'u etkilemişti. General Harbord ve heyeti, görevlerine yönelik girişimlerinde ve bölgede uygulanması planlanan manda

[308] *"Gen. Harbord to Head Mission to Armenia - Gen. Sir George Milne to Command All Allied Troops in Asia Minor"*, **The New York Times**, 09 Ağustos 1919.

faaliyetlerinde dikkate alınacak ve hesaba katılacak tek ciddi kuvvetin, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği Anadolu'daki Milli Mücadele kadrosu olduğunu görmüşlerdi[309].

2. General Harbord Heyeti'nin Mustafa Kemal ile Görüşmesi ve Anadolu'daki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde gelişen Milli Mücadele Hareketi başlangıcından zafere ulaştığı ana kadar bir çok çetin engeli aşmak zorunda kalmıştı. Saltanat ve hilafet sorunu, Bolşevik ve komünist akımlar, Rusya'dan asker, silah ve para yardımı bahanesiyle Türkiye'ye sokulmak istenilen Bolşevik kuvvetler sorunu, Enver Paşa'nın faaliyetleri, Damad Ferid başta olmak üzere hükümette bulunanların aciz ve düşman yanlısı tutumları, kendilerini aydın olarak tanımlayan Türk milletinden uzak kişilerin yabancı devletler lehindeki tutumları ve tek kurtuluşu manda rejiminde görmeleri, tam bağımsızlığa inanmamaları düşmanlarla mücadelenin yanında aşılması gereken problem sahaları olarak Milli Mücadele'nin karşısında yer almıştı. Bu hususlardan en önemlisi, İstanbul ve Anadolu'da Atatürk'ün en yakın bazı arkadaşlarının da aralarında bulunduğu kalabalık manda taraftarlarıdır. Sivas'ta gerçekleşen General Harbord Mustafa Kemal Paşa görüşmesinden önce, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Amerikan mandası sorunu üzerinde çeşitli yazışmalar, tartışmalar, yorumlar yapılmıştı. Manda rejimi ve Amerika'nın bölgede mandater olması çevresinde gelişen lehte ve aleyhte tartışmalar Mustafa Kemal Paşa-General Harbord görüşmesi ile Harbord raporunda Milli Mücadele taraftarı Türklerin lehinde nihayet bulmuştu[310].

a) General Harbord Heyeti'nin Mustafa Kemal ile Görüşmesi

Milli Mücadele başlangıcındaki en önemli dış ilişkilerden, diplomatik ve askeri müzakerelerden biri olan Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi, 20 Eylül 1919 Cumartesi günü Sivas'ta gerçekleşmiş ve üç saat kadar sürmüştü[311]. Harbord

---

309 Tevetoğlu, a.g.m., s. 206-207
310 Aynı yer.
311 Bu görüşmenin tarihi, birçok ciddî kaynaklarda 21 veya 22 Eylül olarak kaydedilmekte ise de doğrusu 20 Eylül 1919'dur. Tevetoğlu, a.g.m. s. 206.

Misyonu'nun Sivas'a gelmesi, Milli Harekete karşı bir ilgi veya destek amacı taşımıyordu. General Harbord Ermeni sorununa yönelik incelemeler maksadıyla Anadolu'daki faaliyetlerini yürütürken Sivas'a gelmişti. Atatürk böylece milli davayı bir Amerikan resmi temsilcisine anlatma fırsatı yakalamıştı[312].

Mustafa Kemal Paşa-General Harbord görüşmesinin içeriği resmi olarak açıklanmamıştır. Ancak Harbord'un anıları ve görüşme ile ilgili kısıtlı bilgiler ışığında Atatürk'ün General Harbord'a milli davanın nitelik ve amaçlarını anlatabildiğini ve hatta milli davaya sempatisini kazanabildiğini anlayabiliyoruz[313].

General Harbord'ın konu ile ilgili Washigton Kongre Kütüphanesi'nde yer alan yazma,basılı hatıra, rapor ve makalelerinden, Türkiye'deki temaslarında tarafsızlığı sağlamak için, heyetinde yer alan Ermenileri dengelemek üzere gerekli tedbirleri aldığı ve etkilerini azaltarak çevresinden uzaklaştırdığı, gerçeklerin değiştirilmesine fırsat vermeden tarafsız ve adil bir şekilde raporunu kaleme aldığı anlaşılmaktadır[314].

General Harbord hatıralarında Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesine şu şekilde yer vermekteydi:

"Sivas yolundayız... Sivas'ın bizim heyetimiz gözünde özel bir yeri ve değeri vardı. Türk Ordusu'nda büyük şöhrete sahip olup Çanakkale'de olağanüstü bir cesaretle Ordu Komutanlığı yapmış bulunan Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'den sonra Anadolu'ya ve Ermeni vilayetlerine (?!) umumi müfettiş olarak gönderilmiş ve Rusya ile Türkiye arasındaki eski sınırı muhafaza ve Doğu vilayetlerindeki askeri kuvvetlere komutanlık etmekle vazifelendirilmişti. Karargâhı Erzurum'da olan bu zat, burada Türk İmparatorluğu'nu korumak ve Halife'yi İstanbul'da eski yerinde muhafaza etmek için, yeryüzündeki Müslüman aleminin temsilcilerini toplayan bir kongre yapmıştı. Bu kongreye bizzat Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmiş ve göründüğüne göre iyi yönetmişti. Nihayet kongre, Eylül'de Sivas'ta toplanmak üzere dağılmıştı. Mustafa

---

[312] Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45.
[313] Armaoğlu, a.g.m., s. 99.
[314] Tevetoğlu, a.g.m., s. 201.

Kemal Paşa da kendisini büsbütün bu mücadeleye adayarak istifasını verdi ve Hükümet Ordusu'ndan çekildi. Bizim heyet İstanbul'dan yola çıktığında, Sivas Kongresi toplanmış bulunuyordu. Biz, gayrı resmi olarak bu kongreyi toplayanlara tavsiye edilmiştik. Böylece bulundukları yerlere yaklaştığımız zaman tavsiye yazılarımızı gösterip kolaylık sağlayacaktık. Bizce, bu Milli Mücadele'nin ne amaçla yapıldığı ve ne gibi sonuçlar doğurabileceği açıkça bilinmiyordu. İstanbul'daki yabancı temsilciler bu yüzden büyük bir kuşku içinde idiler. Hatta bize: "Ne olur, ne olmaz, tedbirli ve uyanık bulununuz" diye tavsiyelerde bulunmuşlardı. Lakin Mardin'e vardığımız zaman anlaşıldı ki, Türkiye'nin doğusundaki bütün sivil ve asker memurlar, yetkililer, Milli Mücadele Hareketi'ne katılmışlar ve yalnız Malatya bunun dışında kalmıştı. Ordu subayları ve memurlar, hep Sivas'tan (Mustafa Kemal Paşa'dan) aldıkları emirlerle hareket ediyorlar ve idare mekanizması eskisi gibi işliyordu[315]."

General Harbord Heyeti 18 Eylül'de Malatya'dan hareket ettiğinde, Sivas Kongresi sona ermiş ve Heyet-i Temsiliye'ye tüm Misak-ı Milli sınırları dahilinde hükümet görevi verilmişti. Malatya'da Milli Mücadeleci'lerin Amerikan Hükümeti'nin gönderdiği araştırma heyetini iyi karşılayacakları ve memleketin durumunu tespit etme görevini başarabilmelerine yardımcı olacakları teminatı verilmişti. İstanbul Hükümeti'ne karşı ayaklanma ve ihtilal sayılacak hareketin önderi olan Mustafa Kemal'in Amerika Heyeti'ni resmi olarak karşılamasının Harbord Heyeti'nin inceleme gezisini olumsuz etkileyebileceğinden çekinen General Harbord, kendilerini karşılayacak heyette Mustafa Kemal Paşa'nın bulunmasını istememiştir. 20 Eylül 1919 Cumartesi günü, öğle vakti Sivas'ın varoşlarına ulaşan General Harbord'un izlenimleri şu şekilde idi:

"Yolumuz dağların arasından birkaç mil dolaştıktan sonra, kıvrılıp vadiye iniyordu ve oradan vadinin manzarası fevkalade idi. Şehir, Karadeniz'e akıp giden bir nehrin kenarında idi. Bizi karşılamak için nehre yakın düz bir yere çadırlar kurulmuş, bir pavyon hazırlanıp halılar döşenmiş ve bir müfreze piyade ve süvari kıtası çıkarılmıştı. Romalılardan kalma taş-köprü ve arkasında hızla akan nehir ile bütün bu

---

315 Aynı yer.

manzara pek güzel bir tablo teşkil ediyordu. Karşılama heyetinde sivil ve asker erkân ile -Mustafa Kemal Paşa dışında- Kongre'nin seçtiği diğer Temsilciler Heyeti ileri gelenleri vardı. Bu ileri gelen saygın kimselerin bazıları, memleketin tanınmış, seçkin, yüksek şahsiyetleri idiler. İtalya Savaşı sona erdiği vakit bir Türk kruvazörünün komutanı olarak Akdeniz'de pek cesaretli ve gösterişli bir akın yapıp, geçen Ekim'in birinde de Bahriye Nazırı sıfatı ve Baş-temsilci yetkisi ile Mondros Mütarekenamesi'ni imzalamış olan Rauf Bey de bu zevat arasında idi. Pek güzel İngilizce konuşan bu zat, karşısındakilerde her an mücadeleye hazır ve kuvvetli bir adam tesiri bırakıyordu. Bir de Rüstem Bey vardı ki, daha önce Washington'da Türk Sefiri olarak bulunmuş. Beyrut ve Halep valiliklerinde bulunmuş Bekir Sami Bey adında yaşlı bir zat daha vardı. Sivas'taki Türk askeri, bu ana kadar gördüklerimizin en iyisi idi. Ülkelerinde dokunmuş kumaştan üniforma giymişler ki, uzaktan pek kirli görünüyordu. Başka yerlerde gördüğümüz erlerin çoğu kılıksız-kıyafetsiz ve hatta ayakkabısız oldukları halde, bu Sivas'takiler hepsinden iyi giydirilmiş ve donatılmıştı, Çadırlardan oluşan pavyonda, gelenek olan çay, kahve ve bisküvi ikramı yapıldı. Türklere has birçok şeylerle adeta beslenir gibi, hep birlikte yiyip içtik. Yalnız iyi bir şey vardı ki, onu söylemeden geçemeyeceğim; yiyip içtiğimiz şeylerde ispirtonun damlası yoktu ve hemen hep meyvelerden, yemişlerden ibaretti. Artık şehre girmiş olduğumuz için, oradan doğru vatandaşlarımızın yanına gittik ve bir gün önceki kahvaltıdan beri, doğru dürüst yememiş olduğumuz için, yıllardır Sivas'ta misyonerlik etmekte olan Doktor Partridge ile baldızı Miss Graffam'in evlerinde hazırlanan Amerikan yemeğini büyük bir iştah ile yedik. Yemekten sonra resmi ziyaretler için önce Vali Konağı'na gittik. Orada, ne kadar yazık ki, büyük bir özen ile hazırlanmış bir yemekle daha karşılaştık ve reddetmek naziklikle asla bağdaşmadığından, ister istemez oturup az-çok birşeyler yemek zorunda kaldık[316]."

General Harbord hatıralarında, İstanbul'dan ayrılmadan önce, gezi yolu üzerinde Sivas'ın da bulunması nedeni ile güzergâhın son derece tehlikeli olduğu yönünde uyarıldıklarından bahsetmektedir. Mardin ile Sivas arasında rastladıkları memurların da,

---

316 Aynı yer.

Kongre Başkanı hakkında derin saygı beslemekle beraber, biraz da korku hissi duyduklarını, Türk köylerinde, Kemal Paşa denildi mi, büyük manalar ifade ettiğini açıklamaktadır. Yakındoğu'nun durumunu incelemek üzere yola çıkan bir heyet, tabii olarak, Anadolu'daki milli hareketin başında bulunan zata karşı ilgisiz kalamazdı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeyi derin bir heyecan ve ilgi ile bekliyorlardı. Valinin resmi ziyaretinden hemen sonra, Mustafa Kemal Paşa ile görüşülmek üzere planlama yapılmıştı. Görüşmeye, Amerikan heyetinden General Moseley, General Mc Coy, tercüman Profesör Hüseyin Bey (Pektaş) ile General Harbord katılmıştı. Heyet-i Temsiliye'den ise Mustafa Kemal Pasa ile beraber Rauf Bey (Orbay), Ahmed Rüstem Bey (Eski Washington Büyükelçisi), Bekir Sami Bey (Kunduh) hazır bulunmuşlardı[317].

General Harbord hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'yı, otuz sekiz yaşlarında, düzgün fizikli, asker tavırlı genç bir zat olarak tasvir etmektedir. Bıyıkları kestane renginde, gözleri mavimsi, hafif kumral saçlarını hep arkaya taramış, elmacık kemikleri çıkık, üzerine pek özenerek güzel bir sivil kostüm giyen Mustafa Kemal'in bütün görüşme süresince başı açık durması, Türklerin evde ve dışarıda başlarına fes giydiğine inanan General Harbord'u şaşırtmıştı. Çanakkale'de Ordu Komutanı iken tehlikeden sakınmadan pervasızca davranışlarda bulunduğu, komutan olduğu halde tehlikeye uğramaktan çekinmeyip ateş hattında ataklıklar gösterdiği, maiyetinin de ister istemez böyle davranmak zorunda kaldığı, bu nedenle Alman olan Kurmay Başkanı'nın şikâyet ettiği Amerikalı Generallerce biliniyordu. Generaller Çanakkale kahramanı olarak tanıdıkları Mustafa Kemal'e ayrı bir sempati ile bakıyorlardı.

İki buçuk saat kadar süren görüşmede daha çok Mustafa Kemal Paşa konuşmuştu. Tercümanı Hüseyin Bey'in aracılığı ile söze ilk başlayan General Harbord, *"Milli Mücadelecilerin amaçları, o sıradaki durum ve tutumları hakkında dış aleme pek kuşku verici haberler yayılmış olduğundan"* bahsederek, bu konuda kendilerine gerçek bilgi verilmesini istemişti. Mustafa Kemal soruları gayet açık ve akıcı bir tarzda cevaplamıştı. Tercüman aracılığı ile olaylar ve gerçekleri düzenli bir mantık sırası

---

[317] Aynı yer.

içerisinde ayrıntılarıyla anlatmıştı. Atatürk gerek konulara hakimiyeti ve gerekse liderlik özellikleri ve karizması ile kontrolü eline almıştı. Ancak bir süre önce sıtma hastalığına yakalanmış ve görüşme esnasında sıtma nöbeti geçirmekte olan Mustafa Kemal'in kendini zapt ederek ızdırabını saklamaya çalışması, elinde tuttuğu oldukça güzel tesbihi hiç durmadan sürekli çekmesi, devamlı yere bakarak ve sıtma nöbeti içinde tane tane konuşması General Harbord üzerinde sinirli olduğu havasını yaratmıştı. Sonradan Mustafa Kemal'in rahatsızlığını öğrenen Harbord Mustafa Kemal'in göze çarpan üstün kişiliği ile bütün arkadaşlarına ve çevresine hakim olmasından etkilenmişti[318].

Mustafa Kemal, Yunanlılar tarafından İzmir'de başlatılan insanlık dışı vahşetler üzerine Milli Mücadele Hareketi'nin geliştiğini ve bu zulüm ve işgal faaliyetlerine karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesinde küçük milli savunma ve direniş birlikleri kurulduğunu ve Kongre'nin, bu grupların birleştirilip tek kuvvet, tek hareket haline getirilmek amacıyla yapıldığını anlatmıştı. Maksatlarının Türk Devleti'nin bütünlüğünü korumak olduğunu ifade eden Mustafa Kemal, topladıkları Kongre'de verdikleri kararı ABD Başkanı Wilson'a telgrafla bildirdiklerini ve Senato tarafından Türk topraklarına bir araştırma heyeti gönderilmesini rica ettiklerini General Harbord'a açıklamıştı. Bu noktada General Harbord, Mili Mücadele Hareketi liderinin müzaheret (yardım etme, koruma, arkalama) hakkındaki görüş ve düşüncelerinin Amerikalıların müzaheret, manda ve himaye yaklaşımı ile uyuşmadığını anılarında açıkça ifade etmektedir. Milli Mücadele hareketinin müzaheret kavramını, bir büyük kardeşin öğütleme, nasihat ve yardımı gibi düşündüklerini, iç yönetime veya dış ilişkilere hiç bir suretle karışılmamasını şart koştuklarını açıklıyordu.

Görüşme esnasında Harbord, Mustafa Kemal'e, Fransız Başbakanı Clémanceau'nun 1919 Haziran'ında Paris'te Türk delegelerine, Türklerin hiçbir vakit savaşta kazandıklarını barışta masa başında sağlamlaştırmayı beceremediklerini ve yönetimleri altında bulunup ayrılan kavimlerden hiçbirinin daha iyi hale geldiğinin görülmediğini sert kelimelerle söylemesinden yola çıkarak, Türklerin dünya nazarındaki

---

[318] Aynı yer.

mevkiini hatırlatır. "*Kendi mevkiini bilen hiçbir devletin, eline tam hakimiyet ve yetki almadan iç ve dış ilişkilerini düzeltmek ve yürütmek sorumluluğunu kabul edemeyeceğini"* söyler[319].

Mustafa Kemal ise Amerika, Fransa ve İngiltere gibi batılı medeni devletlerde de adam öldürmeler, çeşitli işkenceler ve soykırımlar olmasına rağmen hiçbir milletin bununla toplu olarak suçlanmadığını açıklar. Yalnız Türklerin kendi ahalisinin bir kısmının ayaklanmaları ve Türkleri katletmeleri karşılığı sürgün ve çıkan olaylar nedeni ile haksız yere sorumlu olduğunu ve suçlandığını ifade eder. Ayrıca o tarihlerde İzmir'de Yunanlıların yaptığı insanlık dışı haince öldürme v.b. vahşetleri, bu cinayetlerin İngiliz, Fransız ve İtalyanların gözleri önünde ve yine Müttefiklerin savaş gemilerinin Türk yurduna çevrilmiş topları karşısında yapıldığını hatırlatır. Aynı zamanda Türkiye'de gerçekleşen bu kanlı olayların sorumlusunun yabancı entrikaları olduğunu tekrar belirtir. İktidarda bulunan ve ileri derecede İngiliz yanlısı olan Damad Ferid Paşa Kabinesi'nin memleketteki facialardan sorumlu olduğunu açıklar. Söz konusu kabine ve hükümetin mutlaka düşmesini istediğini açıkça ifade eden Mustafa Kemal Paşa, eğer Barış Konferansı, imparatorluğu parçalamağa çalışmakta ısrar ederse, bu zilleti asla kabul etmeyip ölmeyi tercih edeceklerini belirtir. Buna karşılık olarak daha önce Almanya-Avusturya ile ittifak etmelerine rağmen bir şey kazanmadıklarına göre, Türklerin yalnız başlarına bütün müttefiklere karşı ölüm-kalım savaşına girişip bunu kazanmaları umudunun pek az olduğunu hatırlan General Harbord fertlerin yaptığı gibi milletlerin de intihar edebileceklerini ileri sürer[320]. Mustafa Kemal; "*Hayat dolu ve her türlü fedakarlığı yapmaya hazır bir ulusun başarısızlığa uğrayacağı ihtimali düşünülemez bile*" diyerek Harbord'u cevaplar[321].

Görüşme sonucunda Mustafa Kemal Paşa'dan son derece olumlu şekilde etkilenen General Harbord hatıralarında şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Bu görüşme son derece ilgi çekici oldu. Şunu söylemek zorundayım ki, bu görüşmenin sonucu olarak*

---

[319] Aynı yer.
[320] Aynı yer.
[321] Sugar, a.g.m., s. 470.

bende, Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşlarının gerçek ve örnek vatanseverler oldukları intibaı (izlenimi) hasıl oldu. Türkiye, mütareke (ateşkes) imzalamakla kendisini yenilmiş kabul ediyordu. Lakin mütarekenin bir yıldan fazla sürmeyip bozulması ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile orada ve daha başka yerlerde yapılan saldın ve cinayetler ve imparatorluğun parçalanacağı kaygısı, her vatansever Türk'ü coşturmuştu. Mustafa Kemal Paşa, bu Milli Hareket'in Müslüman olmayan azınlıklara karşı asla bir saldırı ve şiddet kullanımı amacı taşımadığını bana kesin surette belirterek güvence verdi. Ermeni vatandaşların bu yüzden düştükleri korku ve kuşkuyu gidermek ve Amerikan kamuoyunu yatıştırmak için bir bildirge yayınlayacağını söyledi ve bunu yayınlayarak sözünü yerine getirdi. Heyetimizin, hükümetimize vereceği resmi rapora eklenmek üzere, bütün bu söylediklerinin bir muhtıra şeklinde kısaca yazılıp bana verilmesini rica etim. Birkaç hafta sonra Kafkasya'dan dönüşümde, Samsun'a uğradığım vakit, istediğim muhtırayı oraya göndereceğine söz verdi. Bu vaadini de tamamiyle yerine getirdi[322]*."*

Hüseyin Pektaş'ın anılarında da, General Harbord'un, Atatürk'ten son derece olumlu etkilendiği, onun cazibesine kapıldığı ifade edilmektedir. General Harbord, Mustafa Kemal Paşa'ya veda ederken elini sıkmış ve şu sözleri söylemiştir: *"Eğer Amerikan Ordusu'nda muvazzaf bir subay olmasaydım, gelir sizinle birlikte mücadelenizi izlerdim!*[323]."

Mustafa Kemal Paşa, görüşmeye Eski Washington Büyükelçisi Ahmed Bey'i de dahil etmişti. Ahmet Bey, Türk ve Ermeni ilişkileri hakkında verdiği bilgi vererek, 1918'de Bern'de basılmış belgelerden oluşan kitabı General'e sunmuştu. Bu kitap ile ilgilenen Harbord, Sivas'tan sonra Batum'a kadar devam eden tetkikleri esnasında Rüstem Bey'in Fransızca olan kitabını tercüme ettirerek, Atatürk'ün söylediklerindeki haklılığını teyit etmişti.

---

[322] Tevetoğlu, a.g.m., s. 205.
[323] Aynı yer.

b) General Harbord'un Anadolu'daki faaliyetleri

14 Eylül 1919 tarihindeki The New York Times Gazetesi'nde General Harbord ve heyetinin özel trenleriyle Mardin'e doğru yol çıktığı ifade edilen haberde heyetin Anadolu'daki faaliyetlerine ilişkin şu bilgiler verilmekteydi:

"Büyük gruplar halinde bağımsız olarak hareket eden Türklerin Yunanlıları ülke dışına kovmaya çalıştıkları bildiriliyor. İzmir'in 184 mil güneyindeki Afyonkarahisar'a ulaşan heyet, Türkiye'nin yeni bir Meksika haline dönüşmemesi için barışa ve güçlü bir hükümete ihtiyacı olduğunu ifade ediyor. Bu bölgelerdeki Türk ordusu uzun süredir maaşlarını alamıyor ve bazıları 22000 kişilik büyük çetelere dönüşmüş durumda. Bu çeteler kendilerini milliyetçi olarak tanımlıyor fakat İstanbul'daki hükümete itaat etmiyorlar. Zorunlu silah altına alma ile varlıkları devam eden bu topluluklar, ülkede tren işletmeleri ancak müttefik işgali ile devam edebildiğinden tren yollarını işleten İngiliz birliklerine karşı herhangi bir faaliyette bulunmuyorlar. Yeni işgal ettikleri bölgede Konya'dan Adana'ya kadar olan tren yolları ise İtalyanlar tarafından işletilmektedir. İzmir'den Hisar'a kadar olan demiryolları Fransız Senegalliler tarafından işletilmektedir. İzmir güneyindeki Aydın İzmir hattı ise Yunan işgali bitmemesi durumunda İzmir'i aç bırakmakla tehdit eden bir çete tarafından kesilmiş durumdadır. Bu çete Trakya ve Anadolu'da Türklerden oluşan bölgenin Amerikan mandasına alınmasını destekliyor ve bölgedeki İtalyanlarla, Yunan işgalinin sona erdirilmesinde faydalı olabileceği için dostça geçiniyor[324]."

Heyetin Erzurum'daki temaslarında Doğu Vilayetleri Müdafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin çalışmaları Harbord Heyetine yol gösterici olmuştur. Kazım Karabekir Paşa'nın, General Harbord'la Erzurum'da görüşmesi Harbord üzerinde pek müspet bir intiba bırakmıştı. Belediye Başkanı Zakir Bey'in Türk ve Ermeni mezarlıklarını göstererek Amerikan kamuoyunda oluşan Ermeni katliamı kanaatinin

---

[324] *"Harbord Finds Turkey In A Chaotic State - Big Bands of Turks Operating Independently"*, **The New York Times**, 14 Eylül 1919.

yalanlara dayalı bir propaganda olduğunu ispat etmesi de son derece önemlidir. Harbord raporu'nun objektifliğinde bunların yanında Mustafa Kemal Paşa'nın Canik mutasarrıfı vasıtasıyla ve Kazım Karabekir Paşa'nın bizzat verdiği raporlar önemli rol oynamışlardır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde özellikle dış güçlerin etkisi ile gelişen süreç sonucunda bugün soykırım olarak kabul ettirilmeye çalışılan Ermeni iddialarının geçersizliği Harbord Heyeti'nin belgeleriyle ortaya konulmuştur.[325]

D. General Harbord Heyeti'nin Transkafkasya'daki Faaliyetleri

10 Ağustos 1919 tarihli aynı gazetenin ertesi günkü nüshasında ise "Harbord görevinin tanımı - Dışişleri kaosu sona erdirme yolları üzerinde çalışılacağını bildirdi" başlıklı Washington 13 Ağustos kaynaklı makalede şu hususlara değinilmekteydi:

"Sekreter Lancing, Belleau Wood muharebelerinde deniz piyade birliğini komuta eden ve Fransa'da Generel Pershing'in Kurmay Başkanı olan Tuğgeneral James G. Harbord'un, bölge halkının durumunu rahatlatmaya yönelik neler yapılabileceğini görmek ve dünyanın bu bölümünde devlet çıkarlarını araştırmak maksadıyla Amerikan Hükümeti tarafından küçük Asya'ya gönderilmesi bilgisini bugün teyit etti.

Küçük Asya'da ABD çıkarları hususundaki gerçekleri ortaya çıkarmak, bölgedeki karışıklığı azaltacak muhtemel çözüm yolları olup olmadığını ortaya çıkarmak, yüzlercesi katliama uğrayan insanların can güvenliğini sağlamak üzere bölge halklarının atabileceği adımları araştırmak konularında General Harbord'a talimat verildi. Bu talimatlar bugün üst düzey bir yetkili tarafından generale bildirildi. Şartlar uygun olursa General Ermenistan içlerine girecek. Türkler tarafından yapılan saldırı ve yağmalamalardan en üst düzeyde etkilenen bölge Ermenistan'dır. General Harbord'un Küçük Asya'ya ve mümkün olursa Ermenistan'a gideceği gerçeği, Milletler Cemiyeti tarafından teklif edilen Ermenistan mandasının kabul edileceği anlamına gelmemektedir.

[325] Karakaya, **a.g.e.**, s. 183.

Başkan Wilson'un Ermenistan veya diğer bölgelerin Milletler cemiyeti altında ABD mandaterliğine almak konusunda kendisini bağlamaktan kaçınarak Versay Antlaşması'nı Senato'ya gönderdiğinden beri bu konuda ilk ima yukarıdaki bildiri ile yapıldı[326]*."* Gazetede yer alan haberin arasına sıkıştırılmış "Türkler tarafından yapılan saldırı ve yağmalamalardan en üst düzeyde etkilenen bölge Ermenistan'dır" cümlesi okuyucuyu Ermeniler ve Ermeni mandası lehine yönlendirmek ve Türk düşmanlığı yaratmak amacı gütmektedir.

Yine 14 Ağustos tarihli gazetede Charles A.Selden tarafından The New York Times'a özel kablo ile gönderilen diğer bir haber ise "Ermenistan'ı kurtarmak konusunda bize güveniyorlar" başlığını taşımaktadır. Oldukça uzun yazıda şu bilgilere yer verilmekteydi:

"*Barış Konferansı Amerika'nın mandaterliği reddetmesi durumunda yeni katliamlar bekliyor. Harbord'un gezisi önemli.*

Wilson'un kendisini muhtemel askeri vali olarak düşündüğüne inanılıyor.

Paris 12 Ağustos. Amerikan Hükümeti tarafından kendisini gönderme konusundaki açık kararlılığın son ana kadar açıklanmadan General Harbord'un Ermenistan'a gitmek için bu hafta ayrılması son derece önemli. Harbord muhtemelen herhangi bir Amerikalıdan -hatta Amerikan askerinden- daha fazla Wilson'un Ermenistan ve İstanbul hususundaki manda fikrini paylaşıyor. Türkiye'deki eski Amerikan büyükelçisi Henry Morgenthau, eğer başarı sağlamayı mümkün kılacak kadar büyük ölçekte elde edilebilirse bu mandanın kabul edilebileceğini düşünüyor. Aynı fikre sahip Avrupa'daki Amerikalılar Harbord'un askeri Valilik ya da manda şartlarına göre Yüksek Temsilcilik için uygun bir aday olduğuna inanıyorlar.

İki ay önce Ermenistan'a Müttefikler arası bir heyet göndermeye karar verildiğinde, General Harbord'a görev kabul edip etmeyeceği soruldu. Kendisi dört

---

[326] "*Defines Harbord's Mission - State Department Says He Will Study Means of Ending Chaos"*, **The New York Times**, 14 Ağustos 1919.

büyük batılı gücün temsilcisi olarak görev yapan ve kaynakları sadece geçici olarak garanti edilen kişinin direk otorite ve yetki eksikliğinden dolayı görevinin son derece zorlaşacağı gerekçesiyle teklifi reddetmişti. Bunun üzerine Amerikalı Albay Haskell bu görev için gönderildi. Albay müttefiklerin temsilcisi olarak iyi işler başardı ve General Harbord'un görevi ile çatışmadan başarmaya da devam ediyor.

Amerika'nın Ermenistan ve İstanbul mandasını kabul etmesini destekleyen buradaki Amerikalılar, Generalin Filipinlerdeki tecrübelerine ve oradaki zamanının çoğunu Muhammetçi unsurlarla başarılı bir şekilde uğraşarak geçirmesi hususlarına özellikle vurgu yapıyorlar. Bunun da ötesinde General, Ermeni Türk meselesi konusunda son derece ilgili. Fakat göreve atanması hususundaki soru işaretleri öncelikle Amerika'nın mandayı alıp almayacağı konusuna bağlı olarak gelecekle ilgili. Generalin görevi Türkiye'nin halihazır durumunu ve geleceği ile ilgili konular konusunda araştırmalar yaparak ABD'ye rapor etmek. Bu raporlar Amerikalıların ve kongrenin manda konusunda gelecekte karşılaşılabilecek problem sahaları konusundaki hareket tarzlarına rehber olacaktır.

Bu hareket tarzının kesinlikle mandanın kabulü yönünde olduğunun bilinmesi, Barış Konferansı'nın arzu ettiği gibi İngiliz kuvvetlerinin bölgeyi boşaltmasını müteakip Ermenilere yönelik katliamın durdurulmasına hizmet edecektir. Daha önce de belirtildiği gibi bölgenin boşaltılmasına 16 Ağustos'ta başlanacak. İngiltere boşaltmanın ertelenmesini ya da boşaltma kararının gözden geçirilmesini kesin bir şekilde reddetmektedir. Ermenistan'da 60.000 kadar İngiliz askeri bulunmaktadır. Bunların tümünün bölgeyi boşaltmasının bir ay kadar süreceği hesaplanmaktadır. Türklerin halihazır ön planlamalarına, tehditlere ve hareket tarzlarına bağlı olarak, bu ayın sonlarında Ermenilere yönelik katliamların başlaması beklenmektedir.

Ermeniler kendi kendilerini korumak için ellerinden geldiğince tedbirler almaktadırlar. Ancak düşman bölge içerisinden geçilmeden kendilerine ikmal imkânı olmadığından Türklere karşı direnme çabalarının uzun sürmeyecektir.

Şu anda Avrupalı güçler tarafından bu katliamın durdurulması için bir şeyler yapılacağına dair en küçük bir emare dahi görülmemektedir. Ne Fransa ne de İtalya'nın İngilizlerin boşaltacağı bölgeleri kontrol altına almak ve Ermenilerin askeri olarak korumasını sağlamak için birliklerini teçhiz etmek ve düzenlemek için çabası bulunmamaktadır. Bu amaçla kullanılabilecek Amerikan birlikleri Avrupa'da bulunmadığı gibi, bulunsaydı bile bu konuda hareket edebilecek yegâne gücün Kongre olmasından dolayı, Avrupa'da bu kuvvetleri Ermenistan'a gönderebilecek otorite bulunmamaktadır.

Askeri birliklerin yokluğunda, Paris'teki Amerikalıların ve diğer ülke yetkililerinin Türklerin Ermenilere yönelik katliamını engelleyebilmek için ümitli oldukları son bir yol bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere, Amerikalıların Ermenistan için mandaterliğe istekli olduklarını belirtmeleri katliamların durdurulmaları için bir garanti olacaktır. İngiltere, Fransa ve İtalya Amerika'nın bunu yapmasını umut ediyorlar. Türkiye'nin de Avrupalılar tarafından parçalanmaktansa problemin bu şekilde çözümünü son derece tercih edilir bulacağı değerlendiriliyor.

Amerika'nın bu şekilde hareket etmesi gerektiğini savunanlar ümitlerini iki noktaya dayandırıyorlar. Birincisi Başkan Wilson'un Avrupa'dan döndükten sonra Bostan'da yaptığı ilk konuşma da Ermenistan ile ilgili özel vurguları, ikincisi ise Amerika'daki kilise cemaatlerinin Ermenilere yardım konusunda son derece istekli oldukları ve bu konuda parasal yardım topladıkları gerçeğidir. Mandanın kabulü düşüncesini savunanların, Amerikan Kongresi'nden, insanlardan ve geriye kalan her şeyden bekledikleri; manda ile ilgili belirsizliğin uzatılarak Ermenilerin yok olmasına neden olmadan şu veya bu şekilde bir yardımın ulaştırılmasıdır. Tabii ki Amerikan mandası güvencesinin askeri birliklerce gaddarlık ve kötülüğün önlenmesi kadar etkili olması düşüncesi; Türklerin ülkenin büyük bölümünün, mümkünse İstanbul dahil olarak Amerikan mandasına gireceği fikri ile yeni bir terör saltanatı kurmaktan kaçınacağı varsayımına dayanmaktadır.

Manda hususundaki sorun ilk kez ortaya çıktığında ve zayıf milletlere ilk ulaşıldığında, Fransız dışişlerinden bir yetkili, bana şu açıklamayı yapmıştır: 10000 kişilik bir polis gücü ve Karadeniz'deki tekbir gambot ile Amerika Ermenistan'da başarılı olabilir[327]."

Paris'teki durumu rapor eden Mr. Selden 15 Ağustos 1919'da Harbord heyetinin faaliyetleri ile ilgili ayrıntıları gönderiyordu[328]: *"General Harbord, kargaşa ortamına nasıl düzen sağlanacağının araştırılması şeklinde resmi tanımı yapılan görev için Ermenistan'a yol alıyor. Geriye kalan Ermeni nüfusu kurtarmak ve kargaşa ortamını düzene sokmak için sadece bir yol mümkün görünüyor ve General Harbord başkaca bir çözüm olmadığını görmek için Ermenistan'a gidiyor."*

"Şu anda Ermenistan'da geri çekilmeyi bekleyen 60000 kişilik İngiliz kuvveti bulunmaktaydı. İngilizler askerlerinin eve dönmesini istiyorlardı. Uzaklara savrulmuş muharebe sahalarında bulunmak milli gururdan ziyade zayiat listelerine günlük kayıp sağlamaktadır. Bu durum yeteri kadar kayıp verildiğini düşünen İngilizler için kaygı kaynağıdır. İngilizlerin Ermenistan'dan ayrılmaları ise Türkler ve Kürtlerin beklediği fırsatı yaratacaktır. Ermeniler tüm bölgede silahsız olarak dağılmış durumdadır. Türkler, Kürtler ve Kafkas Tatarları (Azerbaycan Türkleri kastediliyor) savaş teçhizatları ile iyi şekilde donanmış durumdadırlar. Bu gruplar Hıristiyanları katletme arzularından hiçbir şey kaybetmemişlerdir."

"Ermenistan'ın Amerikan birliklerince geçici olarak işgali ile bu milletler amaçlarından vazgeçirilebilir ve kargaşa ortamı sona erdirilebilir. Herkes bunun Ermenistan'ı kurtaracağı konusunda hemfikirdir. Herkes bunun Ermenistan'ı kurtaracağına hemfikirken Amerikalılar savaşın bitiğini ve birliklerinin dönmesini istediklerini açıklamışlardır. General Harbord, ahlaki açıdan ikna ile herhangi bir şeyin başarılıp başarılamayacağını tespite çalışmaktadır. Türkler ve Kürtler derin içgüdülerine kapıldıkları için genellikle sorumlu tutulmazlar."

---

[327] Charles A. Selden, *"Counting Upon us To Save Armenia_ Peace Conferees Expect New Massacres if America Refuses a Mandate",* **The New York Times**, 14 Ağustos 1919.
[328] *"How to Save Armenia",* **The New York Times**, 15 Ağustos 1919.

“Amerikalılar Ermenilerin kaderine yönelik derin bir sempatik ilgi duyuyorlar. Bu şanssız milletten geriye kalanların Türkler tarafından katledilmesi ihtimalinden dolayı içimiz korku dolu olmalıdır. Eğer kendilerine herhangi bir olumsuzluk ve sorun çıkarmadan yapılabilecek ise Amerikalılar Ermenistan’ın kurtulmasını istemektedirler. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi, bir miktar demiryolu inşası ve birkaç yetkili görevlinin atanması dışında hiçbir yük getirmeyen mandaterliğin kabulü için istekli olmalıyız. Fakat Amerikalıların çoğu Ermenistan’a birlik gönderme konusunda istekli değil.”

“Birkaç ay önce askeri birlik göndermeye gerek olmadığı, Ermenilere sağlanacak silah ve mühimmatla kendilerini savunabilecekleri zannediliyordu. Bu hoş bakış açısını değiştirecek iki gelişme gerçekleşti. Ermeniler silahlandırılamadı ve Türkler de silahtan arındırılamadı. Altı ay önce bir şeyler yapılmalıydı, çünkü şimdi bir şeyler yapılması çok daha zor. Ermenistan’ı kurtarmanın sadece bir yolu var ve Amerikalılar bunu istemiyor. Ermenilerin kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamanın getireceği ahlaki yükselişi istiyoruz fakat karşılığında ödememiz gereken bedeli kabul etmiyoruz. Bekli de General Harbord günü kurtarabilecek cennetten gönderilmiş bir politika ya da yardım şekli keşfedebilir. Eğer keşfedemezse Ermeniler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalacaklardır[329]*.”* The New York Times Gazetesi’nde yer alan makale açıkça Ermenistan mandasının kabul edilmemesi halinde büyük katliamlar olacağını tahmin etmekte, dökülecek kandan ve yok olacak Ermenilerden zamanında manda kararı alamayanların sorumlu olacağını iddia etmektedir. Harbord Heyeti’nin zaman kaybı olduğu ve tahkikata gerek olmadığı vurgulanan yazı ile kongre ve Harbord Heyeti üzerinde kamuoyu baskısı oluşturmak amaçlanmaktadır.

17 Ağustos 1919 tarihli gazetenin ikinci sayfasında imzasız olarak yayımlanan “Barışın çok yönlü problemleri: Barış Konferansı’nın çalışmalarının sadece başlaması bile Avrupa’da tartışmaların kopmasına neden oldu” başlıklı makalede Başkan Wilson’un Avrupa’dan döndükten sonra konferansın temel prensiplerinin belli olduğu

---

[329] Aynı yer.

yönünde genel bir inanış olduğu, herkesin barış antlaşmasının hala askıda olduğunun farkında olduğu ancak bunun dört fırtınalı yıl sonunda dünyanın yeni sınırlarında yaşamak konusunda hazır olduğunu etkilemeyeceği açıklanmaktadır. Aynı makalede Shangtung, Macaristan-Romanya sorunu, İmbroglio, Rusya'daki karışıklıklar, İrlanda sorunu gibi tartışmalı konuların çözüm beklediği vurgulanarak, zor şartlarda çalışan Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nin önemli karışıklıkları çözmeden tatile girmemeye karar verdiği bildiriliyordu. Barış Konferansı önündeki en büyük sorun olarak Türkiye meselesi gösterilirken, dağılan Osmanlı topraklarının eskisinden daha çetrefilli bir hale geldiği vurgulanıyordu. Sultanın eski memleketinin nasıl manda bölgelerine ayrılacağı ve kimler tarafından alınacağı sorununun en önemli problem olduğu belirtiliyordu. General Harbord ve heyetinin görevinden bahsedilerek İngilizlerin bölgeyi boşaltması üzerine Türklerin Ermenileri tekrar katledeceği korkusunun sürdüğü açıklanmaktaydı. Türklerin ve Tatarların Ermenistan üzerine üç ayrı istikametten yürüdükleri ve 1915 yılındaki katliamın çok daha kötüsünün gerçekleşme tehdidinin bulunduğunun Paris'ten bildirildiği açıklanmaktadır.

The New York Times Gazetesi'nde yer alan başka bir habere göre, Ermenistan'daki karışıklığın bir diğer nedeni ise Barış Konferansı tarafından eski Türk topraklarının hangi ülkeye manda olarak verileceği hususunda Türkler arasındaki oluşan belirsizliktir. 30 Temmuzda Paris'ten bildirildiğine göre tüm bunların sonucunda Türklerin Müttefikler arasındaki politik anlaşmazlıkları kullanma geleneklerine fırsat çıktığını düşünerek kar sağlamaya çalışmaktadırlar. İstanbul ve Ermenistan mandasının kabul edilme isteğinin kongre tarafından ifade edilmesinin Türkleri Ermenilere karşı katliamdan alıkoyma konusunda küçük Asya'daki müttefik birliklerden daha etkin olacağı değerlendirilmektedir. Barış Konferansı'ndaki diğer bir huzursuzluk kaynağı ise Bir Türk generali olan Kemal Paşanın, kendi bölgelerindeki Müslüman nüfusun Hıristiyanlarla değiştirilmesini önlemek isteyen İran Müslümanlarının da desteğinde olmak üzere ordusuyla küçük Asya'daki müttefik birliklere saldıracağı emarelerinin bulunduğunu belirten rapordur. Daha sonra Trakya ve Suriye'deki paylaşım problemlerinden ve eski paylaşma anlaşmalarından uzun uzun bahseden makalede

Yugoslavya, Balkanlar ve diğer Avrupa bölgelerindeki barış konuları da ele alınmaktadır[330].

24 Ağustosta yayımlanan "Ermenistan için Rusya'dan Buğday alınacak: Yardım komitesi Kuban Kossakları'ndan tonu 80 dolara buğday elde ediyor. Fransa'dan ilave fon talep edildi" başlıklı makalede Fransa'nın, Babasız Çocuklar Organizasyonu'nun 10.000.000 dolarlık yardım kampanyasındaki hedeflerine 1 Eylülde ulaşabileceklerini açıkladığı bildirilmekteydi. Amerika'dan toplanan yardım miktarları ile ilgili bilgiler verilen yazıda Amerikan yardım teşkilatı yönetiminin Rusya'nın Novorossysk şehrine ulaştığı belirtilerek 100 tonluk tarım malzemesinin Batum'a indirildiği ifade ediliyor. Kuban Kossakları'ndan alınacak buğdayın Amerika'dan getirilecek olana nazaran %50 ucuza mal edileceği belirtilen yazıda Batum'a gelecek buğdayın ülkenin içlerine ulaştırılmasının daha kolay olacağı açıklanıyor. Daha sonra haftalık bağışçı miktar ve isimleri verilen tam sayfalık uzun makalede son olarak Türklerin Karadeniz ve hazar arasındaki şehirleri boşaltırken bir bölümünü havaya uçurduğu ve yıkım, hastalık ve açlıktan dolayı günde 200 kişinin öldüğü Amerikan Kızılhaç yetkilisi Bayan Blanche Know ağzından ifade ediliyordu[331].

11 Eylül tarihli The New York Times Gazetesi'nde ise "Harbord'un Türkiye'ye gözdağı verdiği rapor edilmekteydi: Katliamın devam etmesi durumunda görevimiz İmparatorluğun yok edilmesidir" başlıklı yazıda 10 Eylül Atina kaynaklı olarak şu satırlara yer verilmektedir:

"Atina 10 Eylül. Paris'in İstanbul muhabirlerinin bildirdiğine göre Amerikan misyonu Asya'da Hıristiyanlara yönelik katliamların tekrar etmesi durumunda Başkan Wilson'un programının Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin emniyeti ve bütünlüğü konusundaki 12'inci paragrafının uygulanmayacağı" hususundaki notayı Türklere verdiler.

---

[330] Charles A. Selden, *"Multiple Problems of Peace",* **The New York Times**, 17 Ağustos 1919.
[331] *"Buy Russian Wheat To Feed Armenia - Relief Committee Obtains Grain from Kuban Cossacks",* **The New York Times**, 24 Ağustos 1919.

01 Eylül tarihinde General Harbord komutasındaki Yakındoğu'daki durum üzerinde çalışmakla görevli Amerikan misyonu İstanbul'a vardı. Osmanlı İmparatorluğu ya da Ermenistan'ın Amerikan mandasına alınması konusunda heyete büyük ilgi gösterildi. Görevli heyet tarafından Türk Hükümeti'ne özel bir deklarasyon yapıldığı konusu Atina'dan teyit edilemedi."

Wilson programının 12'nci paragrafı şu şekildedir: "Halihazır Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölümlerinin -bu bölgede Türklerin idaresinde yaşayan diğer milletlerin can güvenlikleri ve baskıdan uzak özerk gelişim imkanları garanti altına alınmak suretiyle- emniyeti ve egemenliği sağlanmalıdır[332]."

24 Eylül 1919 tarihli gazetede 23 Eylül Paris kaynaklı "Ermeniler harekete geçilmesini istiyor" başlıklı makalede Amerikan Kızıl Haç örgütünce iletilen bilgiler sunulmaktaydı. Söz konusu örgüt tarafından bildirildiğine göre Ermeni Başbakan Khatitian'ın çeşitli Amerikan yardım dernek başkanlarının katıldığı akşam yemeğinde Ermenistan ve Ermeniler ile ilgili bilgiler vermiştir. Ermenilerin, ateşkes üzerinden on ay geçmesi nedeniyle ABD veya müttefikler tarafından etkili bir çözüm bulunmasını, araştırma heyetleri yerine Askeri birliklerin gönderilmesini beklediklerini aksi takdirde Enver Paşa ve Mustafa Kemal'in katliamcı birliklerinin kırımına uğrayacaklarını ifade edilmiştir. Ermenistan'ı, teşhis süreci çok uzun süren ve tedaviye geçilinceye kadar ölecek bir hastaya benzeten Ermeni Başbakan, müttefiklerin yardımını beklediklerini fakat Ermenistan'ın hayatını korumak için tüm kaynaklarını seferber ettiğini ve çepeçevre sarılmış vatanlarını dışarıdan yardım almadan savunmaya çalışacaklarını belirtmiştir[333].

12 Ekim Tarihli gazetede Harbord'un görevinin tamamlandığı ve Çarşamba günü Paris'te olmak üzere Türkiye'den ayrıldığı bildirilmekteydi[334].

---

332 *"Threat By Harbord To Turkey Reported"*, **The New York Times**, 11 Eylül 1919.

333 *"Armenia Demands Action - Wants Troops, Not Investigators, President Khatitian Says"*, **The New York Times**, 24 Eylül 1919.

334 *"Harbord Leaves Turkey - American Mission Ended, He Is Expected in Paris Wednesday"*, **The New York Times**, 12 Ekim 1919.

14 Ekim Tarihli gazetede ise Atina kaynaklı “Büyük şehirler isyana katıldı” başlıklı haberde Anadolu’daki Milli Mücadele’ye yönelik haberler yer almaktaydı. Bursa ve Edirne şehirlerinin de Kemalist harekete katıldığı ve isyanın her yana yayıldığı açıklanan haberde General Harbord heyetinin Sivas’ta bulunan Milliyetçiler tarafından dostça karşılandığı vurgulanmaktaydı. Milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal’in Associated Press’in Amerikalı muhabirine, Başkan Wilson’un Sultana gönderdiği Ermeni katliamları hususundaki notasına değinerek *“Ermeni katliamlarını üzücü bir olay olarak değerlendirdiklerini ve başkanın dilekleri ile aynı görüşte olduklarını ve teşkilatlarına Ermenilere saygı ile davranılmasını emrettiklerini”* ifade ettiği açıklanmaktadır. Mustafa Kemal’in neden İngilizleri istemediği açıklanarak milliyetçilerin tarafsız bir güç tarafından ateşkes hükümlerinin uygulanması isteği bildirilmektedir. Türklerin yayılmacı bir planları olmadığı ve kendi hükümetlerini kurarak Türkiye’yi müreffeh bir seviyeye ulaştırmayı hedefledikleri açıklanmaktadır. Enver paşa ile birlikte çalışmadıkları ve yeni bir şiddet hareketine girişmeyecekleri ifade edilmektedir. Eski bahriye nazırı Rauf beyin *“Amerika bizim tek umudumuz aksi takdirde savaşmaya devam edeceğiz”* beyanatına ve Türk Milliyetçilerin görüşlerine yer verilmiştir.

23 Ekim tarihli The New York Times Gazetesi’nde 12 Ekim İstanbul kaynaklı, “Heyet Mandaya karşı” başlıklı haberde sivil üyelerin itirazlarına rağmen Harbord ve arkadaşlarının Amerika’nın kendi evine yakın çalışmasını düşündükleri açıklanmaktadır. Heyetin görevleri ve hazırlanan raporlarla ilgili bilgi verilen haberde 10000 mil ve 7 hafta süren Ermenistan, küçük Asya teftişinden sonra Amerika’nın görevlerinin kendine daha yakın coğrafyada yer aldığı fikri heyetin çoğunluğu tarafından savunulmaktadır. Osmanlı probleminin Avrupalılara ait olduğu Amerikalıların Pasifik ile ilgilenmelerinin daha doğru olacağı açıklanmaktadır[335].

24 Ekim Tarihli gazetede yer alan “Yakın Doğu Raporu” başlıklı makalede Harbord heyetinin yetkililerine dayanarak Ermenistan ile ilgili manda konusu

---

[335] *“Mission Opposes Armenian Mandate - Most of Harbord's Colleagues Think America's Work Close”*, **The New York Times**, 23 Ekim 1919.

tartışılmakta, bu vesile ile bazı heyet üyelerinin manda lehinde bazılarının ise aleyhinde görüşlerine yer verilmektedir. Ermenistan'ın sınırlarının son derece küçük olduğu kendi kendine yetemeyeceği mandaya ihtiyaç duyacağı, Avrupalıların Türk problemini çözmekte zorlandıkları ve sonunda İstanbul'u yine Türklere bırakabilecekleri, Almanların müttefiklerle tekrar harp etmesi durumunda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının doğal ittifakı olacağından bahsedilmektedir[336].

E. General Harbord Heyeti'nin Raporu

"Yakındoğu'daki Durum-Ermenistan'a Amerikan Askeri Misyonu'nun Raporu" isimli General Harbord'un raporu Kongre'nin oturumuna 266 doküman numarasıyla sunulmuştur. Raporun tarihi baş sayfada 13 Nisan 1920 olarak görülmektedir.

İçindekiler bölümü 6 ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar Ermenistan'a Amerikan Askeri Misyonu'nun raporunun Dışişleri Bakanlığı'na sunuş mektubu, Ermenilerin tarihi ve bugünkü durumları, Politik durum ve yeniden yapılandırma için öneriler, Türkiye ve Transkafkasya mandası hususundaki problemler ve koşullar, askeri problem ve sonuç. İçindekiler bölümünü tablolar takip etmekte olup, misyonun rotasını ve kat ettiği yoları gösteren harita, 15 Ekim 1919 tarihli Ermeni Patriği, Katolik ermeni patriği ve Ermeni Protestanlar topluluğu vekilinin general Harbord'a takdim ettikleri birleşik mektup, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk cemiyetlerinin hedefleri ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın ifadeleri, Sivas Kongresi Bildirisi, Milli Kongrenin Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumu tetkik etmek için Senato Komitesi isteğini belirten Birleşik Devletler Senatosu'na gönderdiği teklif ve nüfus ve kaynaklar tablosu başlıkları altında sunulmuştur. Son olarak 12 tane ek ile birlikte rapor tamamlanmıştır. Bu ekler ve hazırlayan kişiler aşağıda sunulmuştur:

- Politik faktörler ve problemler, Birleşik devletler ordusu Ordu Donatım Yüzbaşı Stanley K. Hornbeck

---

[336] *"A Near Eastern Report",* **The New York Times**, 24 Ekim 1919.

- Türkiye ve Transkafkasya'nın yönetimi, Birleşik devletler ordusu Hakim yarbay Jasper Y. Brinton
- Türkiye ve Transkafkasya'nın Kamu ve Özel Mali yapısı, Profesör W.W. Cumberland
- Türkiye ve Transkafkasya'daki ticaret ve sanayi, Ticaret Komisyon üyesi Eliot Grinnell Mears
- Kamu sağlığı ve sıhhi hizmetler, Birleşik devletler ordusu Tabip Albay Henry Beeuwkes
- Nüfus, sanayi ve diğer özellikler Birleşik devletler ordusu Mühendis Yarbay John Price Jackson
- İklim doğal kaynaklar hayvancılık ve tarım, Birleşik devletler ordusu Piyade Yarbay E. Bowdich
- Coğrafya, madencilik sınırlar, Birleşik devletler ordusu Kurmay Binbaşı Lawrence Martin
- Türkiye ve Transkafkasya'da basın, Birleşik devletler ordusu Piyade Binbaşı Harold W. Clark
- Mandanın askeri problemleri, Birleşik devletler ordusu Tuğgeneral Geo Van Horn Moselley
- Transkafkasya ve Küçük Asya'da ulaştırma ve haberleşme, Mühendis üye William B. Polland

16 Ekim 1919 da Martha Washington gemisinde General Harbord tarafından Raporun giriş bölümünde Yakındoğu'daki durum başlığı altında şu hususlar ele alınmıştır:

“Aşağıda imzası bulunan personel tarafından Amerikan Başkanı’nın yetkisiyle oluşturulan Ermenistan’a Amerikan Askeri Misyonu’nun Raporu sunulmuştur. Misyonu oluşturan personel: Tümgeneral James G. Harbord, Birleşik Devletler Ordusu; Tuğgeneral Frank R. Mc Coy, Birleşik Devletler Ordusu; Tuğgeneral George Van Horn Moselley, Birleşik Devletler Ordusu: Albay Henry Beeuwkes, Birleşik Devletler Ordusu Sağlık Komutanlığı: Yarbay John Price Jackson, Birleşik Devletler Ordusu Mühendisi; Hakim Yarbay Jasper Y. Brinton, Birleşik Devletler Ordusu; Piyade Yarbay Edward Bowdich, Birleşik Devletler Ordusu; Deniz Yarbay W.W. Bertholf, Birleşik Devletler Deniz Kuvvetleri; Kurmay Binbaşı Lawrence Martin, Birleşik Devletler Ordusu; Piyade Binbaşı Harold Clark, Birleşik Devletler Ordusu; Ordu Donatım Yüzbaşı Stanley K. Hornbeck, Birleşik Devletler Ordusu (Uzak Doğu bölümü Barış görüşmeleri Amerikan Komisyonu Başkanı); Kuzey Fransa ve Belçika’ya Amerikan Yardımı Komisyon Başkanı Bay William B. Poland, Barış görüşmeleri Amerikan komisyonu ekonomi danışmanı Profesör W.W. Cumberland; Ticaret komisyon üyesi bay Eliot Grinnell Mears, Dış Ticaret Bakanlığı ve diğer memurlar katipler ve tercümanlar.

Misyona verilen talimatlar şunlardır; gecikmeksizin hükümet imkânlarıyla İstanbul Batum ve Ermenistan, Rusya, Transkafkasya ve Suriye’deki diğer noktalara ulaşılacak, daha önceden heyete verilen talimatlar yerine getirilecektir. Bölgedeki muhtemel Amerikan çıkarları ve sorumlulukları kapsamında siyasi, askeri, coğrafi, idari, ekonomik ve diğer hususlarda araştırma yapılarak rapor hazırlanacaktır.

Heyet İstanbul’a gemiyle ulaşmıştır. Bağdat demiryolu ile Karadeniz kıyısının kuzey doğusunda bulunan, 1909 katliamlarının yapıldığı ve zengin Kilikya eyaletinin önemli şehri olan Adana’ya ulaşılmıştır. Burada iki gün içerisinde Tarsus, Mersin ve Ayas limanı ziyaret edilmiş, müteakiben Halep demiryolu ile Mardin’e geçilmiştir. Mardin’den Sonra karayolundan motorlu araba ile Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars, Erivan ve Tiflis şehirlerinde tetkikler yapılmıştır. Daha sonra demiryolu ile Bakü ve Batum’a gidilmiştir. Erivan Tiflis ve Bakü sırasıyla Ermenistan Gürcistan ve Azerbaycan’ın başkentleridir. Batum ise Gürcistan’ın aynı isimli bölgesinin İngiliz askeri valisinin bulunduğu yerdir. Heyet üyeleri Ulukışla’dan Sivas’a,

Sivas'tan Samsun'a ve Ermeni nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Merzifon'a, Trabzon'dan Erzurum'a at arabasıyla seyahat etmişlerdir. Horosandan Beyazıd'a ve Erivan'dan İran sınırı yakınlarındaki Nahçıvan'a at üzerinde intikal edilmiştir."[337]

Bu bilgilerden sonra Ermeni Katolik kilisesi patriğine yapılan ziyaret ile ilgili bilgiler verilmiş, Van ve Bitlis hariç tüm Türkiye Ermenistan'ında, Karadeniz'den İran'a kadar Ermenistan Gürcistan ve Azerbaycan topraklarında incelemeler yapıldığından bahsedilmiş, Van ve Bitlis'in de Yüzbaşı Niles tarafından incelendiği belirtilmiştir.

General Harbord şu şekilde devam etmiştir: Heyet Küçük Asya ve Transkafkasya'da 30 gün kalmış, Türkler, Ermeniler, Yunanlılar, Kürtler, Tatarlar, Gürcüler, Ruslar, İranlılar, Yahudiler, Araplar, İngilizler, Fransızlar ve bölgede yerleşik Amerikalılarla birlikte bölgede egemenliğe sahip tüm hükümet temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Amerika tarafından desteklenen eğitim, dini ve yardım organizasyonlarının görüş açıları göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar arasında Transkafkasya'ya Barış Konferansı tarafından gönderilen Yakındoğu Amerikan Yardım Komitesi ve Yiyecek İdaresi (Benjamin B. Moore Misyonu) Raporları ile Barış Görüşmeleri Amerikan heyeti raporları sayılabilir. 1915 Vahşet ve katliamının görgü tanıkları arasında yıllarca yaşayan kişilerden bu olaylarla ilgili kişisel hatıralar konusunda bilgiler dinlenmiştir. Uygar dünyanın Ermenistan hususunda duyduğu sempati, korku ve ilgi ile bu heyetin faaliyet ve amaçları kan ile sulanmış bu topraklara ve orada kalan trajik Hıristiyan nüfusuna odaklanmıştır. Raporun müteakip bölümlerinde Ermenilerin tarihi ve hali hazır durumu, siyasi durum ve yeniden düzenlemeler için teklifler, manda hususundaki problemler ve mandayı kabul etmeye karşı olan görüşlere yer verilmiştir.

General Harbord daha sonra yukarıda açıklanan başlıklar altında ayrıntılı olarak raporunu oluşturmuştur.

Raporun sonuç bölümünde bahsedilen hususlar genel hatları ile aşağıdadır[338]:

---

[337] General Harbord'un Raporu. http://armenianhouse.org/harbord/041-table.gif 12.05.2008

Ziyaret edilen bölgedeki soruşturmanın sonucunda oluşacak ahlaki etkiler heyetin daima aklında bulunmuştur. Heyetin Fransa'dan ayrılmasından önce Türkiye Rusya sınırında Türk ordusu tarafından Transkafkasya'da organize edilen özel saldırılar konusunda son derece kaygı verici raporlar alınmıştı. Heyetin Türkiye'ye yolculuğunun planlaması ile bu raporların doğruluğunun tespiti ve mümkünse saldırıların azaltılması için etki sağlaması düşünülmüştü. Karadeniz'den İran sınırına kadar tüm bölge de incelemeler yapılmış ve bahsedilen raporları doğrulayacak kanıtlara rastlanmamıştır. Türk ordusu sınırlara yığınak yapmamış, teşkilatları da iskelet haline dönüştürülmüştür. Ülke asker veya sivil olarak korkunç şekilde yetersiz nüfusa sahiptir[339]. Ziyaret edilen her büyük şehirde heyet üyeleri tarafından Türk yetkililer ile konferanslar düzenlenmiştir. Görüşmelerde Hıristiyan nüfus konusunda da soruşturmalar yapılmış, Amerika'nın kendi misyonerleri ve yerli Hıristiyanlar konusundaki ilgisi, Ermeni tehciri, katliamlar, hayata kalanların geri dönüşü ve diğer konular ile ilgili olarak dünyanın Türkiye'yi yargılayacağı hususunda Türk yetkilileri ikna edecek şekilde tartışılmıştır. Heyetin bu ziyareti Hıristiyanların can güvenliğinin sağlanması ve Barış Konferansı'nın mülkler üzerinde vereceği kararlara olumlu etki sağlamıştır.

Heyet raporunda insanlık açısından manda kabulünü önermekteyse de, bu görüşle birlikte, Amerika'nın yüz-yüze geleceği sorunları da sunmaktaydı. Amerika kıtasına çok uzak olan bu bölgede mantader ülke olarak, bölgenin tüm koşullarıyla gelişmesini sağlayabilmek için yapması gereken yatırımlar belirtilmekteydi. Türkiye'nin geri kalmış bölgeleri olan bu yöreyi, kendi ülke koşullarıyla karşılaştırarak, elimizde bu günün o dönemle karşılaştırılması açısından çok yararlı olabilecek veriler vermektedir. Saptanan koşulları, Amerika'nın kendi ülkesinden vatandaşlarını bölgede görevlendirip yerleştireceğinden, kendine uygun durumda düzenlemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu düzenleme ve sağlanacak düzenin sürdürülmesi için gerekli yatırımlar, Amerika'ya kuşkusuz çok büyük mali yük yükleyecekti. Oysaki bölgeden sağlanacak maddi beklentilerin, bu yatırımları karşılayacağı kuşku götürmekteydi. Üstelik Amerika, geleneksel politikası Monroe Doktrini'nden ayrılarak, Avrupa siyaseti ile ister istemez iç

---

[338] Aynı yer.
[339] Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 361.

içe bir duruma girecekti. Mandaterliği süresince silahlı saldırı tehlikeleri ve siyasal engellerle de karşılaşacaktı. Harbord, Ermenilerin hiç bir zaman çoğunluk olamadığı, Türklerle meskûn bölgede planlanan bir mandaterliğin icrasının sanıldığı gibi kolay olmayacağını idrak etmiştir. Raporunda; Amerikan maliyesinin bu defa deniz aşırı bir ülkede zaafa uğrayacağı gibi yıllardır her türlü etnik çatışmalara ve sari hastalıklara sahne olan bu bölgede çıkabilecek olaylar göz önüne alındığında ABD'nin zararının getireceği faydadan fazla olacağını, eski Avrupa politikalarına karışarak ülkesinin prestij kaybına uğrayacağını vurgulamıştır[340].

General Harbord daha sonra mandayı kabul etme konusundaki müttefiklerin müşterek isteği ve uluslar arası görev bilincinin etkisinden bahsederek, Rusya, Almanya ve tabii ki Fransa ve İngiltere'den kesin güvenceler almadan harekete geçmenin başarı şansını yok edeceğini belirtmiştir. Bu güvenceler arasında hiçbir ülkenin Türkiye'ye elçi göndermemesi, Amerikan çıkarları dışında kimseye kapütilasyon sağlanmaması, tüm gelirlerin ve hazinenin Amerikan kontrolüne verilmesi, yürürlükteki ticari imtiyazların durdurulması, manda bölgesindeki tüm yabancı güçlerin bölgeyi terk etmesi gibi birçok garantiden bahsetmiştir. Daha sonra bu garantilerin elde edilmesinin zorluğu, manda lehinde ve aleyhinde görüşlerden bahsedilmiş, son olarak heyetin ABD'ne Yakındoğu'da bir mandaterliğin kabul edilmesi yönünde bir tavsiyesi olmadığı vurgulanmıştır.

6 Nisan 1920 tarihli gazetede imzasız olarak yayımlanan "Harbord Raporu" başlıklı makalede Harbord raporunun eleştirisi yapılmaktadır. Senato'ya veriliş tarihinin son derece geç olması nedeniyle raporun güncelliğini korumadığı, rapor içerisinde yer alan mandanın kabul edilmemesi gerekçelerinin Boğazlar ve Mezopotamya, Rus ilişkileri ve Avrupa siyasetinin aslında Ermenistan'da oluşturulacak manda yönetimi konusuyla ilgili olmadığı ve Avrupa işlerine karışmadan sadece Ermeni mandasının düşünülmemesinin bir hata olduğu ifade edilmektedir. Amerikalıların bir sürü laf etmek

---

[340] Akgün, **a.g.e.**, s. 57.

ve az miktarda yiyecek gönderme haricinde Ermeniler için hiçbir şey yapmadıkları belirtilmektedir[341].

General Harbord Heyeti'nin raporu sonrası Ermenistan manda yönetimi projesi, 1 Haziran 1920 tarihinde Senato tarafından 23 olumluya karşı 53 olumsuz oy ile reddedilmiştir[342].

---

341 *"The Harbord Report",* **The New York Times**, 06 Nisan 1920.
342 Kurat, a.g.m., s. 239.

SONUÇ

Türk-Amerikan ilişkileri 19. yüzyılda Misyonerler ve Amerikan tüccarlarıyla başlamıştır. Amerikan kolejlerinde ve kiliselerde Amerikalı misyonerler ve Konsolosluk çalışanları tarafından Ermeni milliyetçiliği canlandırılmıştır. Bazı Ermeniler Amerikan vatandaşlığına geçerek ABD'ne yerleşmiş ve var oluş nedeni Türk düşmanlığı üzerine kurulmuş olan diyasporanın temellerini atmışlardır. Amerikan misyonları ve konsoloslukları ABD kamuoyunu Ermeniler lehinde yönlendirme konusunda son derece başarılı olmuşlardır. Gazetelere gönderilen makaleler göz önüne alındığında diyasporanın ne kadar etkin olarak propaganda yaptığı anlaşılmaktadır.

1919 yılı Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansı'nda yeni dünya düzeni oluşturulmuştur. Savaş sonrası ekonomik üstünlüğünü Avrupa Devletleri'ne kabul ettiren ABD aslında emperyalizmin yeni temsilcisidir. ABD, "Açık Kapı" politikası ile dünya üzerinde ticari ilişkilerini geliştirmektedir. Avrupa devletlerine karşı dünya kamuoyunda oluşan tepkiler, ABD politikasının uygulanmasını daha da kolaylaştırmıştı.

Paris Barış Konferansı'nda savaş sonrası dünyanın geleceği şekillendirilirken, Osmanlı topraklarında oluşturulacak manda yönetiminin şartlarını yerinde tespit için Anadolu'da ve Suriye'de bir ön araştırma yaptırmak kararlaştırılmıştır. Bunun için gönderilen ilk önemli heyet "The American Section of the International Commission of Mandate in Turkey" ismindeki King-Crane Heyeti'dir. İstanbul yolu ile Haziran 1919'da Suriye'ye geçen heyet burada Lübnan ve Suriye'de halk temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Adana ve Mersin'de de görüşmelerde bulunan heyet İstanbul'da siyasi parti, cemiyet ve azınlık temsilcileriyle görüşmeler yapmıştır. King-Crane Heyeti'nin çalışmalarını yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadeleciler, Sivas Kongresi'nde manda tartışmalarına tam bağımsızlık talepleri ile nokta koymuşlardır. Heyet ağustos ayı sonlarında Paris'teki Amerikan delegasyonu başkanı Frank Polk'e verdiği raporda, Anadolu için öngörülen bir mandaterlik yanı sıra Kilikya dışında Türkiye'den bağımsız bir Ermenistan mandaterliği ile uluslararası bir İstanbul mandaterliğinin alınmasını ve bu mandaterliklerin ABD'ye verilmesini istemiştir.

Amerikalıların Kafkaslarda manda yönetimine temkinli yaklaşması üzerine Avrupalılar Türklerce meskûn top yekûn Osmanlı topraklarını teklif etmişlerdir. Başkan Wilson, King-Crane raporunda belirtilen bir Ermenistan ve İstanbul mandaterliği alındığı takdirde bu bölgelerde ortaya çıkabilecek politik, askeri, coğrafi, idari, ekonomik, konularda bir araştırma yapıp rapor verilmesi için Generali Harbord'u görevlendirmiştir. 24 Ağustos 1919'da Ermenistan olarak gösterilmeye çalışılan Anadolu ve Transkafkasya bölgesine gitmek üzere İstanbul'a gelen heyetin bir kısmı değerlendirme yapmak üzere burada kalmış, diğer kısmı ise demiryolu ile Anadolu'ya, geçmiştir. Heyet dönüşünü deniz yolu ile Karadeniz'den yapmıştır. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapan General Harbord Anadolu'nun ekonomik ve demografik durumu ile Türk Milli Mücadelesi'nin amaç ve prensipleri hususunda bilgilendirilmiştir. Türklerin başlattıkları mücadelenin gelişigüzel bir hareket olmadığı, bir milletin var olma mücadelesi olduğu bu görüşme sayesinde yabancı bir heyete anlatılabilmiştir. Türk Milli Mücadelesi'nin gayri Müslimlere karşı bir hareket olmadığı ve bir Ermeni soykırımı amacı gütmediği, bağımsızlık mücadelesi olduğu açıklanmıştır. Kendi hallerinde bırakıldığında, Türklerle Ermenilerin yüzyıllardır süregeldiği gibi bir arada, barış ve huzur içinde yaşayabilecekleri Amerikalılar tarafından yerinde tespit edilmiştir. Anadolu'da incelemelerde bulundukları yerlerde, zulme uğramış insanlarla görüşen heyet; bizzat şahit oldukları gerçeklerle, kendilerine anlatılanlar arasında çok büyük tezatlar olduğunu görmüşlerdir. Anadolu hareketinin gerçek yüzünü anlama ve anlatma fırsatını bulmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde özellikle dış güçlerin etkisi ile gelişen süreç sonucunda bugün soykırım olarak kabul ettirilmeye çalışılan Ermeni iddialarının geçersizliği Harbord Heyeti'nin belgeleriyle ortaya konulmuştur. Ermenilerin Avrupa devletleri tarafından istismar edildikleri açıklığa kavuşmuştur. Ermenilere Türkler tarafından zulüm edildiğine yönelik propagandalara açıklık getirilmiştir. Türklerin de Ermenilerden zulüm gördüğü, katledildiği yabancı heyet üyelerince yerinde görülmüştür. Türkiye'de Amerikan mandasının uygulanması ve Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulmasının mümkün olmadığı tespit edilmiş ve kongre tarafından yapılan manda tasarısı reddedilmiştir.

Amerikan heyetlerinin çalışmaları ve tespitleri, Anadolu'nun demografik yapısı, nüfusu, toplumsal yaşam, ekonomik durum, tarımsal faaliyetler, yetiştirilen ürünler, devletin imkânları, bölgelerin tarımsal potansiyeli, tarım ürünleri ve fiyatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Heyetler gezdikleri yerlerde savaş sırasında halkın ne gibi zorluklarla karşı karşıya kaldıkları, Ermenilerin tahribat ve mezalimi konusunda da önemli bilgiler toplamışlardır. Türkiye'de gezerek incelemede bulunduktan sonra verdikleri raporlar ile Türkiye'nin mukadderatı üzerinde rol oynayan bu heyetler, aslında Anadolu'ya yapılacak bir olası müdahaleyi geciktirdiklerinden dolayı, farkında olmadan Anadolu'daki milli güçlere son derece kıymetli bir zaman kazandırarak toparlanmalarına fayda sağlamışlardır.

Bu dönemde Amerikan kamuoyunda, gerek Hıristiyan-Batı uygarlığı kaynaklı Şark Meselesi yaklaşımı gerekse Ermeni diasporasının uzun yıllar süren propagandası sonucunda Türk karşıtı eğilimler vardır. Amerikan kamuoyunun Müslüman Türklere bir ders verme zamanının geldiğine inanan fanatik bir kesimi, Ermeni milliyetçileri ile iş birliği yaparak, ABD'nin bölgede mandater olarak yer almasını ve Türkiye'deki Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmasını sağlamaya çalışmışlardır. Sadece siyasi amaçlarını düşünen Türk düşmanı olan kişilerce yönlendirilen faaliyetlerin yanı sıra iş çevrelerinin kâr amaçlı ticari çıkarlarını temsil eden, liberal ekonomi ve ticaret güdüsü ile hareket eden grupların düşünce ve yaklaşımlarına da Amerikan basını yer vermekteydi. Bütün geri kalmış ülkelerin barışçı yollarla ekonomik sömürgeler haline getirilmesi amacıyla "Açık Kapı" politikasını destekleyen bu gruplar, Türkiye'nin manda altına alınması ya da Türk milletinin tarihten silinmesini değil, "Açık Kapı" politikasına elverişli bir pazar ortamı yaratılmasını amaçlamaktaydı.

Çeşitli grupların mücadelelerine sahne olan Amerikan basını, devlet arşivlerinde ya da resmi belgelerde hiçbir zaman yer almayacak olan görüş ve tasarıların yanı sıra değişik çevrelerin özlem ve umutlarını barındırmaktadır. Amerikan heyetlerinin, Filistin ve Mezopotamya'dan Transkafkasya ve Anadolu'ya kadar tüm Osmanlı coğrafyasını kapsayan araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bulgular günümüze ışık tutacak niteliktedir. Özellikle propaganda, bilgi çarpıtma ve yanıltıcı haberler ile kamuoyu

oluşturma çabaları, tarihin hiçbir döneminde 20. yüzyıldaki kadar önem kazanmamıştır. Dönemin siyasal ve askeri arenadaki oyuncuları konumunda olan devlet başkanları, başbakanlar, komutanlar, bakanlar, parlamenterler, diplomatlar, istihbarat ajanları, ticaret odaları temsilcileri, önemli iş adamları, yardım komisyonu üyeleri, misyonerler, eğitim görevlileri, tarihçiler ve tanınmış gazetecilerin makaleleri, demeçleri, röportajları Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında uygulanmaya çalışılan politikaları gözler önüne sermektedir.

The New York Times Gazetesi Birinci Dünya Savaşı sonrası süreç boyunca gündemi sütunlarına aktararak yakından takip ediyordu. Amerika'nın mandater devlet olmayı kabul etmesi, manda ile birlikte üstlenilecek maddi ve manevi özveriler konusunda Amerikan kamuoyunun hazırlanmasına bağlıydı. Ermenistan mandası taraftarları ve misyoner kuruluşları, The New York Times Gazetesi sütunlarında yayınlanan okuyucu mektupları, özel haberleri, söyleşileri ve makaleleri ile Amerikan kamuoyunun hazırlanması görevini yerine getiriyorlardı. Dolayısıyla The New York Times Gazetesi'nde yer alan Ermenistan ve İstanbul mandasının önemini vurgulayan haberlerde misyoner kuruluşların etkisi açık olarak hissedilmektedir. İnsani yardım adı altında mali destek vererek Ermenileri tahrik eden Amerikan Protestan kuruluşları, Kafkasya ve Anadolu'da özellikle Ermenilerin Türk, Kürt ve Tatarlar tarafından katliama uğradığı yolunda haberler yayarak büyük bir anti Türk propaganda kampanyası sahneye koymuşlardır. Hatta Türk Milli Mücadelesi'ni, Hıristiyanların katledilmesi için terörist Türk Milliyetçileri'nce uygulanan "cihad faaliyeti" olarak göstermeye bile çalışmışlardır.

The New York Times Gazetesi'nde yer alan Ermeni yanlısı ve Türk karşıtı haberler, manda konusunda Amerikan siyasi çevrelerini kamuoyu baskısı altına alacak şekilde oluşturulmuştur. Konu ile ilgili yeterli bilgisi olmayan her okuyucu, bu taraflı haberlerden etkilenebilirdi. Görevli Amerikan heyetlerinin tüm faaliyet ve görüşmeleri gazete sütunlarında ayrıntılı olarak yer almamaktaydı. Bölgenin gerçeklerini tespit eden heyet raporları yerine misyoner teşkilatlarından gelen haberler ve okuyucu mektupları, Amerikan kamuoyunu Ermenistan mandası lehine şekillendirmekteydi. The New York

Times Gazetesi'nde yer alan haberlere göre, manda konusunda görevlendirilen Amerikan heyetleri yalnızca araştırma yaptıkları bölgeyle ilgili mevcut bilgilerin doğruluğunu kontrol edecekler, fakat yeni bir bulgu ortaya çıkarmayacaklar, diğer yandan "Ermenilere Türkler tarafından uygulanan zulmü" teyit edeceklerdi. Yine bu haberlerde, Ermenistan mandasının ABD tarafından kabul edilmemesi halinde büyük katliamlar olacağı öne sürülmekte, dökülecek kandan ve yok olacak Ermenilerden zamanında manda kararı alamayanların sorumlu olacakları iddia edilmekteydi. Bu yazılar ile hem kongre hem de inceleme yapan Amerikan heyetleri üzerinde kamuoyu baskısı oluşturulması amaçlanmaktaydı.

Gerek gizli olmaları gerekse içeriklerinde yer alan bilgilerin ABD'nin müttefikleri ile ilişkilerini ve Ermeni mandasının kabulünü olumsuz etkileyeceği düşüncesi, Amerikan heyet raporlarının ayrıntılı olarak 1919 ve 1920 yıllarında The New York Times Gazetesi haberlerinde yer almasını engellemişti. Ermeni taraftarları da kendi politikalarının yararına olan bu durumu desteklemişlerdi. Ermenistan mandasının 1 Haziran 1920'de ABD Senatosu tarafından reddedilmesi ise, Ermeniler ve Ermeni taraftarları üzerinde üzücü bir etki yaratmıştı. Ancak Ermeni mandasının reddedilmesine yönelik tepkiler azalan bir oranda gazetede yer almış ve zamanla güncel konular arasında kaybolmuştu.

ABD tarafından hazırlanan raporlar, günümüzde de olduğu gibi, ihtiyaç duyulması halinde, Amerikan çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır. The New York Times Gazetesi'nde daha önce ayrıntılı olarak gündeme getirilmeyen King-Crane Komisyonu Raporu'nun 1922 yılında ABD'nin Fransızlarla ve İngilizlerle Ortadoğu petrollerinin paylaşımı görüşmelerine devam ettiği sırada bu gazetenin sütunlarında yer alması bir rastlantı değildir. Söz konusu raporun yayınlanması, Ortadoğu'daki eski Osmanlı topraklarının Amerikan "Açık Kapı" politikası çerçevesinde bir pazar haline getirilmesi amacına hizmet etmekteydi. Bunun da ötesinde, bir yandan Fransa ve İngiltere'ye bölgede huzursuzluk yaratılabileceği mesajı verilirken, diğer yandan Arap kamuoyunda ABD yanlısı bir etki yaratılıyordu. Sonuç olarak, manda yönetimi kurulması düşünülen bölgelerde sosyal, ırksal ve ekonomik koşulları görmek ve bu

bölgelerin gelişmesini sağlayacak şartların ne olacağı konusunda fikir edinmek üzere gönderilen King-Crane Komisyonu'nun hazırladığı rapor, söz konusu yörelerde Amerikan petrol çıkarlarının sağlanması amacı için kullanılıyordu.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adıvar, Halide E., **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994.

Akgün, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu,** Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

Ayışığı, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2004.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, 2. B., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989.

Bilgen, Deniz, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E.Browne'ın Faaliyetleri**, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd.Şti., İstanbul, 2004.

De Novo, John A., **American Interest and Policies in the Middle East 1890-1939**, The University of Minnesota Pres, Minneapolis, 1963.

Duru, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Ercan, Yavuz, **Toplu Eserler 1, Ermenilerle İlgili Araştırmalar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

Erol, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, İleri Basımevi, Giresun, 1972.

Evans, Laurance, **United States Policy and The Partition of Turkey (1914-1924)**, Baltimore, 1965.

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış (A Peace to End All Peace) Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1994.

Golub, David B., **When Oil and Politics Mix, Saudi Oil Policy, 1973-1985**, Harvard University, Cambridge, 1985.

Güner, Zekai, **Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu**, Kültür Bakanlığı, Ankara,1999.

Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Halaçoğlu, Yusuf, **1915 Olayları ve Ermeni "Soykırım" İddiaları**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Matbaası, Ankara, 2007.

Halaçoğlu, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001.

Hovannisian, Richard G., **The Republic of'Armenia (1919-1920)**, University of California, Berkeley, 1982.

Hovannisian, Richard G., **The Republic of Armenia (The First Year 1918-1919)**, Near Eastern Center, University of California, Los Angeles, 1971.

Helmreich, Paul C., **Sevr Entrikaları,** çev. Şerif Erol, 1. B., Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

Howard, Harry N., **The King-Crane Commission: An American Inquery in The Middle East,** Khayats, Beirut, 1963.

Howard, Harry N, **The Partitition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923**, University of Oklahoma Press, New York, 1966.

Karakaya, Ali, **Milli Mücadele'de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri,** 1. B., Başkent Klişe ve Matbaacılık, Ankara, 2001.

Karpat, Kemal H., **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

Kasalak, Kadir, **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.

Kinross, Lord, **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Sander Yayınları, İstanbul, 1981.

Kennan, George F., **American Diplomacy 1900-1956**, University of Chicago, Chicago, 1953.

Kent, Marian, **Osmanlı İmparatorluğunun sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1999.

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2.B., Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.

Kutay, Cemal, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika,** Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

Macmillan, Margaret, **Paris 1919,** çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

Mejcher, Helmut, **Imperial Quest for Oil: Iraq 1910-1928**, The Middle East Centre St Antony's College Oxford, Londra, 1976.

Nevins, Allan, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, çev. Halil İnancık, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1961.

Özalp, Kazım, **Milli Mücadele (1919-1922)**, T.T.K. Basımevi, Ankara,1998.

Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali,** Cem Yayınevi, İstanbul,1976.

Sonyel, R. Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987.

Taçalan, Nurdoğan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.

Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, T.T.K. Basımevi, Ankara,1988.

TDK, **Türkçe Sözlük,** C. I., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1998.

Trask, Roger R.,**The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1939**, The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1971.

Ulagay, Osman, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Yelken Matbaası, İstanbul, 1974.

Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1967.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, İstanbul, 1970.

Yalman, Ahmet Emin, **Turkey in My Time**, University of Oklahoma Press, Norman, 1956.

Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri - Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994.

MAKALELER

Akgül, Suat, "*Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VIII, Sayı: 23 (Mart 1992).

Akgün Seçil, *"Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü"*, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu,** Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, (1985).

Armaoğlu, Fahir, "*Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri",* **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. XIII, Sayı: 38 (Temmuz 1997).

Aytepe, Oğuz, *"Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Manda Sorunu ve Harbord Misyonu"*, **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 12, Sayı: 24 (Kasım 1999-2003).

Aytepe, Oğuz, "*Milli Mücadelede Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı"*, Türk **İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 12, Sayı: 24 (Kasım 1999-2003).

Beling, Willard A., "*American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939 by John A. DeNovo",* **The American Historical Review**, C. CXX, Sayı: 1 (Ekim 1964).

Brown, Philip Marshall, *"The Mandate Over Armenia",* **The American Journal of International Law,** C. XIV, Sayı: 3 (Temmuz 1920).

Bryson, Thomas A., *"Admiral Mark L. Bristol, an Open-Door Diplomat in Turkey"***,** **International Journal of Middle East Studies**, C. V, Sayı: 4 (Eylül 1974).

Crozier, Andrew J., *"The Establishment of the Mandates System 1919-25: Some Problems Created by the Paris Peace Conference*", **Journal of Contemporary History,** C. XIV, Sayı: 3 (Temmuz 1979).

Daniel, Robert L., *"The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927"*, **The Mississippi Valley Historical Review**, C. XCVI, Sayı: 2 (Eylül 1959).

Douglas, Roy, *"Britain and the Armenian Question 1894-7*", **The Historical Journal**, C. XIX, Sayı: 1 (Mart 1976).

Duman, Selçuk, *"Mütareke Döneminde Amerikan Mandaterliği Tartışmaları"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XX, Sayı: 59 (Temmuz 2004).

Erol Mine (Sümer), *"Wilson Prensipleri'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra"*, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. III, Sayı: 4-5 (1966).

Fitzgerald, Edward Peter, *"France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil"*, **The Journal of Modern History,** C. CXVI, Sayı: 4 (Aralık 1994).

Güler, Yavuz, "*Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)"*, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. VI, Sayı: 1 (2005).

Hanson, Joseph Mills, *"The Historical Section, Army War College"*, **The Journal of the American Military History Foundation**, C. I, Sayı: 2. (Summer, 1937).

Hovannisian, Richard G., *"The Allies and Armenia 1915-18"*, **Journal of Contemporary History**, C. III, Sayı: 1 (Ocak 1968).

Keleşyılmaz, Vahdet, *"Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XII, Sayı: 35 (Temmuz 1996).

Kurat, Yuluğ Tekin, *“Doğu Anadolu’da Ermeni Sorunu*”**, Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri**, **(8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Ankara, (1985).

Malkasian, Mark, *“The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927”*, **International Journal of Middle East Studies**, C. XVI, Sayı: 3 (Ağustos 1984).

Nenninger, Timothy K., *“Unsystematic as a Mode of Command: Commanders and the Process of Command in the American Expeditionary Forces 1917-1918”*, **The Journal of Military History**, C. LXIV, Sayı: 3 (Temmuz 2000).

Özel, Sabahattin, *“Osmanlı Devleti Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorununa İlişkin Bazı Değerlendirmeler*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı: 2 (Eylül 2003).

Sarkissian, A., O., “*A Mandate for Armenia by James B. Gidney”*, **The American Historical Review**, C. LXXIII, Sayı:3 (Şubat 1968).

Sugar, Peter F., *“General James G. Harbord’ın Misyonunun Önemi Üzerine Yeni Bir Yorum”*, **Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri,** Boğaziçi Üniversitesi, Bebek, İstanbul, (Ekim 1981).

Şimşir, Bilal N., *“Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”,* **Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri**, **(8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Ankara, (1985).

Tevetoğlu, Fethi, *“Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. IV, Sayı: 10 (Kasım 1987).

Yavuz, Bige Sükan, *"1922 Yılında Ortadoğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti"*, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı: 2 (Eylül 2003).

GAZETELER

- The New York Times

The New York Times, 31 Ekim 1918

The New York Times, 02 Kasım 1918

The New York Times, 08 Aralık 1918

The New York Times, 17 Aralık 1918

The New York Times, 08 Ocak 1919

The New York Times, 16 Ocak 1919

The New York Times, 17 Şubat 1919

The New York Times, 23 Şubat 1919

The New York Times, 13 Mart 1919

The New York Times, 30 Mart 1919

The New York Times, 20 Nisan 1919

The New York Times, 18 Mayıs 1919

The New York Times, 02 Haziran 1919

The New York Times, 03 Haziran 1919

The New York Times, 06 Haziran 1919

The New York Times, 07 Haziran 1919

The New York Times, 08 Haziran 1919

The New York Times, 28 Haziran 1919

The New York Times, 31 Temmuz 1919

The New York Times, 09 Ağustos 1919

The New York Times, 12 Ağustos 1919

The New York Times, 13 Ağustos 1919

The New York Times, 14 Ağustos 1919

The New York Times, 15 Ağustos 1919

The New York Times, 17 Ağustos 1919

The New York Times, 22 Ağustos 1919

The New York Times, 24 Ağustos 1919

The New York Times, 28 Ağustos 1919

The New York Times, 31 Ağustos 1919

The New York Times, 01 Eylül 1919

The New York Times, 11 Eylül 1919

The New York Times, 14 Eylül 1919

The New York Times, 24 Eylül 1919

The New York Times, 12 Ekim 1919

The New York Times, 14 Ekim 1919

The New York Times, 19 Ekim 1919

The New York Times, 20 Ekim 1919

The New York Times, 23 Ekim 1919

The New York Times, 24 Ekim 1919

The New York Times, 01 Kasım 1919

The New York Times, 09 Kasım 1919

The New York Times, 11 Aralık 1919

The New York Times, 12 Aralık 1919

The New York Times, 07 Mart 1920

The New York Times, 06 Nisan 1920

The New York Times, 11 Nisan 1920

The New York Times, 20 Ağustos 1922

- The Saturday Evening Post

The Saturday Evening Post, 30 Temmuz 1932

ÖRÜTBAĞ (INTERNET) SAYFALARI

http://www.arlingtoncemetery.net/jharbord.htm, 25 Kasım 2006

http://armenianhouse.org/harbord/conditions-near-east.htm, 25 Ağustos 2008

http://armenianhouse.org/harbord/james-harbord.html, 25 Kasım 2006

http://www.firstworldwar.com/bio/harbord.htm, 25 Kasım 2006

http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-deleg.html, 12 Ağustos 2008

http://www.ipcri.org/files/kingcrane.html 12 Ağustos 2008

http://www.kshs.org/portraits/harbord_james_g.htm, 25 Kasım 2006

http://www.nytco.com/company/milestones/timeline_1851.html, 15 Nisan 2008

http://www.oberlin.edu/archive/exhibits/king_crane/materials/bohman.html 16.05.2007

http://www.oberlin.edu/archive/holdings/finding/RG2/SG6/ biography.html, 25 Kasım 2006

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,846849.00.html, 25 Kasım 2006

EKLER

I ……….………. *"Talk of Discord Frothy: Earnest Mutual Purpose Will Mark Peace Conference, English Believe"*, **The New York Times**, 08 Aralık 1918.

II…………………*"Two Americans Leave to Study Asia Minor*", **The New York Times**, 02 Haziran 1919.

III……….………"*Oppose a Joint Mandate, Armenians Object to Control in Connection With Turkish Territory*", **The New York Times**, 03 Haziran 1919.

IV……………….…Photiades,Theodor, "*Fear of Mustapha Kemal; Former Relief Worker in The Near East Ridicules Pretensions of Turkish Nationalist Movement"*, **The New York Times**, 06 Haziran 1920.

V…………..……Howe, J. Olin, "*Peace Delays and Turkey*", **The New York Times**, 29 Haziran 1919.

VI …………..…… "*Turkish Army Moves To Destroy The Armenians*", **The New York Times**, 31 Temmuz 1919.

VII………..….….*"Gen. Harbord to Head Mission To Armenia - Gen. Sir George Milne to Command All Allied Troops In Asia Minor*", **The New York Times**, 09 Ağustos 1919.

VIII……...……… Mahdesian, Arshag, "*Armenia's Future*", **The New York Times**, 10 Ağustos 1919.

IX……..…………*"Harbord's Mission is for President - General Will Report on Questions That Administering Armenia Would Involve*", **The New York Times**, 13 Ağustos 1919.

X…….…...…….Selden, Charles A., *“Counting Upon us to Save Armenia - Peace Conference Expect New Massacres if America Refuses a Mandate*”, **The New York Times**, 14 Ağustos 1919.

XI……………..……*“Defines Harbord’s Mission - State Department Says He Will Study Means Of Ending Chaos*”, **The New York Times**, 14 Ağustos 1919.

XII………...……. *“Harbord's Staff Named - Army Officers And Civilians Who Will Study Armenian Situation*”, **The New York Times**, 15 Ağustos 1919.

XIII……...……… *“How to Save Armenia*”, **The New York Times**, 15 Ağustos 1919.

XIV ……………. Selden, Charles A., “*Multiple Problems of Peace*”, **The New York Times**, 17 Ağustos 1919.

XV……………… “*Harbord Mission Plans - Personnel of Staff Who Accompany The General to Armenia*”, **The New York Times**, 22 Ağustos 1919.

XVI……...……… *“Mission To Report, Crane and King Return From Study of Asiatic Turkey”,* **The New York Times**, 28 Ağustos 1919.

XVII………..……Selden, Charles A., “*Our Cuban Record Appeals to Turks-C.R.Crane Says That Explains Their Wishes to Have us Take a Mandate*”, **The New York Times**, 31 Ağustos 1919.

XVIII…………… “*Threat By Harbord To Turkey Reported*”, **The New York Times**, 11 Eylül 1919.

XIX……...……… *“Harbord Finds Turkey In A Chaotic State - Big Bands of Turks Operating Independently*”, **The New York Times**, 14 Eylül 1919.

XX……………… *“Armenia Demands Action - Wants Troops, Not Investigators, President Khatitian Says”,* **The New York Times**, 24 Eylül 1919.

XXI……………… *"Harbord Leaves Turkey - American Mission Ended, He Is Expected in Paris Wednesday"*, **The New York Times**, 12 Ekim 1919.

XXII………… *"For American Mandate, Sherwood Eddy Says All People of Near East Want Our Help"*, **The New York Times**, 19 Ekim 1919

XXIII…………… Vahan Cardashian, *"The Turk's Heritage*", **The New York Times**, 19 Ekim 1919.

XXIV…………… *"The Mandate for Turkey"*, **The New York Times**, 20 Ekim 1919.

XXV…………… *"Mission Opposes Armenian Mandate - Most of Harbord's Colleagues Think America's Work Close"*, **The New York Times**, 23 Ekim 1919.

XXVI…………… *"A Near Eastern Report"*, **The New York Times**, 24 Ekim 1919.

XXVII………….. Richard Gotheil, *"The Crane-King Report"*, **The New York Times**, 12 Aralık 1919.

XXVIII………… *"Insist that Turkey be Dismembered: Representatives of Armenians, Greeks and Jews Discuss National Aspirations"*, **The New York Times**, 17 Şubat 1919.

XXIX…………… *"Peace Conference As Maker Of International Discords"*,**The New York Times**, 07 Mart 1920.

XXX…………….. Baker, Ray Stannard, "*Against Palestine As Jewish State*", **The New York Times,** 20 Ağustos 1922.

XXXI…………… King-Crane Raporu Nufus Ölçümleri (http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-deleg.html; http://www.ipcri.org/files/kingcrane.html, 12 Ağustos 2008)

XXXII…………… King-Crane Raporu Ermeni Vilayetleri Nufus Çizelgesi. (http://www.hri.org/docs/king-crane/asiaminor-pop.html, 12 Ağustos 2008)

XXXIII …..…… King Crane Raporu Görüşülen Delege Listesi (http://www.hri.org/ docs/king-crane/syria-deleg.html; http://www. ipcri. org/ files/ kingcrane. html, 12 Ağustos 2008)

XXXIV………… King-Crane Heyeti Raporunda Yer Alan Yolculuk Planı (http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-deleg.html; http://www. ipcri. org/files/kingcrane.html, 12 Ağustos 2008)

XXV…………… King-Crane Heyeti Görev Alanı (http://www.hri.org/docs/king-crane/syria-deleg.html; http://www.ipcri.org/files/kingcrane.html, 12 Ağustos 2008)

XXXVI………… ABD Dış İşleri Bakanı E.M. House'un Henry Churchill King'i Komisyon için Başkan Wilson Adına Atama Telgrafı (http://www.oberlin.edu/archive/exhibits/king_crane/materials /bohman.html, 16 Mayıs 2007)

XXXVII…………King-Crane Heyetinin Suriye'deki Faaliyetleri (http://www.oberlin. edu/archive/exhibits/king_crane/materials/faisal.html, 25 Ekim 2007)

XXXVIII……… King-Crane Heyeti'ne Ait Fotoğraflar (http://www.oberlin.edu/ archive/exhibits/king_crane/materials, 25 Mayıs 2008)

XXXIX ………. General James Gutrie Harbord'un Çeşitli Fotoğrafları (Gauss, Christian, *"The Education Of General Harbord*", **The Saturday Evening Post**, 30 Temmuz 1932)

XL………………Başkan Wilson'un Senato'ya Harbord Raporunu Gönderdiği Mesajı (http://armenianhouse.org/harbord/conditions-near-east.htm, 25

Mayıs 2008'den Senate Document No. 264, 66th Congress, 2d Session. Washington. Government Printing Office, 1920)

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Cenk EKİM 1972 yılında Çanakkale'de doğmuştur. Okul hayatına Çanakkale'nin Yenice ilçesinde başlamıştır. İlk ve orta öğrenimini Bilecik ilinin Bozüyük ilçesinde tamamlamıştır. 1990 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nden, 1994 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1995 yılında Kara Havacılık Okulu'ndan mezun olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin bünyesinde çeşitli kıta ve karargâhlarında görev yapan Ahmet Cenk EKİM, halen Kara Havacılık Komutanlığında görevini sürdürmektedir. Ahmet Cenk EKİM evli ve iki çocuk babası olup İngilizce bilmektedir.